This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

LATIN FOR SIGHT READING

TOMLINSON

GINN & COMPANY

Educ T 918.86.844

Harvard College Library

FROM

Newton Theological Seminary
Library

3 2044 097 057 749

SELECTIONS

FROM

LATIN AUTHORS

FOR SIGHT-READING.

BY

E. T. TOMLINSON,

HEAD MASTER OF RUTGERS COLLEGE GRAMMAR SCHOOL.

The vital words and deeds
Of minds, whom neither time nor change can tame.
—SHELLEY: *The Revolt of Islam.*

BOSTON:
GINN & COMPANY.
1886.

E. ... 86844

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
NEWTON THEOLOGICAL SEMINARY LIBRARY
DECEMBER 18, 1933

Entered, according to Act of Congress, in the year 1886, by
E. T. TOMLINSON,
in the Office of the Librarian of Congress, at Washington.

J. S. Cushing & Co., Printers, Boston.

PREFACE.

SIGHT-READING is no longer a disputed point with the best Latin teachers. The time was, and not long since, when nearly all the energy and time of the student were devoted to the acquisition of much that aided and more that hindered the intellectual life. No man could believe more thoroughly than the editor of this book in the accurate and complete study of Latin grammar in the preliminary work as the foundation of future growth and power. But he is, nevertheless, strongly of the opinion that there is a marked difference between memorizing the grammar and knowing the grammar. There must be constant, careful, thorough drill in grammatical forms, rules, and principles. But the ready application of acquired knowledge has a twofold influence, — it crystalizes and condenses knowledge already possessed, though perhaps in a dim and general form, and in addition is a valuable discipline in and of itself. The best Latin teachers are agreed, I think, that sight-reading and a re-composition of translations of standard and select passages are among the best and surest means of leading pupils *into* the language.

The selections used in this book have been chosen with a view to several purposes. Connected passages not too difficult for the ordinary pupil have been used in the main, because such Latin is standard. The short, impossible Latin sentences so frequently met with, lack not only the flavor but the essential features of good Latin. Solid blocks have therefore been cut from the work of the masters.

The selections from Cæsar's Civil War ought to be within the power of those who have anything of a Cæsarian vocabulary. The selections from The Latin New Testament I had some hesitation in using, as the Latin is not of the purest; but, as has been well said, exhilaration is a necessary quality for successful sight-reading in class, and as the Latin is easy and the passages familiar, I have used them more for the purposes of inspiration than careful study. They ought to beget confidence, and confidence impart power. The passages from Cicero and Vergil are intended to be adapted to any Latin classes at all advanced in the field. Teachers will readily determine the portions best adapted to their particular classes.

To secure the advantages of the connected passages for continuity of thought and study, and at the same time to have some passages short and crisp for brief reading, the one hundred and twenty-five selections for either oral or

written work have been added in the latter part of the book. These have been, for the most part, selected from the writings of Cæsar, Cicero, Vergil, Ovid, Livy, Horace, Tacitus, Eutropius, Nepos, and others.

The text which, in the main, has been the basis of the longer selections (the editor using his right to follow occasionally the opinions of other scholars than the editors of the text) has been: of Cæsar's Civil War, Nipperdey; of The Latin New Testament, Beza; of Cicero's Letters, Baiter and Kayser; of Vergil's Æneid, Ribbeck.

The spelling throughout the book is not uniform. This is to be noticed in the use of *i* and *j*, and *o* and *u*. In order to be consistent with the editors whose texts have been used, this course has been followed. It was necessary to be either inconsistent with itself or its sources. The former involved the fewer difficulties, and has been adhered to.

The synonymes have not been used for the most critical study, but merely to be as *suggestive* as possible to the student, and enable him to read, in a reasonably correct manner, all the Latin possible. The *ordos*, too, have been designed, not as critical *notes*, but as an occasional aid in *translation*.

As the aim of the entire book has been more for sight-reading than critical study, geography and kindred subjects have been crowded into the background, and some editors,

whose work has not been regarded as of the best, have been called in aid merely because they have thrown light on translations.

The fullest possible use of all available aids has been made, and due credit has been given in the notes for the source of many comments. In addition, the plan and proof-sheets have been submitted to a goodly number of the best teachers, both in school and college, and for many valuable suggestions and criticisms the editor here acknowledges his indebtedness and expresses his sincere thanks.

E. T. TOMLINSON.

RUTGERS COLLEGE GRAMMAR SCHOOL,
NEW BRUNSWICK, NEW JERSEY, March 1, 1886.

DIRECTIONS FOR SIGHT-READING.

SIGHT-READING does not imply a full understanding of the Latin vocabulary. It does, however, demand some knowledge of the common words, and a familiarity with the declensions, conjugations, etc., and some knowledge of the Latin sentence. "Sight-reading," in the words of Prof. White, "does not mean the ability to take up the text of a work which we have never seen, and read it off understandingly at once as we might so much English. It means rather the power to read without a lexicon, to read depending on one's self, the rate not being a matter of essential importance, and necessarily varying with different persons and with the same person at different stages of his study." When one remembers that many passages of English require a careful re-reading before their full meaning is grasped, there is small wonder that a complex Latin sentence requires from the student time, patience, and skill before its meaning becomes open and plain.

In general, the following directions will aid the student:

1. Read the sentence carefully through in Latin, noting the endings and important words, but not of necessity with

an effort to translate. A repetition of the reading, if the first reading does not aid, may impart some slight or vague sense of the general idea intended to be conveyed.

2. Look carefully for the *leading verb*, which is usually to be found in the Indicative Mood. When the leading verb is determined, find its *subject*. If the verb is transitive, look for its *object*. The translation of the *subject*, *predicate*, and *object* will usually furnish the key to the sentence. The introductory words will often show whether the clause is dependent or independent, and so whether it contains the dependent or independent verb. Words like the *relative pronoun*, *ut* and similar words, are usually to be found in the dependent clauses.

3. Find the *words*, *phrases*, *or clauses* that enlarge or limit the meaning of the subject. Remember such modifiers may be any one of the following: *adjective*, *participle*, *noun in apposition*, *noun in genitive case*, *a relative clause*, *or a participial phrase.*

4. Find the *words*, *phrases*, *or clauses* that enlarge or limit the meaning of the predicate. These may be any one of the following: *adverb*, *ablative case*, *a preposition with its noun*, *or an adverbial phrase.*

5. The *object* may be enlarged or limited in the same manner as the *subject.*

6. In all this work, there is always need to carefully

observe the endings of the words, their position, connection, and relation.

7. In determining the meanings of the words, start with the leading or common meaning if possible. Its derived meanings, if required, will become plain with the unfolding of the sentence. With new words, or words seemingly new, try to find their meaning by analysis, taking the stem or root, the prefix and suffix, and the force of each. Leave the words whose meaning cannot be ascertained in this manner until the last, when the context may reveal it.

8. When a sentence consists of a portion within the grasp of the student and of a portion beyond his power, go back to the beginning of the sentence and re-read. Do not fail to connect every sentence with those which have preceded it. This will often throw light upon dark passages. Finally, in sight-reading, polish, especially at first, cannot enter in as an element of translation, as in carefully prepared work, nor ought this to be expected; and yet in a little time the crude and uncouth transferrings of idioms ought to give way to translations, ready and reasonably accurate; and a progress at once inspiring and helpful.

INDEX.

PAGE.

SELECTIONS FROM CÆSAR'S CIVIL WAR 1
SELECTIONS FROM LATIN NEW TESTAMENT 17
SELECTIONS FROM QUINTUS CURTIUS RUFUS 27
SELECTIONS FROM CICERO'S LETTERS 43
BOOK IX. VERGIL'S ÆNEID 64
BOOK XII. VERGIL'S ÆNEID 97
SHORT EXTRACTS FROM VARIOUS AUTHORS:—
1. Conon placed in Command of the Army 137
2. The Confidence of the Lacedæmonians 137
3. Cornelia's Jewels 137
4. Immortality 137
5. Scipio's Reason 138
6. The Woman and her Hen 138
7. The True Man to suspect 138
8. Cæsar in Gaul 138
9. Simonides 139
10. How Persian Soldiers are fitted out 139
11. The Power of Union 139
12. Regulus keeps his Word 139
13. The Privileges of the Spartan Kings 140
14. A Poor Deception 140
15. The Lion's Share 140
16. A Friendly Act 140
17. Industry and Laziness 141
18. Xerxes' Body-Guard 141
19. The Replies of Themistocles 141
20. Artemisium 142
21. Human Sacrifices 142
22. The Gauls occupy Rome 143
23. The Advance of Hannibal into Italy 143
24. Hannibal is made Commander 143

SHORT EXTRACTS. — *Continued.* PAGE.

25. The Worship of the Gauls 144
26. Marathon 144
27. Coriolanus and his Mother 145
28. The Labors of Hercules 145
29. The Influence and Leaders of the State of the Treviri 148
30. Cæsar engages with the Britons 149
31. Æneas 150
32. Hannibal informs the King of his Oath 150
33. A Description of Britain 150
34. The King of Troy 152
35. The Method of Fighting 152
36. Lucius Catiline 153
37. Sænius reads the Letters in the Presence of the Senate 153
38. Cato's Views of Old Age 154
39. The Situation of Germany 154
40. Injustice 155
41. After trying a Battle, Cassivallaunus sends a Legation to Cæsar 155
42. The Only Course 156
43. The Speech of Catiline to his Soldiers 156
44. The Chariot-Race 158
45. The Death of Tasgetius 158
46. Labienus engages with the Enemy 158
47. Æneas is carried past the Island of Circe 159
48. From the Address of Adherbal to the Senate 160
49. The Wanderings of Æneas 161
50. The Gauls withdraw 162
51. Latinus asks of the Trojans their Reasons for coming 162
52. The Classes of the Gauls 163
53. Cæsar is asked to settle a Dispute 164
54. Cato's Comparison of Youth with Old Age 164
55. War is declared and the Forces are gathered 165
56. The Strife between Romulus and Remus 166
57. Cæsar gathers his Forces at Noviodunum 166
58. The Golden Age 167
59. At Philippi 168
60. The First Punic War 168
61. Horace to Augustus 170
62. Marcus, Cinna, and Sulla 172

SHORT EXTRACTS. — *Continued.* PAGE.

63. The Revolt of the Gauls 172
64. Evander addresses Æneas 173
65. Death of Catiline 174
66. Tullus Hostilius 174
67. Integer Vitae 175
68. Cæsar finishes the Campaign 175
69. Rome's Early Wars 176
70. The Silver Age 178
71. An Incident in the Sabine War 179
72. Cæsar's Arrangement of his Men 179
73. The Capture of Numantia 180
74. The Last Night of Ovid at Rome 181
75. The Kings of Rome 181
76. The Feast in Honor of Hercules 183
77. Cæsar's Troops driven back 184
78. Jupiter 185
79. The Iron Age 187
80. Tarquinius 188
81. The Prayer of Venus 188
82. The Horatii and Curiatii 190
83. Italy 191
84. Cato and Cæsar 192
85. The Fleeting Years 192
86. Cæsar's Haste 193
87. Pyrrha 194
88. Cineas is sent to Rome 195
89. Aristides 195
90. Cæsar's Plan 197
91. Some of the Followers of Æneas 197
92. Incidents in the Punic War 198
93. Alexander visits the Temple of Jupiter Ammon 199
94. Alexander 200
95. Tullus and the King 201
96. Cimon 202
97. Marius to the Citizens 204
98. Euclio finds his Possessions gone 205
99. The Death of Cæsar 205
100. The Leap of Curtius 206
101. Iphricates 206

SHORT EXTRACTS. — *Continued.* PAGE.

102. Hannibal 208
103. Actium 209
104. The Plan of Darius 209
105. Æneas answers Liger's Revilings 210
106. Marcellus at Syracuse 211
107. The Troubles of Marius and Sulla 211
108. Phocion 214
109. Pompey at the Beginning of the Civil War 216
110. Tarquinius 216
111. Hamilcar 219
112. Evander's Reception of the Body of his Son 220
113. The Seizure of the Sabine Women 222
114. The Combat 223
115. The Eruption and the Flight 223
116. Dies Irae 224
117. Friendship 225
118. The Siege of Rome 226
119. The Arrest at the Mulvian Bridge 226
120. The Story of Camilla 227
121. Ancus Marcius 229
122. The War between Cæsar and Pompey 230
123. The Later Wealth and Luxury of Rome 232
124. Conon 234
125. Virtue 237

SELECTIONS FROM LATIN AUTHORS.

TABLE OF ABBREVIATIONS.

abl. .....ablative.	*l.*.....line.
acc......accusative.	*n.* .....note.
bk......book.	*p.*.....page.
cf. .....confer, compare.	*sc.*.....*scilicet*, understand.
dat......dative.	*sub.*.....subject.
gen......genitive.	*subj.*.....subjunctive.
gr......grammar.	*syn.* .....synonymes.
i.e......*id est*, that is.	*v.* .....*vide*, see.

The reference letters used in connection with the text refer to the passages introduced by the corresponding letters at the bottom of the page, when an occasional portion of an intricate sentence is re-arranged.

The editor has used the signs + and = not with their mathematical signification; but the *plus* has been used to signify "in addition to," and *the sign of equality* to show that in the passage to which reference is made there is an approximate similarity to be found in the explanation or words following the sign to those which precede it. As in all the work, the leading plan has been to help in *sight-reading*, and not critical study.

C. JULII CAESARIS.

DE BELLO CIVILI.

Liber Primus, Cap. LVI, LVII, LVIII.

The First Sea-Fight in the Siege of Massilia.

LVI. Dum haec ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi L. [1]Domitii consilio naves longas expediunt numero XVII, quarum erant XI tectae. Multa [2]huc minora navigia addunt, ut ipsa multitudine nostra classis terreatur. Magnum numerum sagittariorum, magnum [3]Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt atque hos praemiis pollicitationibusque incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius atque has [4]colonis pastoribusque quos secum adduxerat complet. Sic omnibus rebus instructa classe magna fiducia ad nostras naves procedunt, quibus praeerat D. Brutus. Hae ad insulam quae est contra Massiliam stationes obtinebant. LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus; sed electos ex omnibus legionibus fortissimos viros, [5]antesignanos, centuriones, Caesar ei classi attribuerat, qui sibi id [6]muneris depoposcerant. Hi [7]manus ferreas atque harpagones paraverant

[1] Domitii, *at this time a partisan of Cæsar.*

[2] huc = ad has naves.

[3] Albicorum, *a mountain people near Massilia.*

[4] colonis, *farmers, farm-hands.*

[5] antesignanos (ante + signum), *skirmishers.*

[6] muneris, *partitive genitive.*

[7] manus ferreas atque harpagones, *grappling irons and drags.*

magnoque numero pilorum, [8]tragularum reliquorumque telorum se instruxerant. Ita cognito hostium adventu suas naves ex portu educunt, cum Massiliensibus confligunt. Pugnatum est utrimque fortissime atque acerrime; neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi et montani et exercitati in armis; [4]atque hi modo digressi a Massiliensibus recentem eorum pollicitationem animis continebant, pastoresque Domitii spe libertatis excitati sub oculis domini suam probare operam studebant. LVIII. Ipsi Massilienses et celeritate navium et scientia gubernatorum confisi nostros eludebant impetusque eorum non excipiebant et, quoad licebat latiore uti spatio, producta longius acie [9]circumvenire nostros aut pluribus navibus adoriri singulas aut remos transcurrentes detergere, si possent, contendebant; cum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum atque artificiis ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri cum minus exercitatis remigibus minusque [10]peritis gubernatoribus utebantur, qui repente ex onerariis navibus erant producti neque dum etiam [11]vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam tarditate et gravitate navium impediebantur; [12]factae enim subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant. Itaque, dum locus [13]comminus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis navibus objiciebant atque injecta manu ferrea et retenta utraque nave diversi pugnabant atque in hostium naves transcen-

A. Atque hi modo digressi a Massiliensibus continebant animis recentem pollicitationem eorum.

[8] tragularum, *javelins.*

[9] circumvenire, *depends on* contendebant.

[10] peritis, *skilled.*

[11] vocabulis armamentorum, *nautical terms.*

[12] factae, *i.e., the ships.*

[13] comminus = con + manus.

debant et magno numero Albicorum et pastorum interfecto partem navium deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naves Massiliensium cum iis quae sunt captae intereunt VIIII.

LIBER SECUNDUS, CAP. I–VII.

Incidents in the Sea-Fight in the Siege of Massilia.

I. Dum haec in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas turresque ad oppidum agere instituit. [1]Una erat proxima portui navalibusque, altera ad partem qua est aditus ex Gallia atque Hispania, ad id mare quod adjacet ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari [2]alluitur; reliqua quarta est quae aditum habeat ab terra. Hujus quoque spatii pars ea quae ad arcem pertinet, loci natura et valle altissima munita longam et difficilem habet oppugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnum jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat; [3]vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit. II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus tantaque multitudo [4]tormentorum, ut eorum vim nullae contextae viminibus vineae sustinere possent. [5]Asseres enim pedum XII [6]cuspidibus praefixi, atque hi maximis [7]ballistis missi,

[1] una, *understand* pars.
[2] alluitur, *is washed (against)*.
[3] vimina, *twigs*.
[4] tormentorum, *engines*.
[5] asseres, *beams*.
[6] cuspidibus, *heads, points*.
[7] ballistis (catapultis), *engines*.

per IIII ordines [8]cratium in terra defigebantur. Itaque pedalibus [9]lignis conjunctis inter se porticus integebantur, atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat testudo pedum LX aequandi loci causa facta item ex fortissimis lignis, convoluta omnibus rebus quibus ignis jactus et lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. Crebrae etiam per Albicos eruptiones fiebant ex oppido ignesque aggeri et turribus inferebantur; quae facile nostri milites repellebant [A]magnisque ultro illatis detrimentis eos qui eruptionem fecerant in oppidum rejiciebant. III. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe navium XVI, in quibus paucae erant aeratae, L. Domitio Massiliensibusque subsidio missus, freto Siciliae imprudente atque inopinante Curione pervehitur, appulsisque Messanam navibus atque inde propter repentinum terrorem principum ac senatus fuga facta, navem ex navalibus eorum deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves cursum Massiliam versus perficit praemissaque [10]clam navicula Domitium Massiliensesque de suo adventu certiores facit eosque magnopere hortatur ut rursus cum Bruti classe additis suis auxiliis confligant. IV. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant summaque industria armaverant (remigum, gubernatorum magna copia suppetebat) [11]piscatoriasque adjecerant atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti; has sagittariis tormentisque

A. Rejiciebant in oppidum eos qui eruptionem fecerant magnisque detrimentis illatis ultro.

[8] cratium, *hurdles, basket work.*

[9] lignis, *wood, timber.*

[10] clam, *syn.* occulte, furtim, secreto, tacite.

[11] piscatorias, *fishing-boats.*

compleverunt. Tali modo instructa classe, omnium seniorum, matrum familiae, virginum precibus et fletu excitati, extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia quam ante dimicaverant naves conscendunt. Communi enim fit [12]vitio naturae, ut invisis atque incognitis rebus magis confidamus vehementiusque exterreamur; ut tum accidit. Adventus enim L. Nasidii summa spe et voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ventum ex portu exeunt et Tauroënta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt ibique naves expediunt rursusque se ad confligendum animo confirmant et consilia communicant. Dextra pars attribuitur Massiliensibus, sinistra Nasidio. V. [13]Eodem Brutus contendit aucto navium numero. Nam ad eas quae factae erant Arelate per Caesarem, captivae Massiliensium accesserant sex. Has superioribus diebus refecerat atque omnibus rebus instruxerat. Itaque suos cohortatus, quos integros superavissent ut victos contemnerent, plenus spei bonae atque animi adversus eos proficiscitur. Facile erat ex castris C. Treboni atque omnibus superioribus locis [14]prospicere in urbem, ut omnis juventus quae in oppido remanserat, omnesque superioris aetatis cum liberis atque uxoribus aut in muro ad caelum manus tenderent, aut templa deorum immortalium adirent et ante [15]simulacra projecti victoriam ab dis exposcerent. Neque erat quisquam omnium, quin in ejus diei casu suarum omnium fortunarum eventum consistere existimaret. Nam et honesti ex juventute et cujusque aetatis amplissimi nominatim evocati atque obsecrati naves conscenderant, ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum

[12] vitio, *fault.*

[13] eodem, *understand* loco.

[14] prospicere, *with* facile erat.

[15] simulacra, *syn.* imago, statua, effigies.

quidem sibi quicquam reliqui fore viderent; si superavissent, vel domesticis opibus vel externis auxiliis de salute urbis confiderent. VI. Commisso proelio Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit; sed memores eorum praeceptorum quae paulo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum [16]habituri viderentur, et quibus in pugna vitae periculum accideret non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda. Diductisque nostris paulatim navibus et artificio gubernatorum et mobilitati navium locus dabatur, et si quando nostri [17]facultatem nacti ferreis manibus injectis navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero conjuncti Albicis comminus pugnando deficiebant neque multum cedebant virtute nostris. Simul ex minoribus navibus magna vis [18]eminus missa telorum multa nostris de improviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. Conspicataeque naves triremes duae navem D. Bruti, quae ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitaverant. Sed tantum re provisa Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momento antecederet. Illae adeo graviter inter se incitatae conflixerunt, ut vehementissime [19]utraque ex concursu laborarent, altera vero praefracto rostro tota [20]collabefieret. Qua re animadversa, quae proximae ei loco ex Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt celeriterque ambas [21]deprimunt. VII. Sed Nasidianae naves nullo usui fue-

---

[16] habituri, *about to have, would have.*

[17] facultatem, *direct object of* nacti.

[18] eminus (e manus), *at a distance.*

[19] utraque, *subject of* laborarent.

[20] collabefieret (con + labo + fio), *went to pieces.*

[21] deprimunt, *sink.* See p. 3, l. 2.

runt celeriterque pugna excesserunt; non enim has aut conspectus patriae aut propinquorum praecepta ad extremum vitae periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est; ex Massiliensium classe V sunt depressae, IIII captae, una cum Nasidianis profugit; quae omnes citeriorem Hispaniam petiverunt. At ex reliquis una praemissa Massiliam hujus nuntii perferendi gratia cum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo effudit, et re cognita tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. Massilienses tamen nihilo [22]secius ad defensionem urbis reliqua apparare coeperunt.

Liber Tertius, Cap. LXXXIV–XCV.

The Battle at Palœpharsalus.

LXXXIV. Re frumentaria praeparata confirmatisque militibus et satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis proeliis intermisso, quo satis perspectum habere militum animum videretur, [A]tentandum Caesar existimavit quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit aciemque instruxit, primo suis locis pauloque a castris Pompeii longius, [1]continentibus vero diebus ut progrederetur a castris suis collibusque Pompeianis aciem subjiceret. Quae res in dies confirmatiorem ejus exercitum efficiebat. [2]Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset in-

A. Caesar existimavit quidnam Pompeius haberet propositi aut voluntatis ad dimicandum, tentandum.

[22] secius, *less.*

[1] Continentibus vero diebus, *but during successive days.*

[2] Superius institutum, *his previous practice.*

ferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electis ad [3]pernicitatem armis inter equites proeliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis proeliorum perciperent. His erat rebus effectum ut equitum mille etiam apertioribus locis VII milium Pompeianorum impetum, cum adesset usus, sustinere auderent neque magnopere eorum multitudine terrerentur. Namque etiam per eos dies proelium secundum equestre fecit atque unum Allobrogem ex duobus quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit.

LXXXV. Pompeius, qui castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut videbatur, exspectans, si iniquis locis Caesar se subjiceret. Caesar nulla ratione ad pugnam [4]elici posse Pompeium existimans hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret semperque esset in itineribus, haec spectans, ut movendis castris pluribusque adeundis locis commodiore re frumentaria uteretur, simulque in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nanciceretur et insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus signo jam profectionis dato tabernaculisque [5]detensis, animadversum est paulo ante extra quotidianam consuetudinem longius a vallo esse aciem Pompeii progressam, ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Caesar apud suos, cum jam esset agmen in portis, "Differendum est," inquit, "iter in praesentia nobis et de proelio cogitandum, sicut semper depoposcimus. Animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus"; [6]confestimque expeditas copias educit.

---

[3] Pernicitatem, *syn.* velocitas.

[4] elici, *to be drawn out.*

[5] detensis, *struck.* *Cf.* tendere.

[6] confestim, *syn.* statim, subito, protinus, repente.

LXXXVI. Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat proelio decertare. Namque etiam in consilio superioribus diebus dixerat, priusquam concurrerent acies fore uti exercitus Caesaris pelleretur. Id cum essent plerique admirati, "Scio me," inquit, "paene incredibilem rem polliceri; sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in proelium [7]prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi facturos confirmaverunt, ut, cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggrederentur et circumventa ab tergo acie prius perturbatum exercitum pellèrent quam a nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo legionum et paene sine vulnere bellum conficiemus. Id autum difficile non est, cum tantum equitatu valeamus." Simul denuntiavit ut essent animo parati in posterum et, quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitavissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent.

LXXXVII. Hunc Labienus excepit et, cum Caesaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret, "Noli," inquit, "existimare, Pompei, hunc esse exercitum qui Galliam Germaniamque devicerit. Omnibus interfui proeliis, neque temere incognitam rem pronuntio. Perexigua pars illius exercitus superest; magna pars deperiit, quod accidere tot proeliis fuit necesse, multos autumni pestilentia in Italia consumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt relicti in continenti. An non audistis, ex iis qui per causam [8]valetudinis remanserunt cohortes esse Brundisi factas? Hae copiae quas videtis ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt refectae, et plerique sunt ex coloniis Transpadanis. Ac tamen quod fuit [9]roboris duobus proeliis Dyrrhachinis

[7] prodeatis = pro(d) + ire. [8] valetudinis, *(state of) ill-health.*
[9] roboris, *partitive genitive.*

interiit." Haec cum dixisset, juravit se nisi victorem in castra non reversurum, reliquosque ut idem facerent hortatus est. Hoc laudans Pompeius idem juravit; nec vero [10]ex reliquis fuit quisquam qui jurare dubitaret. Haec cum facta sunt in consilio, magna spe et laetitia omnium discessum est; ac jam animo victoriam praecipiebant, quod de re tanta et a tam perito imperatore nihil frustra confirmari videbatur.

LXXXVIII. Caesar, cum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in sinistro cornu legiones duae traditae a Caesare initio dissensionis ex senatus consulto; quarum una Prima, altera Tertia appellabatur. In eo loco ipse erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta cum cohortibus Hispanis, quas traductas ab Afranio docuimus in dextro cornu erant collocatae. Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. Reliquas inter aciem mediam cornuaque interjecerat numeroque cohortes CX expleverat. Haec erant milia XLV, [11]evocatorum circiter duo, quae ex [12]beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant; quae tota acie disperserat. Reliquas cohortes VII in castris propinquisque castellis praesidio disposuerat. Dextrum cornu ejus [13]rivus quidam impeditis ripis muniebat; quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes sinistro cornu objecerat.

LXXXIX. Caesar [2]superius institutum servans X legionem in dextro cornu, nonam in sinistro collocaverat,

---

[10] ex reliquis = reliquorum.

[11] evocatorum (evocati), *men who had served their time as soldiers, but were sometimes invited to re-enter the service.*

[12] beneficiariis, *special favorites of the commander, and exempt from many camp duties.*

[13] rivus, *syn.* flumen.

tametsi erat Dyrrhachinis proeliis vehementer attenuata, et huic sic adjunxit octavam, ut paene unum ex duabus efficeret, atque [14]alteram alteri praesidio esse jusserat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat, quae summa erat milium XXII; cohortes duas castris praesidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium praeposuerat. Ipse contra Pompeium constitit. Simul his rebus animadversis quas demonstravimus, timens ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit atque ex his quartam instituit equitatuique opposuit et quid fieri vellet ostendit, monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute [15]constare. Simul tertiae aciei totique exercitui imperavit ne injussu suo concurreret: se, cum id fieri vellet, [16]vexillo signum daturum.

XC. Exercitum cum militari more ad pugnam cohortaretur suaque in eum perpetui temporis officia praedicaret, imprimis commemoravit: testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset; quae per Vatinium in colloquiis, quae per Aulum Clodium cum Scipione egisset, quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset. Neque se umquam abuti militum sanguine neque rempublicam [17]alterutro exercitu privare voluisse. Hac habita oratione exposcentibus militibus et studio pugnae ardentibus tuba signum dedit.

XCI. Erat Crastinus evocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione X duxerat, vir singulari virtute. Hic signo dato, "Sequimini me," inquit, "[18]manipulares mei qui fuistis, et vestro

---

[14] alteram alteri, *each to the other; to each other.*

[15] constare, *depended on.*

[16] vexillum (*diminutive of* velum), *flag, banner.*

[17] alterutro, *either (of the two armies).*

[18] manipulares, *of a maniple, each usually consisting of* 100 *to* 120 *men.*

imperatori quam constituistis operam date. Unum hoc proelium superest; quo confecto et ille suam dignitatem et nos nostram libertatem recuperabimus." Simul respiciens Caesarem, "Faciam," inquit, "hodie, imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas." Haec cum dixisset, primus ex dextro cornu procucurrit, atque eum electi milites circiter cxx voluntarii ejusdem centuriae sunt prosecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. Sed Pompeius suis praedixerat ut Caesaris impetum exciperent neve se loco moverent, aciemque ejus distrahi paterentur; idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur aciesque distenderetur, atque in suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur; leviusque [19]casura pila sperabat in loco retentis militibus quam si ipsi immissis telis occucurrissent; simul fore ut duplicato cursu Caesaris milites exanimarentur et lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur, propterea quod est quaedam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quae studio pugnae incenditur. Hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est ut signa undique [20]concinerent clamoremque universi tollerent; quibus rebus et hostes terreri et suos incitari existimaverunt.

XCIII. Sed nostri milites dato signo cum infestis pilis procucurrissent atque animadvertissent non concurri a Pompeianis, usu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent, parvoque intermisso temporis spatio ac rursus renovato

[19] casura, *understand* esse. *From* cado, cadere, cecidi, casum.

[20] concinerent, *from* con + cano.

cursu pila miserunt celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, [21]gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. Nam et tela missa exceperunt et impetum legionum tulerunt et ordines conservarunt pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites ab sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt, omnisque multitudo sagittariorum se profudit; quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paulatim loco motus cessit; equitesque Pompeii hoc acrius instare et se [22]turmatim explicare aciemque nostram a latere aperto circumire coeperunt. Quod ubi Caesar animadvertit, quartae aciei, quam instituerat sex cohortium, dedit signum. Illi celeriter procucurrerunt infestisque signis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent. Quibus summotis omnes sagittarii funditoresque destituti inermes sine praesidio interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis circumierunt eosque a tergo sunt adorti.

XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Caesar, quae quieta fuerat et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere jussit. Ita cum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt atque universi terga verterunt. Neque vero Caesarem fefellit, quin ab iis cohortibus quae contra equitatum in quarta acie collocatae essent, initium victoriae oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primum equitatus est pulsus, ab iisdem factae caedes sagittariorum ac funditorum, ab iisdem acies Pompeiana a sinistra parte circumita atque

[21] gladios strinxerunt, *drew their swords.*

[22] turmatim, *by squadrons.*

initium fugae factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsum vidit atque eam partem cui maxime confidebat perterritam animadvertit, aliis quoque diffisus acie excessit protinusque se in castra equo contulit et iis centurionibus quos in statione ad praetoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, "Tuemini," inquit, "castra et defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo et castrorum praesidia confirmo." Haec cum dixisset, se in [23]praetorium contulit summae rei diffidens et tamen eventum exspectans.

XCV. Caesar Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis nullum spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est ut beneficio fortunae uterentur castraque oppugnarent. Qui, etsi magno aestu (nam ad meridiem res erat perducta), tamen ad omnem laborem animo parati imperio paruerunt. Castra a cohortibus quae ibi praesidio erant relictae industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui acie refugerant milites, et animo perterriti et lassitudine confecti missis plerique armis signisque militaribus magis de reliqua fuga quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius qui in vallo constiterant multitudinem telorum sustinere potuerunt, sed confecti vulneribus locum reliquerunt, protinusque omnes ducibus usi centurionibus tribunisque militum in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

---

[23] praetorium (porta praetoria), *the name of the end of the* via praetoria, *the longest street in a Roman camp; headquarters.*

Liber Tertius, Cap. CV, CVI, CVII.

Incidents during Cœsar's Stay in Africa.

CV. Caesar, cum in Asiam venisset, reperiebat T. Ampium conatum esse pecunias tollere Epheso ex [1] fano Dianae ejusque rei causa senatores omnes ex provincia evocasse, ut his testibus in summa pecuniae uteretur, sed [2] interpellatum adventu Caesaris profugisse. Ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. Item constabat [3] Elide in templo Minervae repetitis atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum Caesar fecisset, simulacrum Victoriae, quod ante ipsam Minervam collocatum esset et ante ad simulacrum Minervae spectavisset, ad [4] valvas se templi limenque convertisse. Eodemque die Antiochiae in Syria bis tantus exercitus clamor et signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem [5] Ptolemaide accidit. Pergami in occultis ac reconditis templi, quo praeter sacerdotes adire fas non est, quae Graeci aduta apellant, [6] tympana sonuerunt. Item [7] Trallibus in templo Victoriae, ubi Caesaris statuam consecraverant, palma per eos dies inter [8] coagmenta lapidum ex [9] pavimento exstitisse ostendebatur.

CVI. Caesar paucos dies in Asia moratus cum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum Aegyptum iter habere propter necessitudines regni reliquasque ejus loci opportunitates, cum legione una, quam se ex Thessalia sequi jusserat, et altera, quam ex Achaia a Q. Fufio

---

[1] fano, *syn.* templum.
[2] interpellatum, *interrupted.*
[3] Elide, *city in the western Peloponnesus.*
[4] valvas, *doors.*
[5] Ptolemaide, *city of Phœnicia.*
[6] tympana, *drums.*
[7] Trallibus, *city of Caria.*
[8] coagmenta, *crevices.*
[9] pavimento, *pavement.*

legato evocaverat, equitibusque DCCC et navibus longis Rhodiis X et Asiaticis paucis Alexandriam pervenit. In his erant legionibus hominum milia tria CC; reliqui vulneribus ex proeliis et labore ac magnitudine itineris confecti consequi non potuerant. Sed Caesar confisus fama rerum gestarum infirmis auxilis proficisci non dubitaverat, aeque omnem sibi locum tutum fore existimans. Alexandriae de Pompeii morte cognoscit atque ibi primum e nave egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido praesidii causa reliquerat, et concursum ad se fieri videt, quod [10] fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui praedicabat. Hoc sedato tumultu crebrae continuis diebus ex concursu multitudinis [11] concitationes fiebant compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur.

CVII. Quibus rebus animadversis legiones sibi alias ex Asia adduci jussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. Ipse enim necessario [12] etesiis tenebatur, qui navigantibus Alexandria sunt adversissimi venti. Interim [13] controversias regum ad populum Romanum et ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemaeo et lege et senatus consulto societas erat facta, ostendit sibi placere regem [14] Ptolemaeum atque ejus sororem Cleopatram exercitus quos haberent dimittere, et de controversiis jure apud se potius quam inter se armis [15] disceptare.

---

[10] fasces, *bundle of rods and an axe, the badge of his office.*

[11] concitationes, *tumults.*

[12] etesiis (ventis), *winds.*

[13] controversias, *disputes.*

[14] Ptolemaeum atque Cleopatram, **subjects of** dimittere.

[15] disceptare, *decide.*

NOVUM TESTAMENTUM.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

Cap. VII.

1 Quum autem finivisset omnia verba sua, audiente populo, ingressus est Capernaumum.

2 Centurionis verò cujusdam servus malè affectus moribundus erat, qui erat ipsi pretiosus.

3 *Is* verò, quum audîsset de Jesu, misit ad eum seniores Judaeorum, rogans eum ut veniret, et servaret servum suum.

4 Isti autem quum venissent ad Jesum, precati sunt eum studiosè, dicentes, Certè dignus est cui hoc praebeas:

5 Diligit enim gentem nostram, et synagogam aedificavit nobis.

6 Jesus ergo ibat cum eis. Et quum jam non longè abesset ab illâ domo, [A]misit ad eum centurio ille amicos, dicens ei, Domine, ne vexator; nec enim sum dignus ut tectum meum subeas:

7 [B][1]Ideo ne meipsum quidèm sum dignum arbitratus qui venirem ad te: sed dic verbo, et sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, ac venit, et servo meo, Fac hoc, ac facit.

A. Ille centurio misit suos amicos ad eum.

B. Ideo ne quidem arbitratus sum me ipsum dignum, qui venirem.

---

[1] Ideo = fecit id eo, *wherefore*. *Compare* propterea quod, *etc.*

9 Auditis autem his, Jesus admiratus est eum: et conversus, dixit turbae quae ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israele quidèm tantam fidem inveni.

10 Et domum reversi qui missi fuerant, sanum invenerunt servum qui [2]aegrotus fuerat.

11 ¶ Et factum est *die* sequenti, ut proficisceretur in civitatem quae vocatur Nain; proficiscebantur autem cum eo discipuli ejus multi, turbaque multa.

12 Ut autem appropinquavit portae civitatis, tum, ecce, defunctus efferebatur, *qui* [3]unigenitus *fuerat* matri suae, et ipsi *quidèm* [4]viduae: turbaque civitatis multa erat cum eâ.

13 Dominus verò ipsam intuitus, intimâ misericordiâ commotus est super eâ, et dixit, Ne fleto.

14 Quumque accessisset, tetigit [5]loculum, (ii verò qui portabant substiterunt,) et dixit, Adolescens, tibi dico, Surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus, et coepit loqui: et *ille* dedit eum matri suae.

16 Cepit autem omnes timor; et glorificabant Deum, dicentes, Certè propheta magnus suscitatus est inter nos, et, Certè Deus respexit populum suum.

17 [C]Pervenitque iste de eo sermo in totam Judaeam, et in totam regionem circumjacentem.

18 ¶ Et annunciârunt Joanni discipuli ipsius de his omnibus: qui, advocatus duos quosdam e discipulis suis,

19 Misit ad Jesum, dicens, Tune is es qui venturus erat, an alium exspectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerunt, Joannes Baptista misit nos ad te, dicens, Tune is es qui venturus erat, an alium exspectabimus?

C. Iste sermo de eo pervenit in totam Judaeam.

---

[2] aegrotus, *syn.* aeger. *Nouns:* morbus, aegritudo.

[3] unigenitus = unus + genitus = unus filius.

[4] viduae (viduus, -a, -um), *widow.*

[5] loculum, *bier.*

21 Eâdem autem horâ multos sanavit a morbis, et [6]flagellis, et spiritibus malis; et caecis multis visum [7]gratificatus est.

22 Et respondens Jesus, dixit eis, [D]Profecti annunciate Joanni quae vidistis et audîstis; caecos visum recipere, [8]claudos ambulare, leprosos purgari, [9]surdos audire, mortuos suscitari, pauperibus evangelizari.

23 Beatus est autem quicunque non fuerit offensus in me.

24 Et quum abiissent nuncii Joannis coepit de Joanne dicere ad turbam, Quid exîstis in desertum spectaturi? arundinem quae a vento agitetur?

25 Sed quid exîstis visuri? hominem mollibus vestibus [10]amictum? ecce, qui vestitu magnifico utuntur, et in luxu versantur, sunt in palatiis regiis.

26 Sed quid exîstis visuri? prophetam? certè dico vobis etiam ampliùs quàm prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, Ecce, mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam [11]coram te.

28 Nam dico vobis, inter genitos ex mulieribus, nullus est major propheta Joanne Baptistâ: sed qui minimus est in regno Dei, major est eo.

29 Et *eo* audito, totus populus et publicani justificârunt Deum, baptizati baptismo Joannis.

30 Pharisaei verò et [12]legis interpretes [13]aspernati sunt adversùs [14]semetipsos consilium Dei, non baptizati ab eo.

D. Vos profecti annunciate Joanni *ea* quae vidistis.

---

[6] flagellis, *syn.* morbus, pestilentia.

[7] gratificatus est = dedit.

[8] claudos = pedibus aegros.

[9] surdos, *deaf.*

[10] amictum: *syn.* velare, obnubere.

[11] coram = ante.

[12] legis interpres = doctor legis, juris consultus.

[13] aspernati: a + sperno, *rejected.*

[14] semetipsos = se ipsos.

31 Dixit praeterea Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? et cui rei similes sunt?

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, et qui acclamant alii aliis, et dicunt, [15]Cecinimus vobis tibiis, et non saltâstis; lamentati sumus vobis, et non flevistis.

33 Venit enim Joannes Baptista, neque [16]edens [17]panem, neque bibens vinum; et dicitis, Daemonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens; et dicitis, Ecce, homo edax, et vini [18]potor, amicus publicanorum ac [19]peccatorum!

35 Sed justificata est Sapientia a filiis suis omnibus.

36 ¶ Rogavit autem eum quidam ex Pharisaeis ut secum cibum caperet: itaque ingressus domum Pharisaei [20]discubuit.

37 Et ecce, mulier, quae fuerat in urbe [21]peccatrix, quum cognovisset eum discubuisse in domo Pharisaei, [22]allato alabastro unguenti,

38 Et stans apud pedes ejus retro, flens coepit lacrymis rigare pedes ejus, et capillis capitis sui [23]extergebat, et deosculabatur pedes ejus, et unguento ungebat.

39 Quum autem id vidisset Pharisaeus qui vocaverat eum, dixit apud se, Hic, si esset propheta, [24]nôsset quae et qualis sit ea mulier quae tangit ipsum, quòd *videlicet* sit peccatrix.

40 Tunc respondens Jesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

---

[15] cecinimus: cano, canere, cecini, cantum. (English *chant.*)

[16] edens: *syn.* vescor, cibum capere (*see verse* 36), pasco.

[17] panem, *bread.*

[18] potor: *syn.* bibulus.

[19] peccatorum = hominum impiorum.

[20] discubuit = recubuit (recumbit) in convivio.

[21] peccatrix = mulier impudens.

[22] alabastro unguenti, *alabaster box of ointment.*

[23] extergebat, *wiped.*

[24] nôsset (novisset), *from* nosco.

41 Duo debitores, *inquit Jesus*, erant cuidam creditori: unus debebat denarios quingentos, alter verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent [25]solvendo, gratificatus est utrisque. Horum igitur, dic, uter eum plùs diliget?

43 Respondens verò Simon dixit, *Is*, existimo, cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Rectè judicâsti.

44 Et conversus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti; haec autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui extersit.

45 Osculum mihi non dedisti; haec autem [E]ex quo ingressa est, non intermisit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non unxisti; haec autem unguento unxit pedes meos.

47 Cujus rei gratiâ, dico tibi, remissa esse peccata multa illa ipsius; nam dilexit multùm: cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

49 Et coeperunt qui simul accumbebant dicere apud se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem illam, Fides tua te servavit: vade cum pace.

Cap. XV.

1 Accedebant autem ad eum omnes publicani et peccatores, ut eum audirent.

2 Et murmurabant Pharisaei et scribae, dicentes, Iste peccatores recipit, et edit cum eis.

3 Ipse verò loquutus est ad eos hanc parabolam, dicens,

4 Quis ex vobis, si habeat centum oves, et perdiderit

E. Ex tempore quo ingressa est.

---

[25] solvendo, *able to pay*.

unam ex illis, non relinquit illas nonaginta novem in deserto, et abit ad eam quae periit, [1]usquedum eam invenerit?

5 Et *eam* nactus imponit in humeros suos gaudens:

6 Veniensque domum convocat amicos et [2]vicinos, dicens eis, [3]Gratulamini mihi; nam inveni ovem meam quae perierat.

7 Dico vobis, ita fore gaudium in coelo super uno peccatore [4]resipiscente, *magis* quàm super nonaginta novem justis, quibus non opus est resipiscentiâ.

8 Aut quae mulier, si habeat drachmas decem, et perdiderit drachman unam, non accendit [5]lucernam, et [6]verrit domum, quaeritque accuratè, usquequo *eam* invenerit?

9 Et *eam* nacta convocat amicas ac vicinas, dicens, Gratulamini mihi; nam inveni drachman quam perdideram.

10 Ita dico vobis, gaudium est in conspectu angelorum Dei super uno peccatore resipiscente.

11 Ait autem, Quidam habebat duos filios;

12 Quorum junior dixit patri, Pater, da mihi partem substantiae *ad me* [7]attinentem. *Ille* igitur divisit eis facultates.

13 Post dies autem non multos, congestis omnibus, junior ille filius [8]peregrè profectus est in regionem longinquam: et illic dissipavit substantiam suam, profusè vivendo.

14 Quum autem omnia ipse consumpsisset, orta est fames valida in regione illâ; et ipse coepit *victu* defici:

15 Abiit igitur et adhaesit uni ex civibus regionis illius; qui misit eum in agros suos, ut pasceret [9]porcos.

---

[1] usquedum = usque + dum. *Syn.* donec.

[2] vicinos: vicinus, -a, -um (vicus).

[3] gratulamini, *congratulate.*

[4] resipiscente, *coming to one's self again.*

[5] lucernam (lux, luceo): *syn.* lanterna, lampas.

[6] verrit: *syn.* tergere (*see* note 23, cap. vii.).

[7] attintentam: ad + teneo.

[8] peregre = per + ager: per agros.

[9] porcos: *syn.* sus.

16 Et desiderabat implere ventrem suum [10]siliquis, quas edebant porci: et nemo ei dabat.

17 Quum autem ad se rediisset, dixit, Quot [11]mercenarii patris mei abundant panibus, ego verò fame pereo!

18 Surgens proficiscar ad patrem meum, et dicam ei, Pater, peccavi in coelum et in tuo conspectu;

19 Neque ampliùs sum dignus vocari filius tuus: fac me ut unum ex mercenariis tuis.

20 Surgens igitur contendit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, vidit eum pater ipsius, et intimâ misericordiâ motus est; et accurrens incidit in [12]collum ejus, et [13]deosculatus est eum.

21 Dixit autem ei filius, Pater, peccavi in coelum et in tuo conspectu, neque dignus sum ampliùs vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad servos suos, Afferte [14]stolam illam praecipuam, et induit eum, et indite [15]annulum in manum ejus, et [16]soleas in pedes:

23 Et adductum [17]vitulum illum saginatum mactate, et edentes exhilaremur:

24 Quia filius iste meus mortuus erat, et revixit; perierat-que, et inventus est. Coeperunt igitur sese exhilarare.

25 Erat autem filius ille ipsius senior ruri: qui ut veniens appropinquavit domui, audivit [18]concentum et choros.

26 Et vocatum unum ex pueris, [19]percontatus est quid istud esset.

---

[10] siliquis: *syn.* tunica, gluma, acus, vesculum.

[11] mercenarii: *syn.* servus, famulus.

[12] collum, *neck.*

[13] deosculatus est, *kissed.*

[14] stolam: *syn.* vestis, palla.

[15] annulum: *syn.* circulus, orbis.

[16] soleas (solum), *shoes.*

[17] vitulum saginatum, *fatted calf.*

[18] concentum: con + cano.

[19] percontatus est: *syn.* rogare, poscere, petere.

27 Is vero dixit ei, Frater tuus venit: et mactavit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valentem illum receperit.
28 Indignatus est autem *ille*, nec voluit introïre. Pater ergo ipsius egressus, hortatus est eum.
29 Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos servio tibi, nec unquam mandatum tuum sum transgressus; nec unquam dedisti mihi [20]hoedum, ut cum amicis meis oblectarer:
30 Sed quum filius iste tuus, qui devoravit facultates tuas cum [21]meretricibus, venit, mactâsti ei vitulum illum saginatum.
31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, et [A]omnia mea tua sunt.
32 Exhilarari verò et gaudere oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perieratque, et inventus est.

Cap. XVI.

1 Dixit autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidam dives, qui habebat [1]dispensatorem: et is delatus est apud eum, ut qui [2]dissiparet quae ipsi suppetebant.
2 Vocavit eum igitur, et dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuae; non enim poteris ampliùs esse dispensator.
3 Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat a me dispensationem: fodere non valeo; mendicare pudet.
4 Novi quid sim facturus, ut quum amotus fuero a dispensatione, recipi aut me *aliqui* domum suam.

A. Omnia *ea quae sunt* mea (mihi) sunt tua.

---

[20] hoedum: *syn.* capella.
[21] meretricibus = mulieribus impudentibus.
[1] dispensatorem: *syn.* curator, *administrator*.
[2] dissiparet: *syn.* consumo, effundo.

5 Convocatis itaque singulis debetoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum [3]batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe tabulas tuas, et sede citò, et scribe quinquaginta.

7 Deinde alii dixit, Tu verò quantum debes? Is autem ait, Centum [4]coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, et scribe octoginta.

8 Et laudavit dominus ille dispensatorem injustum, quòd prudenter fecisset. Certè filii hujus seculi prudentiores sunt filiis lucis in suo genere.

9 *Sic* etiam ego vobis dico: Facite vobis amicos ex mammonâ injusto; ut quum defeceritis, recipiant vos in aeterna illa [5]tabernacula.

10 Qui fidelis est pauco, etiam in multo fidelis est: et qui in pauco injustus est, etiam in multo injustus est.

11 Itaque, si in fallaci mammonâ fideles non fuistis, quod verum est, quis credit vobis?

12 [A]At si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 Nullus servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget; aut uni adhaerebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonae.

14 Audiebant autem haec omnia etiam Pharisaei, qui erant avari; et [6]sannis eum excipiebant.

15 Tunc dixit eis, [B]Vos ii estis qui justificatis vosipsos in hominum conspectu: Deus autem novit corda vestra; quia

A. Et si non fuistis fideles in alieno, quis dabit bobis *id* quod est vestrum.

B. Vos estis ii qui justificatis.

[3] batos olei, *measures of oil.*

[4] coros tritici, *measures of wheat.*

[5] tabernacula: *syn.* domus.

[6] sannis: *syn.* irrisus.

quod apud homines sublime est, abominatio est in conspectu Dei.

16 Lex et prophetae usque ad Joannem: ab eo tempore regnum Dei [7]evangelizatur, et quivis in illud vi perrumpit.

17 Facilius est autem coelum et terram praeterire, quàm legis unum apicem excidere.

18 Quisquis dimittit uxorem suam, et alteram ducit, [8]moechatur: et qui a viro dimissam ducit, moechatur.

19 Caeterùm quidam erat dives, qui induebatur purpurâ et [9]bysso, et sese [10]exhilarabat quotidie splendidè.

---

[7] evangelizatur: *syn.* orationem habere, inculcare.

[8] moechatur = peccat.

[9] bysso: *syn.* linteum, vestis lintea, carbasus.

[10] sese exhilarabat splendide = vesci dapibus regalibus.

QUINTUS CURTIUS RUFUS.

EXPLOITS OF ALEXANDER.

Liber VIII. Cap. XII–XIV.

XII. 39. Inde processit Embolima, et cùm angustias itineris obsideri viginti millibus armatorum ab Eryce quodam comperisset, gravius agmen exercitûs Coeno ducendum [1]modicis itineribus tradidit. Ipse praegressus cum [2]funditore ac sagittario, deturbatis qui obsederant [3]saltum, sequentibus [4]se copiis viam fecit. Indi sive odio ducis, sive gratiam victoris Regis inituri, Erycem fugientem adorti interemerunt, caputque ejus atque arma ad Alexandrum detulerunt. Ille facto impunitatem dedit, honorem denegavit exemplo. Hinc ad flumen Indum sextis decimis castris pervenit, omniaque (ut præceperat) ad traiciendum praeparata ab Hephaestione reperit. Regnabat in eâ regione Omphis, [4]qui patri quoque fuerat auctor dedendi regnum Alexandro; et post mortem parentis legatos miserat, qui consulerent eum, regnare se interim vellet, an privatum [5]opperiri ejus adventum; permissoque ut regnaret, non tamen jus datum usurpare sustinuit. Is benignè quidem exceperat Hephaestionem, [6]gratuitum frumentum copiis ejus admensus: non tamen ei [7]occur-

A. Qui quoque fuerat auctor patri dedendi regnum Alexandro.

[1] modicis, *easy.*
[2] funditore ac sagittario, *slinger and bowman.*
[3] saltum, *a pass.*
[4] se, *direct object of* sequentibus.
[5] opperiri, *await.*
[6] gratuitum, *freely.*
[7] occurrerat, *run to meet.*

rerat, ne fidem ullius, nisi Regis, experiretur. Itaque venienti obviàm cum armato exercitu egressus est. Elephanti quoque, per modica intervalla militum agmini immixti, procul castellorum fecerant speciem.

40. Ac primò Alexander, non socium, sed hostem adventare credebat. Jamque et ipse arma milites capere, et equites discedere in cornu jusserat, paratos ad pugnam. At Indus, cognito Macedonum errore, jussis subsistere cæteris, ipse concitat equum, quo vehebatur. Idem Alexander quoque fecit: sive hostis, sive amicus occurreret, vel suâ virtute, vel illius fide tutus. [1]Coïvere, quod ex utriusque vultu posset intelligi, amicis animis: caeterùm sine interprete non [2]poterat conseri sermo. Itaque adhibito eo, Barbarus occurrisse se dixit cum exercitu, totas imperii vires protinùs traditurum; nec expectâsse dum per nuncios daretur fides. Corpus suum et regnum permittere illi, quem sciret gloriae militantem: nihil magis quàm famam timere perfidiae. Lætus simplicitate Barbari Rex et dextram fidei suae pignus dedit, et regnum restituit. Quinquaginta sex elephanti erant, quos tradidit Alexandro, multaque pecora [3]eximiae magnitudinis. Tauros ad tria millia, pretiosum eâ regione, acceptumque animis regnantium [4]armentum. Quaerenti Alexandro, plures agricultores haberet, an milites? "cum duobus Regibus bellanti sibi, majore militum quam agrestium manu opus esse," respondit. Abisares et Porus erant, sed in Poro [5]eminebat auctoritas. Uterque ultra Hydaspen amnem regnabat; et belli fortunam, quisquis arma inferret, experiri decreverat.

41. Omphis, permittente Alexandro, et regium insigne sumpsit, et more gentis suae, nomen quod patris fuerat.

---

[1] coivere (con eo).

[2] poterat conseri sermo, *it was not possible to hold a conversation.*

[3] eximiae, *as if* magnae.

[4] armentum, *syn.* grex.

[5] eminebat, *was prominent.*

Taxilem appellavêre populares, sequente nomine imperium, in quemcumque transiret. Ergò cùm per triduum hospitaliter Alexandrum accepisset, quarto die, et quantum frumenti copiis, quas Hephaestion duxerat, [1]praebitum a se esset, ostendit: et aureas coronas ipsi, amicisque omnibus, praeter haec signati argenti octoginta talenta dono dedit. Quâ benignitate ejus Alexander mirè laetus, et quae is dederat remisit, et mille talenta ex praedâ, quam vehebat, adjecit: multaque [2]convivalia ex auro et argento vasa, plurimum Persicae vestis, triginta equos ex suis, cum iisdem insignibus [3]queis assueverant, cùm ipsum veherent. Quae liberalitas, sicut Barbarum [4]adstrinxerat, ita amicos ipsius vehementer offendit. E quibus Meleager super [5]coenam largiore vino usus, gratulari se Alexandro dixit, quòd saltem in Indiâ reperisset dignum talentis mille. Rex haud oblitus quàm aegrè tulisset, quòd Clitum ob linguae temeritatem occidisset, iram quidem tenuit, sed dixit, "Invidos homines nihil aliud quam ipsorum esse tormenta."

XIII. 42. Postero die, legati Abisarae adiêre Regem: omnia ditioni ejus, ita ut mandatum erat, permittebant; firmatâque [6]invicem fide remittuntur ad Regem. Porum quoque nominis sui famâ ratus ad deditionem posse compelli, misit ad cum Cleocharem, qui denunciaret ei, ut stipendium penderet, et in primo finium suorum aditu occurreret Regi. Porus alterum ex his facturum sese respondit, ut intranti regnum suum [7]praestò esset, sed armatus. Jam Hydaspem Alexander superare decreverat, cùm Barzaentes defectionis Arachosiis auctor, vinctus, trigintaque elephanti simul capti perducuntur;

[1] praebitum esset (prae + habeo).
[2] convivalia, *festal.*
[3] queis = quibus.
[4] adstrinxerat, *syn.* constringo, alligo, obligo.
[5] coenam, *the principal meal.*
[6] invicem, *one after another.*
[7] praesto, *at hand.*

opportunum adversùs Indos auxilium, quippe plus in [1]beluis quàm in exercitu spei ac virium illis erat. Gamaxusque Rex exiguae partis Indorum, qui Barzaenti se conjunxerat, vinctus adductus est. Igitur [2]transfugâ et regulo in custodiam, elephantis autem Taxili traditis, ad amnem Hydaspem pervenit: in cujus ulteriore ripâ Porus consederat, transitu prohibiturus hostem. Octoginta quinque elephantos objecerat eximio corporum robore; ultraque eos, currus trecentos et peditum triginta ferè millia: in queis erant sagittarii (sicut antè dictum est) gravioribus telis, quàm ut apte [3]excuti possent. Ipsum vehebat elephantus super caeteras beluas eminens: armaque auro et argento distincta corpus rarae magnitudinis honestabant. Par animus robori corporis, et, quanta inter [4]rudes poterat esse, sapientia.

43. Macedonas non conspectus hostium solùm, sed etiam fluminis, quod transeundum erat, magnitudo terrebat. Quatuor in latitudinem stadia diffusum [5]profundo alveo et nusquam vada aperiente, speciem vasti maris fecerat. Nec pro spatio aquarum latè stagnantium impetum coercebat; sed quasi in arctum coëuntibus ripis, torrens, et [6]elisus ferebatur: occultaque saxa inesse ostendebant pluribus locis undae [7]repercussae. Terribilior erat facies ripae, quam equi virique compleverant. Stabant ingentes vastorum corporum moles, et de industriâ irritatae, horrendo stridore aures fatigabant. [A]Hinc hostis, hinc amnis capacia quidem bonae spei pectora, et saepe

---

A. Hinc hostis, hinc amnis tamen percusserant improviso pavore pectora quidem capacia bonae spei et pectora experta se.

---

[1] beluis, *beasts, elephants.*
[2] transfugo et regula (*understand* traditis), *deserter and chieftain.*
[3] excuti, *discharged.*
[4] rudes = barbaros.
[5] profundo alveo, *deep channel.*
[6] elisus, *dashing, rough.*
[7] repercussae, *dashed back.*

se experta, improviso tamen pavore percusserant: quippe instabiles rates, nec dirigi ad ripam, nec tutò applicari posse credebant. Erant in medio amne insulae crebrae, in quas Indi et Macedones nantes, levatis super capita armis, transibant. Ibi levia proelia conferebant, et uterque Rex parvae rei discrimine summae experiebatur eventum. Caeterùm in Macedonum exercitu temeritate atque audaciâ insignes fuêre Simmachus et Nicanor, nobiles juvenes, et perpetuâ [1]partium felicitate ad spernendum omne periculum accensi. Quibus ducibus promptissimi juvenum [2]lanceis modò armati transnavêre in insulam, quam frequens hostis tenebat; multosque Indorum, nullâ re magis quàm audaciâ armati, interemerunt. Abire cum gloriâ poterant, si umquam temeritas felix inveniret modum. Sed dum supervenientes contemptùm et superbè quoque exspectant, circumventi ab his qui occulti enataverant, eminùs [3]obruti telis sunt. Qui effugerant hostem, aut impetu amnis ablati sunt, aut vorticibus [4]impliciti. Eaque pugna multùm fiduciam Pori erexit, cuncta cernentis e ripâ.

44. Alexander inops consilii, tandem ad fallendum hostem talem dolum intendit. Erat insula in flumine amplior caeteris, sylvestris eadem, et tegendis insidiis apta. Fossa quoque praealta haud procul a ripâ, quam tenebat ipse, non pedites modò, sed etiam cum equis viros poterat [5]abscondere. Ut igitur a custodiâ hujus opportunitatis oculos hostium averteret, Ptolemaeum cum omnibus turmis [6]obequitare jussit procul ab insulâ, et subindè Indos clamore terrere, quasi flumen transnaturus foret. Per complures dies Ptolemaeus id fecit, eoque

---

[1] partium, *their side.*
[2] lanceis, *light spears.*
[3] obruti sunt, *struck down.*
[4] impliciti, *held in, swept in.*
[5] abscondere, *to conceal.*
[6] obequitare, *to ride forward.*

consilio Porum quoque agmen suum ei parti, quam se petere simulabat, coegit advertere. Jam extra conspectum hostis insula erat. Alexander in diversâ parte ripae statui suum tabernaculum jussit, [4]assuetamque comitari ipsum cohortem ante id tabernaculum stare, et omnem apparatum regiae magnificentiae hostium oculis de industriâ ostendi. Attalum, et aequalem sibi, et haud disparem habitu oris et corporis (utique cùm procul viseretur) veste regiâ exornat, praebiturum speciem ipsum Regem illi ripae praesidere, nec agitare de transitu. Hujus consilii effectum primò morata tempestas est, mox adjuvit: incommoda quòque ad bonos eventus vertente fortunâ. Trajicere amnem cum caeteris copiis in regionem insulae (de quâ antè dictum est) parabat; averso hoste in eos, qui cum Ptolemaeo inferiorem obsederant ripam: cùm [1]procella imbrem vix sub tectis tolerabilem effudit, obrutique milites nimbo in terram refugerunt, navigiis ratibusque desertis. Sed tumultuantium fremitus, obstrepentibus ripis, ab hoste non poterat audiri. Deindè momento temporis repressus est imber. Caeterùm adeò [2]spissae intendêre se nubes, ut conderent lucem, vixque colloquentium inter ipsos facies noscitarentur. Terruisset [3]alium obducta nox coelo, cùm ignoto amne navigandum esset, forsitan hoste eam ipsam ripam, quam caeci atque improvidi, et ex periculo gloriam [4]accersentes petebant, occupante: obscuritatem, quae caeteros terrebat, suam occasionem ratus, dato signo ut omnes silentio ascenderent in rates, eam, quâ ipse vehebatur, primam jussit expelli. Vacua erat ab hostibus ripa, quæ petebatur: quippe adhuc Porus Ptolemaeum

A. Jussit cohortem assuetam comitari ipsum stare ante id tabernaculum.

[1] procella, *a violent wind.*
[2] spissae, *dense,*
[3] alium, *understand* imperatorem.
[4] accersentes, *striving.*

tantùm intuebatur. Unâ ergò navi, quam [1]petrae fluctus illiserat, haerente, caeterae evadunt: armaque capere milites, et ire in ordinem jussit.

XIV. 45. Jamque agmen in cornua divisum ipse ducebat, cùm Poro nunciatur, armis virisque ripam obtineri, et rerum adesse discrimen. Ac primò, humani ingenii [2]vitio, spei suae indulgens, Abisarem belli socium, (et ita convenerat,) adventare credebat. Mox liquidiore luce aperiente hostem, quadrigas, et quatuor millia equitum venienti agmini Porus objecit. Dux erat copiarum, quas praemisit, Hages frater ipsius. Summa virium in curribus. Senos viros singuli vehebant, duos [3]clypeatos, duos sagittarios ab utroque latere dispositos; caeteri [4]aurigae erant haud sanè inermes: quippe jacula complura, ubi cominùs proeliandum erat, [5]omissis habenis, in hostem ingerebant. Caeterùm vix ullus usus hujus auxilii eo die fuit. Namque (ut suprà dictum est) imber violentiùs quàm aliàs fusus, campos lubricos et inequitabiles fecerat: gravesque et [6]propemodum immobiles currus [7]illuvie et voraginibus haerebant. Contrà Alexander expedito ac levi agmine strenuè invectus est. Scythae et Dahæ primi omnium invasêre Indos: Perdiccam deindè cum equitibus in dextrum cornu hostium emisit.

46. Jam undiquè pugna se moverat, cùm ii, qui currus agebant, illud ultimum auxilium suorum rati, effusis habenis in medium discrimen ruere coeperunt. Anceps id malum utrisque erat. Nam et Macedonum pedites primo impetu [8]obterebantur, et per lubrica atque invia immissi currus excutiebant eos, a quibus regebantur. Aliorum

---

[1] petrae, *a rock.*
[2] vitio, *fault, weakness.*
[3] clypeatos, *armed with shields.*
[4] aurigae, *charioteers.*
[5] omissis habenis, *letting the reins fall.*
[6] propemodum, *almost.*
[7] illuvie et voraginibus, *mud and mire (quagmires).*
[8] obterebantur, *thrown into disorder.*

turbati equi non in voragines modò [1]lacunasque, sed etiam in amnem praecipitavêre curricula. Pauci tamen hostium telis exacti penetravêre ad Porum, acerrimè pugnam cientem. Is, ut dissipatos totâ acie currus vagari sine rectoribus vidit, proximis amicorum distribuit elephantos. Post eos posuerat pedites ac sagittarios tympana pulsare solitos. Id pro cantu tubarum Indis erat. Nec strepitu eorum movebantur, olim ad notum sonum auribus [2]mitigatis. Herculis simulacrum agmini peditum praeferebatur; id maximum erat bellantibus incitamentum: et [4]deseruisse gestantes militare flagitium habebatur. Capitis etiam [3]sanxerant poenam iis, qui ex acie non retulissent; metu, quem ex illo hoste quondam conceperant, etiam in religionem venerationemque converso. Macedonas non beluarum modò, sed etiam ipsius Regis aspectus parumper inhibuit. Belluae, dispositae inter armatos, speciem turrium procul fecerant. Ipse Porus humanae magnitudinis propemodum excesserat formam. Magnitudini adjicere videbatur belua, quâ vehebatur, tantum inter caeteras eminens, quantum aliis ipse praestabat.

47. Itaque Alexander contemplatus et Regem, et agmen Indorum, "Tandem," inquit, "par animo meo periculum video. Cum bestiis simul et cum egregiis viris res est." Intuensque Cœnum, "Cùm ego," inquit, "Ptolemaeo, Perdiccâque, et Hephaestione comitatus, in laevum hostium cornu impetum fecero, viderisque me in medio ardore certaminis, ipse dextrum move, et turbatis signa infer. Tu, Antigenes, et tu Leonate, et Tauron, invehemini in mediam aciem, et urgebitis frontem. Hastae

A. Deseruisse *eos* gestantes (simulacrum), habebatur militare flagitium.

[1] lacunas (lacus), *pools.* [2] mitigatis, *become accustomed.*
[3] sanxerunt, *they had decreed.*

nostrae praelongae et validae [1]non aliàs magis quàm adversus beluas, rectoresque earum usui esse poterunt. Deturbate eos, qui vehuntur, et ipsas [2]confodite. Anceps genus auxilii est, et in suos acriùs furit. In hostem enim imperio, in suos pavore agitur." Hæc elocutus, concitat equum primus. Jamque (ut destinatum erat) invaserat ordines hostium, cùm Coenus ingenti vi in laevum cornu invehitur. Phalanx quoque mediam Indorum aciem uno impetu perrupit. At Porus quà equitem invehi senserat, beluas agi jussit. Sed tardum, et penè immobile animal, equorum velocitatem aequare non poterat. Ne sagittarum quidem ullus erat Barbaris usus. Quippe longas et praegraves, nisi priùs in terrâ statuerunt arcum, haud satis aptè et commodè imponunt: tum humo lubricâ et ob id impediente conatum, [3]molientes ictus celeritate hostium occupabantur. Ergò spreto Regis imperio (quod ferè fit, ubi turbatis acriùs metus quàm dux imperare coepit) totidem erant imperatores quot agmina errabant. Alius jungere aciem, alius dividere; stare quidam, et nonnulli circumvehi terga hostium jubebant. Nihil [4]in medium consulebatur. Porus tamen cum paucis, quibus metu potior fuerat pudor, colligere dispersos, obvius hosti ire pergit, elephantosque ante agmen suorum agi jubet. Magnum belluae injecêre terrorem, insolitusque stridor non equos modò, tam pavidum ad omnia animal, sed viros quoque, ordinesque turbaverat.

48. Jam fugae circumspiciebant locum paulò antè victores, [A]cùm Alexander Agrianos et Thracas leviter arma-

A. Cum Alexander emisit in beluas, Agrianos et Thracas, leviter armatos, militem meliorem concursatione, quam cominus.

[1] non alias, *in no other way; not otherwise.*

[2] confodite, *pierce.*

[3] molientes ictus, *while preparing to shoot.*

[4] in medium, *between the extremes, i.e., common good.*

tos, meliorem [1]concursatione, quàm [2]cominùs militem, emisit in beluas. Ingentem ii vim telorum injecêre et elephantis et regentibus eos. Phalanx quoque instare constanter territis coepit. Sed quidam [3]avidius persecuti beluas, in [4]semet irritavêre vulneribus. Obtriti ergò pedibus earum caeteris, ut parciùs instarent, fuêre documentum. Praecipuè terribilis illa facies erat, cùm [5]manu arma virosque corriperent, et super se regentibus traderent. Anceps ergò pugna, nunc [6]sequentium nunc fugientium elephantos, in multum diei varium certamen extraxit donec securibus (id namque genus auxilii praeparatum erat) pedes amputare coeperunt. [7]Copidas vocant gladios leviter curvatos, [8]falcibus similes, quibus appetebant beluarum manus. Nec quidquam inexpertum, non mortis modò, sed etiam in ipsâ morte novi supplicii, timor omittebat. Ergò elephanti vulneribus tandem fatigati suos impetu sternunt, et qui rexerant eos, praecipitati in terram ab ipsis obterebantur. Itaque pecorum modo, magis pavidi quàm [9]infesti ultra aciem exigebantur, cùm Porus, destitutus a pluribus, tela multò antè praeparata, in circumfusos, ex elephanto suo coepit ingerere, multisque eminùs vulneratis, expositus ipse ad ictus undiquè petebatur. Novem jam vulnera hinc tergo, illinc pectore exceperat: multoque sanguine profuso, languidis manibus [10]magis elapsa, quàm excussa tela mittebat. Nec segniùs belua instincta rabie, nondum saucia, invehebatur ordinibus, donec rector beluae Regem conspexit fluentibus membris,

---

[1] concursatione (concurro), *a sudden onset.*

[2] cominus (comminus), conmanus, *hand to hand attack.*

[3] avidius, *syn.* avarus, cupidus, studiosus.

[4] semet = sese.

[5] manu, "*trunk.*"

[6] sequentium, *understand* elephantos.

[7] copidas = *short swords.*

[8] falcibus, *sickles.*

[9] infesti, *dangerous.*

[10] magis elapsa, etc., *which fell rather than were thrown.*

omissisque armis vix [1]compotem mentis. Tum beluam in fugam concitat, sequente Alexandro. Sed equus ejus multis vulneribus [2]confossus deficiensque procubuit, posito magis Rege, quàm effuso. Itaque dum equum mutat, tardiùs insecutus est.

49. Interim frater Taxilis Regis Indorum, praemissus ab Alexandro, monere coepit Porum, ne ultima experiri perseveraret, dederetque se victori. At ille, quamquàm exhaustae erant vires deficiebatque sanguis, tamen ad notam vocem excitatus, "Agnosco," inquit, "Taxilis fratrem, imperii regnique sui proditoris;" et telum, quod unum fortè non effluxerat, contorsit in eum; quod per medium pectus penetravit ad tergum. Hoc ultimo virtutis opere edito, fugere acriùs coepit. Sed elephantus quoque, qui multa exceperat tela, deficiebat. Itaque sistit fugam, peditemque sequenti hosti objecit. Jam Alexander consecutus erat, et pertinaciâ Pori cognitâ, vetabat resistentibus parci. Ergò undiquè et in pedites et in ipsum Porum tela congesta sunt, quibus tandem gravatus, labi ex beluâ coepit. Indus, qui elephantum regebat, descendere eum ratus, more solito elephantum procumbere jussit in genua: qui ut se submisit, caeteri quoque (ita enim instituti erant) demisêre corpora in terram. Ea res et Porum et caeteros victoribus tradidit.

50. Rex spoliari corpus Pori, interemptum esse credens, jussit: et qui detraherent loricam vestemque, concurrere, cùm bellua dominum tueri, et spoliantes coepit appetere, levatumque corpus ejus rursus [3]dorso suo imponere. Ergò telis undiquè obruitur, confossoque eo, in vehiculum Porus imponitur. Quem Rex ut vidit allevantem oculos, non odio, sed miseratione commotus, "Quae, malum!" inquit, "amentia te coegit, rerum mea-

[1] compotem, *in control of.* [2] confossus, *pierced through.*
[3] dorso, *back.*

rum cognitâ famâ, belli fortunam experiri cùm Taxiles esset in deditos clementiae meae tam propinquum tibi exemplum?" At ille, "Quoniam," inquit, [1]"percontaris, respondebo eâ libertate, quam interrogando fecisti. Neminem me fortiorem esse censebam. Meas enim noveram vires, nondum expertus tuas: fortiorem esse te belli docuit eventus. Sed ne sic quidem parum felix sum, secundus tibi." Rursus interrogatus, quid ipse victorem statuere debere censeret: "Quod hic," inquit, "dies tibi suadet, quo expertus es, quàm [2]caduca felicitas esset." Plus monendo profecit, quàm si precatus esset. Quippe magnitudinem animi ejus interritam ac ne fortunâ quidem infractam, non misericordiâ modò, sed etiam honore excipere dignatus est. Aegrum curavit haud secùs quàm si pro ipso pugnâsset. Confirmatum, contra spem omnium, in amicorum numerum recepit. Mox donavit ampliore regno, quàm tenuit. Nec sanè quidquam ingenium ejus solidius aut constantius habuit, quàm admirationem verae laudis et gloriae. [3]Simpliciùs tamen famam aestimabat in hoste, quàm in cive: quippe a suis credebat magnitudinem suam destrui posse: eandem clariorem fore, quò majores fuissent, quos ipse vicisset.

Liber IX. Cap. VIII.

VIII. 25. Indorum legati dimissi domos, paucis post diebus cum donis revertuntur. Trecenti erant equites, mille triginta currus, quos quadrijugi equi ducebant; lineae vestis aliquantum, mille scuta Indica, et [4]ferri candidi talenta centum; leonesque rarae magnitudinis, et tigres, utrumque animal ad mansuetudinem domitum; [5]lacertarum

[1] percontaris, *syn.* interrogare.
[2] caduca, *fleeting.*
[3] simplicius, *more justly.*
[4] ferri candidi, *steel.*
[5] lacertarum, *lizards.*

quoque ingentium pelles, et dorsa testudinum. [1]Cratero deinde imperat Rex, haud procul amne, per quem erat ipse navigaturus, copias duceret. Eos autem, qui comitari eum solebant, imponit in naves, et in fines Mallorum secundo amne devehitur. Inde Sabracas adiit, validam Indiae gentem, quae populi, non Regum imperio regebatur. Sexaginta millia peditum habebant, equitum octo millia: has copias currus quingenti sequebantur. Tres duces spectatos virtute bellicâ elegerant. At qui in agris erant proximi flumini, (frequentes autem vicos maximè in ripâ habebant) ut vidêre totum amnem, quà prospici poterat, navigiis [2]constratum, et tot militum arma fulgentia, territi novâ facie, Deorum exercitum, et alium Liberum Patrem, celebre in illis gentibus nomen, adventare credebant. Hinc militum clamor, hinc remorum pulsus, variaeque nautarum voces hortantium, pavidas aures impleverant. Ergò universi ad eos, qui in armis erant, currunt, [3]furere clamitantes, cum Diis praelium inituros. Navigia non posse numerari, quae invictos veherent. Tantumque in exercitum suorum intulère terroris, ut legatos mitterent gentem dedituros.

26. His in fidem acceptis, ad alias deinde gentes quarto die pervenit. Nihilò plus animi his fuit, quàm caeteris fuerat. Itaque oppido ibi condito, quod Alexandriam appellari jusserat, fines eorum, qui Musicani appellantur, intravit. Hîc de Teriolte Satrape, quem Paropamisadis praefecerat, iisdem arguentibus, cognovit: multaque avarè ac superbè fecisse convictum, interfici jussit. Oxartes Praetor Bactria [4]horum non absolutus modò, sed etiam jure amoris amplioris imperii donatus est finibus. Musi-

[1] Cratero: *Craterus, one of the generals of Alexander.*

[2] constratum, *covered.*

[3] furere clamitantes, *crying aloud that they were mad,* etc.

[4] horum: *some verbs of plenty and want govern the genitive.*

canis deinde in dicionem redactis, urbi eorum praesidium imposuit. Inde Praestos, et ipsam Indiae gentem perventum est. Oxycanus Rex erat, qui se munitae urbi cum magnâ manu popularium incluserat. Hanc Alexander tertio die quàm coeperat obsidere, expugnavit. Et Oxycanus cùm in arcem confugisset, legatos de conditione deditionis misit ad Regem. Sed antequam adirent eum, duae turres cum ingenti fragore prociderant, per quarum ruinas Macedones evasêre in arcem: quâ captâ, Oxycanus cum paucis repugnans occiditur. Dirutâ igitur arce, et omnibus captivis [1] venundatis, Sabi regis fines ingressus est, multisque oppidis in fidem acceptis, validissimam gentis urbem [2] cuniculo cepit. Barbaris simile [3] monstri visum est, rudibus militarium operum; quippe in mediâ fermè urbe armati terrâ existebant, nullo [4] suffossi specûs antè vestigio facto. Octoginta millia Indorum in eâ regione caesa Clitarchus est auctor, multosque captivos [5] sub coronâ [6] venîsse.

27. Rursùs Musicani defecerant, ad quos opprimendos missus est Pithon, qui captum principem gentis, eundemque defectionis auctorem, adduxit ad Regem. Quo Alexander [7] in crucem sublato, rursus amnem, in quo classem exspectare se jusserat, repetit. Quarto deinde die, secundo amne pervenit ad oppidum quà iter in regnum erat Sabi. Nuper se ille dediderat, sed oppidani detrectabant imperium, et clauserant portas. Quorum paucitate contemptâ, Rex quingentos Agrianos moenia subire jusserat, et [8] sensìm recedentes elicere extra muros hostem, secuturum profectò, si fugere eos crederet. Agriani (sicut

---

[1] venundatis, *sold.*
[2] cuniculo, *mine, underground passage.*
[3] monstri, *miracle, a wonder.*
[4] suffosi specus, *underground (dug out) passage.*
[5] sub corona, *public sale.*
[6] venisse, veneo, -ivi *or* -ii, -itum.
[7] in crucem sublato, *crucified.*
[8] sensim recedentes elicere, *by slowly retreating to draw out.*

imperatum erat) lacessito hoste, subitò terga vertunt, quos Barbari effusè sequentes, in alios, inter quos ipse Rex erat, incidunt. Renovato ergò proelio, ex tribus millibus Barbarorum sexcenti caesi sunt, mille capti, caeteri moenibus urbis inclusi. Sed non ut primâ specie laeta victoria, 5 ità eventus quoque fuit: quippe Barbari veneno tinxerant gladios. Itaque saucii subinde exspirabant. Nec causa tam [1]strenuae mortis excogitari poterat a medicis, cùm etiam leves [2]plagae insanabiles essent. Barbari autem speraverant, incautum et temerarium Regem excipi posse. 10 Et fortè inter promptissimos dimicans, intactus evaserat.

28. Precipuè Ptolemaeus, lævo humero leviter quidem saucius, sed majore periculo quâm vulnere affectus, Regis sollicitudinem in se converterat. Sanguine conjunctus erat, et quidam Philippo genitum esse credebant; 15 certè [3]pellice ejus ortum constabat. Idem corporis custos, promptissimusque bellator, et pacis artibus, quàm militiae major et clarior, modico civilique cultu, liberalis imprimis adituque facilis, nihil ex [4]fastu regio assumpserat. Ob haec Regi an popularibus carior esset dubitari 20 poterat: tum certè primùm expertus suorum animos, adeò ut fortunam, in quam postea ascendit, in illo periculo Macedones [5]ominati esse videantur. Quippe non levior illis Ptolemaei fuit cura, quàm Regi; qui et proelio et sollicitudine fatigatus cum Ptolemaeo assideret, lectum, in quo 25 ipse acquiesceret, jussit inferri. In quem ut se recepit, protinùs [6]altior insecutus est somnus. Ex quo excitatus, per quietem [4]vidisse se exponit speciem draconis oblatam herbam ferentis ore, quam veneni remedium esse

A. Se vidisse speciem oblatam draconis ferentis herbam ore.

[1] strenuae, *quick, speedy.*
[2] plagae, *strokes, wounds.*
[3] pellice, *concubine.*
[4] fastu, *arrogance.*
[5] ominati, *predict, presage.*
[6] altior, *deeper than usual.*

monstrâsset. Colorem quòque herbae referebat, [1]agniturum, si quis reperisset, affirmans; inventamque deinde, quippe a multis simul erat requisita, vulneri imposuit: protinùsque dolore finito, intra breve spatium [2]cicatrix quòque obducta est. Barbaros ut prima spes fefellerat, se ipsos urbemque dediderunt. Hinc in proximam gentem *Pataliam* preventum est. Rex erat Moeris, qui urbe desertâ in montes profugerat. Itaque Alexander oppido potitur, agrosque populatur. Magnae inde praedae actae sunt pecorum armentorumque, magna vis reperta frumenti. Ducibus deinde sumptis amnis peritis, defluxit ad insulam medio fermè alveo enatam.

---

[1] agniturum (*depending on* affirmans), *would recognize.*

[2] cicatrix, *scar.*

M. TULLII CICERONIS ET AD M. TULLIUM CICERONEM EPISTOLARUM.

M. CICERO S. D. P. LENTULO PROCOS.[1]

SCR. ROMAE A. D. XVI. KAL. FEB. A. U. C. 698.

(1) Idibus Ianuariis in senatu nihil est confectum, propterea quod dies magna ex parte consumptus est altercatione Lentuli consulis et Caninii tribuni pl. Eo die nos quoque multa verba fecimus maximeque visi sumus senatum commemoratione tuae voluntatis erga illum ordinem permovere. Itaque postridie placuit, ut breviter sententias diceremus; videbatur enim reconciliata nobis voluntas esse senatus, quod cum dicendo, tum singulis appellandis rogandisque perspexeram. Itaque cum sententia prima Bibuli pronuntiata esset, ut tres legati [2]regem reducerent, [3]secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres, tertia Volcatii, ut Pompeius reduceret, postulatum est, ut Bibuli [4]sententia divideretur. [5]Quatenus de [6]religione dicebat,

[1] For a clear understanding of these letters, the pupil should be fully informed as to the history of the times, the state of the country, and the aims of the prominent men. He should also know of the common customs of speaking in the Senate, "dividing the question," etc.

[2] regem. *Ptolemy Auletes, who had been compelled to flee from Egypt, and was now at Rome endeavoring, by fair means or foul, to regain his power through the aid of a Roman army.*

[3] secunda: *sc.* sententia.

[4] sententia divideretur. *It was common to vote upon the items of a general (too general) question.*

[5] quatenus (qua tenus): *sc.* parte.

[6] religione = oraculo.

cui quidem rei iam obsisti non poterat, Bibulo adsensum est; de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia. Proxima erat Hortensii sententia, (2) cum Lupus, tribunus pl., quod ipse de Pompeio retulisset, intendere coepit, ante se oportere discessionem facere quam consules. Eius orationi vehementer ab omnibus reclamatum est; erat enim et iniqua et nova. Consules neque concedebant neque valde repugnabant, diem consumi volebant; id quod est factum: perspiciebant enim in Hortensii sententiam multis partibus pluris ituros, quamquam aperte Volcatio adsentirentur. Multi rogabantur, atque id ipsum consulibus invitis; nam ei Bibuli sententiam valere cupierunt. (3) Hac controversia usque ad noctem ducta senatus dimissus est. Ego eo die casu apud Pompeium [1]cenavi nactusque tempus hoc magis idoneum quam umquam antea, quod post tuum discessum is dies [2]honestissimus nobis fuerat in senatu, ita sum cum illo locutus, ut mihi viderer animum hominis ab omni alia cogitatione ad tuam dignitatem tuendam traducere: quem ego ipsum cum audio, [3]prorsus eum libero omni suspitione cupiditatis; cum autem eius familiaris omnium ordinum video, perspicio, id quod iam omnibus est apertum, totam rem istam iam pridem a certis hominibus, non invito rege ipso consiliariisque eius, esse corruptam. (4) Haec scripsi a. d. XVI. Kal. Februarias ante lucem: eo die senatus erat futurus. Nos in senatu, quem ad modum spero, dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia et iniquitate, retinebimus; [4]quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur esse consecuti, ut ne quid agi cum

A. Videmur consecuti esse hoc quod attinet ad popularem rationem.

[1] cenavi = cibum habui.

[2] honestissimus: *syn.* accommodatus, aptus, opportunus.

[3] prorsus (pro + versus): *syn.* omnino, penitus.

populo aut salvis auspiciis aut salvis legibus aut denique sine vi posset. De his rebus pridie, quam haec scripsi, [1]senatus auctoritas gravissima intercessit; cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta: eam ad te missam esse arbitror. De ceteris rebus, quicquid erit actum, scribam ad te et, ut quam rectissime agatur, omni mea cura, opera, diligentia, gratia providebo.

M. CICERO S. D. P. LENTULO PROCOS.

Scr. Romae mense Februario a. u. c. 698.

(1) Quae gerantur, accipies ex Pollione, qui omnibus negotiis non interfuit solum, sed praefuit. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod [2]valde suspicor fore, ut infringatur hominum improbitas et consiliis tuorum amicorum et ipsa die, quae debilitat cogitationes et inimicorum et proditorum tuorum. (2) Facile secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum, quorum imaginem video in rebus tuis; nam etsi minore in re violatur tua dignitas quam mea adflicta est, tamen est tanta similitudo, ut sperem te mihi ignoscere, si ea non timuerim, quae ne tu quidem umquam timenda [3]duxisti. Sed praesta te eum, qui mihi a [4]teneris, ut Graeci dicunt, [5]unguiculis es cognitus: inlustrabit, mihi crede, tuam amplitudinem hominum iniuria. A me omnia summa in te studia offlciaque exspecta; non fallam opinionem tuam.

---

[1] senatus auctoritas. *An act binding, but less highly esteemed than* senatus consultum; *because some of the elements of complete unanimity required in the latter, were frequently wanting in the former.*

[2] valde suspicor, *I am strongly of the opinion.*

[3] duxisti, *considered.*

[4] teneris *agrees with* unguiculis.

[5] unguiculis, *finger nails.*

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO AEDILI CUR.

SCR. LAODICEAE MENSE FEBRUARIO A. U. C. 704.

(1) M. Fadio, viro optimo et homine doctissimo, familiarissime utor [1]mirificeque eum diligo cum propter summum ingenium eius summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam: eius negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos [2]patronos: hominem occidat oportet, qui vestra opera uti velit. Sed in hoc homine nullam accipio excusationem: omnia relinques, si me amabis, cum tua opera Fadius uti volet. Ego res Romanas vehementer exspecto et desidero, in primisque quid agas scire cupio; nam iam diu propter hiemis magnitudinem [3]nihil novi ad nos adferebatur.

CICERO APPIO IMP. S. D.

SCR. ROMAE A. U. C. 702 EXEUNTE.

(1) Si ipsa res publica tibi narrare posset, quo modo sese haberet, non facilius ex ea cognoscere posses, quam ex [4]liberto tuo Phania; ita est homo non modo prudens, verum etiam, quod iuvet, curiosus. Quapropter ille tibi omnia explanabit; id enim mihi et ad brevitatem est aptius et ad reliquas res providentius. De mea autem benevolentia erga te, etsi potes ex eodem Phania cognoscere, tamen videntur etiam aliquae meae partes: sic enim tibi persuade, carissimum te mihi esse cum propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuae, tum quod ex tuis litteris et ex multorum sermonibus intellego omnia, quae a me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod cum ita sit, perficiam profecto, ut longi

---

[1] mirifice, *adv.* (mirusfacio), *wonderfully, especially.*

[2] patronus (pater): *syn.* advocatus.

[3] nihil novi, *nothing (of) new.*

[4] liberto (liberatus), *freedman.*

temporis usuram, qua caruimus intermissa nostra consuetudine, et gratia et crebritate et magnitudine officiorum meorum [1]sarciam, idque me, quoniam tu ita vis, puto non invita Minerva esse facturum, quam quidem ego, si forte de tuis sumpsero, non solum *Pallada*, sed etiam [2]*Appiada* nominabo. (2) Cilix libertus tuus antea mihi minus fuit notus; sed, ut mihi reddidit a te litteras plenas et amoris et officii, mirifice ipse suo sermone subsecutus est humanitatem litterarum tuarum. Iucunda mihi eius oratio fuit, cum de animo tuo, de sermonibus, quos de me haberes cotidie, mihi narraret. Quid quaeris? biduo factus est mihi familiaris, ita tamen, ut Phaniam valde sim desideraturus, quem cum Romam remittes, quod, ut putabamus, celeriter eras facturus, omnibus ei de rebus, quas agi, quas curari a me voles, mandata des velim. (3) L. Valerium [3]iureconsultum valde tibi commendo, sed ita etiam, si non est iure consultus: melius enim ei cavere volo quam ipse aliis solet. Valde hominem diligo; est ex meis domesticis atque intimis familiaribus. Omnino tibi agit gratias, sed idem scribit meas litteras maximum apud te pondus habiturus. Id eum ne fallat, *te* etiam atque etiam rogo.

M. CICERO AP. PULCHRO S.

SCR. LAODICEAE MENSE FEBRUARIO A. U. C. 704.

(1) Vix tandem legi litteras dignas Ap. Claudio, plenas humanitatis, officii, diligentiae. Aspectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit: nam quas ex itinere ante quam ex Asia egressus es ad me litteras misisti, unas de legatis a me prohibitis proficisci, alteras

---

[1] sarciam: *syn.* instauro, renovo, integro.

[2] *Appiada: for the full signification of this word, notice to whom the letter is written.*

[3] iureconsultum, *lawyer.*

de Appianorum aedificatione impedita, legi [1]perinvitus; itaque conscientia meae constantis erga te voluntatis rescripsi tibi [2]subiratus. Iis vero litteris lectis, quas Philotimo liberto meo dedisti, cognovi intellexique in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nolent; ad urbem vero ut accesseris vel potius ut primum tuos videris, cognosse te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia et constantia fuissem. Itaque quanti illud me aestimare putas, quod est in tuis litteris scriptum, si quid inciderit, quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parem mihi gratiam relaturum. Tu vero facile facies; nihil est enim, quod studio et benevolentia vel amore potius effici non possit. (2) Ego, etsi et ipse ita iudicabam et fiebam crebro a meis per litteras certior, tamen maximam laetitiam cepi ex tuis litteris de spe minime dubia et plane explorata triumphi tui; neque vero ob eam causam, quo ipse facilius consequerer, — nam id quidem *Epikoureion* est, — sed mehercule, quod tua dignitas atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Qua re quoniam [3]pluris tu habes quam ceteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeunt fere omnes, si quid velis, gratissimum mihi feceris, si ad me, simul atque [4]adeptus eris quod et tu confidis et ego opto, litteras miseris. Longi [5]subsellii, ut noster Pompeius appellat, judicatio et mora si quem tibi item unum alterumve diem abstulerit, — quid enim potest amplius? — tua tamen dignitas suum locum obtinebit. Sed, si me diligis, si a me diligi vis, ad me litteras, ut quam primum laetitia

---

[1] perinvitus (per invitus), *unwilling*.

[2] subiratus (sub-ira), *perhaps like the English "provoked."*

[3] pluris, *the* dignitas atque amplitudo *in previous line.*

[4] adeptus, *from* adipiscor.

[5] subselli (sub sella), *a low seat, then judge's seat, a tribunal, trial, etc.*

adficiar, mittito. (3) Et velim, reliquum quod est promissi ac muneris tui, mihi persolvas: cum ipsam cognitionem iuris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me muneribusque delector. Quod autem a me tale quiddam desideras, [1]sane mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere; nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriae ponam, committere ut neglegens [scribendo] fuisse videar, praesertim cum id non modo [2]neglegentis, sed etiam ingrati animi [3]crimen futurum sit. (4) Verum haec videbimus. Illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque et pro nostra non instituta, sed iam inveterata amicitia cures *et* [4]enitare, ut supplicatio nobis quam honorificentissime quam primumque decernatur. Omnino serius misi litteras quam vellem; in quo cum difficultas navigandi fuit odiosa, tum *in* ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras: sed id feci adductus auctoritate et consilio tuo, idque a me recte factum puto, quod non [5]statim, ut appellatus imperator sim, sed aliis rebus additis [6]aestivisque confectis litteras miserim. Haec igitur tibi erunt curae, quem ad modum ostendis, meque totum et mea et meos commendatos habebis.

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

SCR. IN CUMANO MENSE APRILI EXEUNTE A. U. C. 705.

(1) A. d. III. Kal. Maias cum essem in Cumano, accepi tuas litteras, quibus lectis cognovi non satis prudenter fecisse [7]Philotimum, qui, cum abs te mandata haberet,

---

[1] sane: *syn.* bene, recte, probe.
[2] neglegentis: *sc.* animi.
[3] crimen: *syn.* culpa, maleficium.
[4] enitare = contendas.
[5] statim: *syn.* subito, confestim.
[6] aestivis (aestas) *summer (as an adjective)*.
[7] Philotimum (libertum).

ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, *sed* litteras tuas misisset, quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquam tuas litteras legi, Postumia tua me convenit et Servius noster: his placuit ut tu in Cumanum venires, quod etiam mecum ut ad te scriberem egerunt. (2) Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim quam alteri dare: quid enim est quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate summaque prudentia? si, quid rectissimum sit, quaerimus, perspicuum est; si, quid maxime expediat, obscurum; sin ii sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire nisi quod rectum honestumque sit, non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. (3) Quod existimas meam causam coniunctam esse cum tua, certe similis in utroque nostrum, cum optime sentiremus, error fuit: nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt, qua cum ipsi Caesari nihil esset utilius, gratiam quoque nos inire ab eo defendenda pace arbitrabamur. [A] Quantum nos fefellerit et quem in locum res deducta sit, vides; neque solum ea perspicis, quae geruntur quaeque iam gesta sunt, sed etiam qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut [1] probare oportet ea, quae fiunt, aut interesse, etiamsi non probes; quarum [2] altera mihi turpis, altera etiam periculosa ratio videtur. (4) Restat ut discedendum putem; in quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quae loca sequamur. Omnino cum miserior res numquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior; nihil enim constitui potest, quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita

A. Vides quantum *res* fefellerit nos.

[1] probare *and* interesse, *infinitive clauses with* te *as the subject.*

[2] altera, *sc.* ratio: *that is, either of the infinitive clauses mentioned in* 1.

censeo facias, ut, si habes iam [1]statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit coniunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris; sin autem est quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod tuo commodo fiat, quam primum velim venias, sicut intellexi et Servio et Postumiae placere. Vale.

M. CICERO S. D. CN. PLANCIO.

SCR. ROMAE A. U. C. 708.

(1) Accepi perbrevis tuas litteras, quibus id, quod scire cupiebam, cognoscere non potui, cognovi autem id, quod mihi dubium non fuit. Nam quam fortiter ferres communis miserias, non intellexi; quam me amares, facile perspexi: sed hoc scieram; illud si scissem, ad id meas litteras [2]accommodavissem. (2) Sed tamen etsi antea scripsi, quae existimavi scribi oportere, tamen hoc tempore breviter *te* [3]commonendum putavi, ne quo *in* periculo te [4]proprio existimares esse; in magno omnes, sed tamen in communi sumus. Qua re non debes aut propriam fortunam et [5]praecipuam postulare aut communem recusare. Quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus; quod de te sperare, de me praestare possum.

CICERO TREBATIO.

SCR. ROMAE MENSE SEXTILI A. U. C. 700.

(1) Iam diu ignoro, quid agas; nihil enim scribis, neque ego ad te his duobus mensibus scripseram: [6]quod

---

[1] statutum, *from* statuo, statuere, etc. *This clause to be translated with* supersedeas . . . itineris *below.*

[2] accommodavissem (ad commodus) (commodus), *would have fitted, adapted.*

[3] commonendum (con moneo).

[4] proprio, *the opposite of* communi *in the following sentence.* "*Your own.*"

[5] praecipuam (prae capio), *peculiar; like* proprio *above.*

[6] quod . . . eras. *This clause gives the reason for* nesciebam.

cum Quinto fratre meo non eras, quo mitterem aut cui darem, nesciebam. Cupio scire, quid agas et ubi sis hiematurus: equidem velim cum Caesare, sed ad eum propter eius [1]*luctum* nihil sum ausus scribere; ad Balbum tamen scripsi. (2) Tu tibi deesse noli; [2]serius potius ad nos, dum plenior. Quod huc properes nihil est, praesertim Battara mortuo: sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, cupio scire. (3) Cn. Octavius est an Cn. Cornelius quidam, tuus familiaris, summo genere natus, terrae filius; is me, quia scit tuum familiarem esse, [3]crebro ad cenam invitat. Adhuc non potuit perducere; sed mihi tamen gratum est.

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

SCR. IN CASTRIS III. NONAS JUNIAS A. U. C. 711.

In maximo meo dolore hoc solacio utor, quod intellegunt homines non sine causa me timuisse ista, quae acciderunt. Deliberent, [4]utrum traiciant legiones ex Africa necne et ex Sardinia, et Brutum arcessant necne, et mihi stipendium dent an decernant: ad senatum litteras misi. Crede mihi, nisi ista omnia ita fiunt, quem ad modum scribo, magnum nos omnis adituros periculum. Rogo te, videte, quibus hominibus negotium detis, qui ad me legiones adducant: et fide opus est et celeritate. III. Non. Iun. ex castris.

CICERO ACILIO PROCONSULI SAL.

SCR. ROMAE ANNO INCERTO.

L. Bruttius, eques Romanus, adulescens omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis *est* meque observat dili-

---

[1] luctum: *syn.* dolor, maeror. *Why had Cæsar* luctum?

[2] serius . . . nos, dum plenior. *With each of these clauses sc.* scribe.

[3] crebro, *frequently*.

[4] utrum . . . an. *Double question.*

gentissime, cuius cum patre magna mihi fuit amicitia iam [1]inde a quaestura mea Siciliensi. Omnino nunc ipse Bruttius Romae mecum est; sed tamen domum eius et rem familiarem et procuratores tibi sic commendo, ut majore studio commendare non possim. [2]Gratissimum mihi feceris, si curaris, ut intellegat Bruttius, id quod ei recepi, hanc meam commendationem sibi magno [3]adiumento fuisse.

M. TULLIUS CICERO P. SERVILIO ISAURICO PROCOS. COLLEGAE SAL. PLURIMAM.

Scr. Romae mense Septembri a. u. c. 708.

(1) Gratae mihi vehementer tuae litterae fuerunt, ex quibus cognovi cursus navigationum tuarum; [4]significabas enim memoriam tuam nostrae necessitudinis, qua mihi nihil poterat esse iucundius. Quod reliquum est, multo etiam erit gratius, si ad me de re publica, id est de statu provinciae, de institutis tuis familiariter scribes; quae quamquam ex multis pro tua claritate audiam, tamen libentissime ex tuis litteris cognoscam. (2) Ego ad te, de rei publicae summa quid sentiam, non saepe scribam propter periculum eius modi litterarum; quid agatur autem, scribam saepius. Sperare tamen videor, Caesari, collegae nostro, fore curae et esse, ut habeamus aliquam rem publicam, cuius consiliis [5]magni referebat te interesse: sed, si tibi utilius est, id est gloriosius, Asiae praesse et istam partem rei publicae male [6]adfectam tueri, mihi quoque idem, quod tibi et laudi tuae profuturam est,

---

[1] inde, *as if* ex tempore quo.

[2] gratissimum, *something to draw forth gratitude from me.*

[3] adiumento = auxilio. Sibi . . . adiumento: *Datives.*

[4] significabas, etc., = habes in mente nostram necessitudinem.

[5] magni. *Genitive of indefinite value.*

[6] adfectam, *as if* administratam *in a bad way.*

optatius debet esse. (3) Ego, quae ad tuam dignitatem pertinere arbitrabor, summo studio diligentiaque curabo, in primisque tuebor omni observantia clarissimum virum, patrem tuum, quod et pro vetustate necessitudinis et pro beneficiis vestris et pro dignitate ipsius facere debeo.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. ROMAE MENSE SEXTILI A. U. C. 695.

(1) Quam vellem Romae mansisses! *mansisses* profecto, si haec fore putassemus; nam [1]Pulchellum nostrum facillime teneremus, aut certe, quid esset facturus, scire possemus. Nunc se res sic habet: volitat, furit, nihil habet [2]certi; multis denuntiat; quod fors obtulerit, id acturus videtur: cum videt, quo sit in odio status hic rerum, in eos, qui haec egerunt, impetum facturus videtur; cum autem rursus opes et vim exercitus recordatur, convertit se in nos; nobis autem ipsis tum vim, tum judicium minatur. (2) Cum hoc Pompeius egit et, ut ad me ipse referebat — alium enim habeo neminem testem, — vehementer egit, cum diceret in summa se perfidiae et sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, cum plebeium fieri passus esset: fidem recepisse sibi et ipsum et Appium de me; hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intellegerent nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. Haec et in eam sententiam cum multa dixisset aiebat illum primo sane diu multa contra, ad extremum autem manus dedisse et adfirmasse nihil se contra eius voluntatem esse facturum; sed postea tamen ille non destitit de nobis asperrime loqui. Quod si non faceret, tamen [3]ei nihil

---

[1] Pulchellum, *Pulchellus, a contemptuous name applied to Cicero's enemy Clodius.* [2] certi, *partitive genitive.*

[3] ei: "*many verbs usually found with a dative of the person may also take an accusative of the thing.*"

crederemus atque omnia, sicut facimus, pararemus. (3) Nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos et studia in nos hominum et opes nostrae augeantur: rem publicam nulla ex parte attingimus; in causis atque in illa opera nostra forensi summa industria versamur; quod egregie non modo iis, qui utuntur [opera], sed etiam in volgus gratum esse sentimus: domus celebratur; occurritur; renovatur memoria consulatus; studia significantur; in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quae impendet, interdum non fugienda videatur. (4) Nunc mihi et consiliis opus est tuis et amore et fide; qua re [1]advola. Expedita mihi erunt omnia, si te habebo. Multa per Varronem nostrum agi possunt, quae te urgente erunt firmiora, multa ab ipso Publio [2]elici, multa cognosci, quae tibi occulta esse non poterunt, multa etiam — sed absurdum est singula [3]explicare, cum ego requiram te ad omnia. (5) Unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro; sed totum est in eo, si antequam ille ineat magistratum. Puto Pompeium Crasso urgente, si tu aderis, qui per [4]*Boopin* ex ipso intellegere possis, qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia aut certe sine errore futuros. Precibus nostris et cohortatione non indiges; quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet, intellegis. (6) De re publica nihil habeo ad te scribere, nisi summum odium omnium hominum in eos, qui tenent omnia; mutationis tamen spes nulla. Sed, quod facile sentias, taedet ipsum Pompeium vehementerque paenitet. Non provideo satis, quem exitum futurum putem; sed certe videntur haec aliquo eruptura. (7) Libros Alexandri, neglegentis

[1] advola, *fly to me.*

[2] elici, *to be found out.*

[3] explicare, *to unfold.*

[4] Boopis: *Greek βοῶπις signifies "ox-eyed." A personal epithet.*

hominis et non boni poëtae, sed tamen non inutilis, tibi remisi. Numerium Numestium libenter accepi in amicitiam et hominem gravem et pudentem et dignum tua commendatione cognovi.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. IN ITINERE A. D. VI. IDUS APRILES A. U. C. 696.

Itineris nostri causa fuit, quod non habebam locum, ubi pro meo iure diutius esse possem, quam [1]fundum [2]Siccae, praesertim nondum [3]rogatione correcta, et simul intellegebam ex eo loco, si te haberem, posse me Brundisium referre, sine te autem non esse nobis illas partis tenendas propter Autronium. Nunc, ut ad te antea scripsi, si ad nos veneris, consilium totius rei capiemus. Iter esse [4]molestum scio, sed tanta calamitas omnis [5]molestias habet. Plura scribere non possum, ita sum animo perculso et abjecto. Cura ut valeas. Data VI. Idus Aprilis Naris Luc.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. IN ITINERE MENSE APRILI A. U. C. 696.

Utinam illum diem videam, cum tibi agam gratias, quod me vivere coëgisti! Adhuc quidem [6]valde me paenitet. Sed te oro, ut ad me [7]Vibonem statim venias, quo ego multis de causis converti iter meum: sed eo si veneris, de toto itinere ac fuga mea consilium capere

---

[1] fundum (domus).

[2] Siccae, *a friend of Cicero's, at whose house he received notice of his banishment,* 58 B.C.

[3] rogatione (lex).

[4] molestum, *as if* difficilis, gravis, arduus.

[5] molestias, *troubles.*

[6] valde, *in the sense of* acriter.

[7] Vibonem, *Vibo, the home of Cicero's friend Sicca.*

potero; si id non feceris, mirabor, sed confido te esse facturum.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. IN ITINERE INTER VIBONEM ET BRUNDISIUM MENSE APRILI A. U. C. 696.

[4]Miseriae nostrae potius velim quam inconstantiae tribuas, [1]quod a Vibone, quo te arcessebamus, subito discessimus: allata est enim nobis rogatio de pernicie mea, in qua, quod correctum esse audieramus, erat eius modi, [2]ut mihi ultra quadringenta milia liceret esse. [3]Illo cum pervenire non liceret, statim iter Brundisium versus contuli ante diem rogationis, ne et Sicca, apud quem eram, periret et quod Melitae esse non licebat. Nunc tu propera, ut nos consequare, si modo recipiemur. Adhuc invitamur benigne, sed quod superest timemus. Me, mi Pomponi, valde paenitet vivere; qua in re apud me tu plurimum valuisti. Sed haec coram. Fac modo ut venias.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. BRUNDISII PRIDIE KALENDAS MAIAS A. U. C. 696.

(1) Brundisium veni a. d. XIIII. Kal. Maias: eo die pueri tui mihi a te litteras reddiderunt, et alii pueri post diem tertium eius diei alias litteras attulerunt. Quod me rogas et hortaris, ut apud te in Epiro sim, voluntas tua mihi [4]valde grata est et minime nova. Esset consilium mihi quidem optatum, si liceret ibi omne tempus con-

A. Velim tribuas (quod subito discessimus a Vibone quo te arcessebamus) nostrae miseriae potius quam inconstantiae.

[1] quod, *the fact that.*

[2] ut mihi ultra quadringenta milia liceret esse = ut mihi non liceret esse propriorem quam quadringenta milia Romae.

[3] illo, *as if* in eum locum.

[4] valde (valide), *exceedingly, very.*

sumere — odi enim celebritatem, fugio homines, lucem aspicere vix possum — esset mihi ista solitudo, praesertim tam familiari in loco, non [1]amara; sed itineris causa ut [2]devorterer, primum est [3]devium, deinde ab Autronio et ceteris quadridui, deinde sine te; nam castellum munitum habitanti mihi prodesset, transeunti non est necessarium. Quod si auderem, Athenas peterem; sane ita cadebat, ut vellem: nunc et nostri hostes ibi sunt et te non habemus et veremur ne [4]interpretentur illud quoque oppidum ab Italia non satis abesse, nec scribis, quam ad diem te exspectemus. (2) Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut a me manus abstineam, alterum non potes, ut me non nostri consilii vitaeque paeniteat: quid enim est, quod me retineat, praesertim si spes ea non est, quae nos proficiscentis prosequebatur? Non faciam ut enumerem miserias omnis, in quas incidi per summam iniuriam et scelus non tam inimicorum meorum quam invidorum, ne et meum maerorem [5]exagitem et te in eundem luctum vocem: hoc adfirmo, neminem umquam tanta calamitate esse adfectum, nemini mortem magis optandam fuisse, cuius oppetendae tempus honestissimum praetermissum est; reliqua tempora sunt non tam ad medicinam quam ad finem doloris. (3) De re publica video te colligere omnia, quae putes aliquam spem mihi posse adferre mutandarum rerum, quae, quamquam [6]exigua sunt, tamen, quoniam placet, exspectemus. Tu nihilo minus, si properaris, nos consequere; nam aut accedemus in Epirum aut tarde per Candaviam ibimus. Dubitationem

[1] amara, *bitter*.

[2] devorterer (deverserer), *with signification of middle voice*.

[3] devium (de-via).

[4] interpretentur, *conclude*. *Notice the implied laxity of the Romans in enforcing the requirements of banishment*.

[5] exagitem, *stir up*.

[6] exigua: *syn.* parvus, minutus.

autem de Epiro non inconstantia nostra adferebat, sed quod de fratre, ubi eum visuri essemus, nesciebamus; quem quidem ego nec *quo* modo visurus nec ubi dimissurus sim scio. Id est maximum et miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego et saepius ad te et plura scriberem, nisi mihi dolor meus cum omnis partis mentis, tum maxime huius generis facultatem ademisset. Videre te cupio. Cura ut valeas. Data pr. Kal. Mai. Brundisii.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. MEDIO MENSE DECEMBRI A. U. C. 704.

(1) Multas uno tempore accepi epistolas tuas, quae mihi, quamquam [1] recentiora audiebam ex iis, qui ad me veniebant, tamen erant iucundae; studium enim et benevolentiam declarabant. [2] Valetudine tua moveor, et Piliam in idem genus morbi delapsam curam tibi adferre majorem sentio: date igitur operam ut valeatis. (2) De Tirone video tibi curae esse, quem quidem ego, etsi mirabilis utilitates mihi praebet, cum valet, in omni genere vel negotiorum vel studiorum meorum, tamen propter humanitatem et modestiam malo salvum quam propter usum meum. (3) Philogenes mecum nihil umquam de Luscenio locutus est; de ceteris rebus habes Dionysium. Sororem tuam non venisse in Arcanum miror. De Chrysippo meum consilium probari tibi non moleste fero. Sed de Formiano Tarracinam pridie Kal. Ian. inde Pomptinum sumam, inde Albanum Pompeii; ita ad urbem III. Nonas, natali meo. (4) De re publica cotidie magis timeo; non enim boni, ut putavi, consentiunt. Quos ego equites Romanos, quos senatores vidi, qui acerrime cum cetera, tum hoc iter Pompeii vituperarent! pace opus est: ex

[1] recentiora, *i.e. than the facts contained in your letters.*

[2] valetudine, *state of health.*

victoria cum multa mala, tum certe tyrannus exsistet. Sed haec [1]propediem coram. Iam plane mihi deest quod ad te scribam; nec enim de re publica, quod uterque nostrum scit eadem, et domestica nota sunt ambobus. (5) Reliquum est [2]iocari, si hic sinat; nam ego is sum, qui illi concedi putem utilius esse quod postulat quam [3]signa conferri: [4]sero enim resistimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos. "Quid sentis igitur?" inquis. Nihil scilicet nisi de sententia tua, nec prius quidem, quam nostrum negotium aut confecerimus aut deposuerimus. Cura igitur ut valeas.

CICERO ATTICO SAL.

Scr. Minturnis a. d. viii. Kalendas Februarias a. u. c. 705.

(1) Unam adhuc a te epistolam acceperam, datam xii. Kal., in qua significabatur aliam te ante dedisse, quam non acceperam. Sed quaeso ut scribas quam saepissime, non modo si quid scies aut audieris, sed etiam si quid suspicabere, maximeque, quid nobis faciendum aut non faciendum putes: nam quod rogas curem ut scias, quid Pompeius agat, ne [5]ipsum quidem scire puto; nostrum quidem nemo. (2) Vidi Lentulum consulem Formiis x. Kal., vidi Libonem; plena timoris et erroris omnia. Ille iter [6]Larinum; ibi enim cohortes et Luceriae et Teani reliquaque in Apulia. Inde utrum consistere [7]uspiam velit, an mare transire, nescitur: si manet, vereor ne exercitum firmum habere non possit; sin discedit, quo aut qua aut quid nobis agendum sit, nescio. Nam istum

---

[1] propediem: *syn.* brevi, breviter.
[2] iocari, *to jest, to joke.*
[3] signa conferri, *to engage in a conflict.*
[4] sero: *syn.* tarde.
[5] Ipsum, *i.e.* Pompeius.
[6] Larinum, *a Samnian town.*
[7] uspiam, *in any place.*

quidem, cujus [1]"*Phalarismon*" times, omnia [2]taeterrime facturum puto; nec eum rerum prolatio nec senatus magistratuumque discessus nec aerarium clausum tardabit. (3) Sed haec, ut scribis, cito sciemus. Interim velim mihi ignoscas, quod ad te scribo tam multa totiens; acquiesco enim et tuas volo elicere litteras maximeque consilium, quid agam aut quo me pacto geram, demittamne me penitus in causam? — non deterreor periculo, sed dirumpor dolore: tam nullo consilio aut tam contra meum consilium gesta esse omnia! — an [3]cuncter et [4]tergiverser et iis me dem, qui tenent, qui potiuntur? [5]"*aideomai Troas*," nec solum civis, sed etiam amici officio revocor, etsi frangor saepe misericordia puerorum. (4) Ut igitur ita perturbato, etsi te eadem sollicitant, scribe aliquid, et maxime, si Pompeius Italia cedit, quid nobis agendum putes. M'. quidem Lepidus — nam fuimus una — eum finem statuit, L. Torquatus eundem: me cum multa, tum etiam lictores impediunt; nihil vidi umquam, quod minus explicari posset. Itaque a te nihildum certi exquiro, sed quid videatur. (5) Denique ipsam [6]*aporian* tuam cupio cognoscere. Labienum ab illo discessisse [7]propemodum constat. Si ita factum esset, ut ille Romam veniens magistratus et senatum Romae offenderet, magno usui causae nostrae fuisset; damnasse enim [8]sceleris hominem amicum rei publicae causa videretur, quod nunc quoque

---

[1] Phalarismon: *Greek* Φαλαρισμόν. *Cruelty like that of Phalaris.*

[2] taeterrime: *Cicero often uses* taeter *as the opposite of* clarus. *Foul, bad.*

[3] cuncter, *delay.*

[4] tergiverser, *turn back, change, seek a shift.*

[5] aideomai Troas: *a Greek expression* (αἰδέομαι Τρῶας) *meaning "I fear (the bad opinion of) the Trojans."*

[6] aporian (*Greek* ἀπορίαν), *difficulty.*

[7] propemodum, *almost.*

[8] sceleris; *"the genitive of the charge or penalty."*

videtur, sed minus prodest; non enim habet, cui prosit, eumque arbitror paenitere, nisi forte id ipsum est falsum, discessisse illum: nos quidem pro certo habebamus. (6) Et velim — quamquam, ut scribis, domesticis te finibus tenes — formam mihi urbis exponas, [1]ecquod Pompeii desiderium, ecquae Caesaris invidia appareat, etiam quid censeas de Terentia et Tullia, Romae eas esse an mecum an aliquo tuto loco: haec et si quid aliud ad me scribas velim vel potius scriptites.

CICERO ATTICO SAL.

SCR. ASTURAE EXEUNTE MENSE MARTIO A. U. C. 709.

(1) Quaero quod ad te scribam, sed nihil est: [2]eadem cotidie. Quod Lentulum invisis, valde [3]gratum. Pueros attribue ei, quot et quos videbitur. De Silii voluntate vendendi et [de eo] quanti, tu vereri videris, primum ne nolit, deinde ne tanti: [4]Sicca aliter, sed tibi adsentior; qua re, ut ei placuit, scripsi ad Egnatium. Quod Silius te cum Clodio loqui volt, potes id mea voluntate facere, commodiusque est quam, quod ille a me petit, me ipsum scribere ad Clodium. (2) De mancipiis [5]Castricianis commodissimum esse credo transigere Egnatium, quod scribis te ita futurum putare. Cum Ovia, quaeso, vide ut conficiatur. Quoniam, ut scribis, nox erat, in hodierna epistola plura exspecto.

CICERO BRUTO SAL.

(1) Multos tibi commendavi et commendem necesse est; optimus enim quisque vir et civis maxime sequitur

---

[1] ecquod, *any.*
[2] eadem: *acc.*
[3] gratum: *sc.* mihi.
[4] Sicca: *sc.* sentit.
[5] Castricianis, *of Castricus;* (Castricianus), *a Roman gentile name.*

tuum judicium, tibique omnes fortes viri [1]navare operam et studium volunt, nec quisquam est quin ita existimet, meam apud te et auctoritatem et gratiam valere plurimum. (2) Sed C. Nasennium, [2]municipem Suessanum, tibi ita commendo, ut [3]neminem diligentius. Cretensi bello Metello imperatore octavum principem duxit; postea in re familiari occupatus fuit; hoc tempore cum rei publicae partibus, tum tua excellenti dignitate commotus volt per te aliquid auctoritatis adsumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, [4]frugi hominem et, si quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Pergratum mihi erit, si eum ita tractaris, ut merito tuo mihi gratias agere possit.

---

[1] navare, *to display.*

[2] municipem, *an inhabitant of a* (municipium) *free town; a citizen; here* (Suessanum), *a citizen of Suessa.*

[3] neminem, *direct object of* commendo.

[4] frugi (*dat.*), *worthy, honest, discreet.*

VERGIL'S ÆNEID.

BOOK IX. — War with the Rutuli.

Iris brings Juno's message to Turnus.

Atque [1]ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo [2]Thaumantias ore locuta est:
'Turne,[A] quod optanti divom promittere nemo
auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Aeneas urbe et sociis et classe relicta
sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes
Lydorumque manum collectos armat agrestis.
Quid dubitas? Nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
Dixit et in caelum paribus se sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

Turnus hears, and replies.

Agnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras? Unde haec tam clara repente

A. Id quod nemo divom auderet promittere optanti en volvenda dies ultro attulit *tibi.*

[1] ea . . . diversa parte, *the events at Evander's court related in the preceding book.*

[2] Thaumantias, *Iris, the daughter of Thaumas.*

tempestas ? Medium video discedere caelum
[1]palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
quisquis in arma vocas.' Et sic effatus ad undam
processit summoque hausit de gurgite [2]lymphas,
multa deos [3]orans, oneravitque aethera votis.

The preparation for war in obedience to Juno's urging.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
dives equum, dives [4]pictaï vestis et auri;
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuvenes, medio dux agmine Turnus
(*vertitur arma tenens et toto vertice supra est*),
ceu septem surgens sedatis amnibus altus
per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
cum refluit campis et iam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus:
'[5]Quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
hostis adest, heia!' Ingenti clamore per omnis
condunt se Teucri portas et moenia complent.
Namque ita discedens praeceperat optumus armis
Aeneas: siqua interea fortuna fuisset,
neu struere auderent aciem neu credere campo;
castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
obiciunt portas tamen et praecepta facessunt
armatique [6]cavis expectant turribus hostem.

[1] palantis, *with* stellas = *planets.*
[2] lymphas, *water.*
[3] orans, *governing two accs.*
[4] pictaï, *gen. case old form for* pictae, *painted.*
[5] quis globus = quantus globus. Globus, *cloud* (*of dust*).
[6] cavis, cavus, -a, -um.

Turnus ut ante volans tardum praecesserat agmen
viginti lectis equitum comitatus, et urbi
improvisus adest; maculis quem Thracius albis
portat equus [1]cristaque tegit galea aurea rubra.
'Ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem?
En,' ait et iaculum attorquens emittit in auras,
principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii fremituque sequuntur
[2]horrisono: Teucrum mirantur inertia corda,
non aequo dare se campo, non obvia ferre
arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
lustrat equo muros aditumque per avia quaerit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
cum fremit [3]ad caulas, ventos [4]perpessus et imbris,
nocte super media; tuti sub matribus agni
[5]balatum exercent, ille asper et improbus ira
saevit in absentis, collecta fatigat edendi
ex longo rabies et siccae sanguine fauces:
haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
ignescunt irae, duris dolor ossibus ardet.
Qua temptet ratione aditus et quae via clausos
excutiat Teucros vallo atque effundat in aequum?

The attack on the fleet.

Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
invadit sociosque incendia poscit ovantis
atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero imcumbunt, urget praesentia Turni,

---

[1] cristaque rubra, *red plume.*
[2] horrisono, *cf.* horreo *and* sonus, *sounding dreadfully.*
[3] ad caulas, *at (or near) the sheepfolds.*
[4] perpessus, *suffering.*
[5] balatum, *bleating.*

atque omnis facibus pubes accingitur atris.
[1]Diripuere focos; [2]piceum fert fumida lumen
taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.
Quis deus, o musae, tam saeva incendia Teucris
avertit? Tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. [4]Prisca fides facto, sed fama perennis.

Cybele's appeal to Jupiter, and its effect.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
ipsa deum fertur genetrix [3]Berecyntia magnum
vocibus his adfata Iovem: 'Da, nate, petenti,
id quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
[Pinea silva mihi, multos dilecta per annos]
lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius [4]angit.
Solve metus atque hoc precibus [5]sine posse parentum:
ne cursu quassatae ullo neu turbine venti
vincantur, prosit nostris in montibus ortas.'
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
'O genetrix, quo fata vocas, aut quid petis istis?
Mortaline manu factae immortale carinae
fas habeant certusque incerta pericula lustret
Aeneas? Cui tanta deo permissa potestas?
Immo ubi defunctae finem portusque tenebunt

A. Fides facto *erat* prisca, sed fama est perennis.

[1] diripuere focos, *they stripped the fireplaces. See l.* 660, *Bk. V.*
[2] piceum, *of pitch.*
[3] Berecyntia, *Cybele.*
[4] angit, *distresses.*
[5] sine, *imperative mood.*

Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
mortalem eripiam formam magnique iubebo
aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
per [1]pice torrentis atraque voragine ripas
adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.

The metamorphosis of the ships.

Ergo aderat promissa dies et tempora Parcae
debita complerant, cum Turni iniuria Matrem
admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit et ingens
visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
[2]Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
'Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis
neve armate manus: [A]maria ante exurere Turno
quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
ite deae pelagi: genetrix iubet.' Et sua quaeque
continuo puppes abrumpunt vincula ripis
delphinumque modo demersis aequora rostris
ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum)
quot prius aeratae steterant ad litora prorae
reddunt se totidem facies pontoque feruntur.
Obstipuere animis Rutuli, conterritus ipse
turbatis Messapus equis, cunctatur et amnis
rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto.

A. Dabitur Turno exurere maria antequam sacras pinus.

[1] pice, *pitch.*

[2] Idaeique chori = Corybantes, *priests of Cybele.*

The address of Turnus to his followers.

At non audaci Turno fiducia cessit;
ultro animos tollit dictis atque increpat ultro:
'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
auxilium solitum eripuit, non tela neque ignes
expectans Rutulos. Ergo maria invia Teucris
nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est.
Terra autem in nostris manibus, tot milia gentes
arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
[1]siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
fertilis Ausoniae Troes. Sunt et mea contra
fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
coniuge praerepta: nec solos tangit Atridas
iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est: [2]peccare fuisset
ante satis penitus modo non genus omne perosos
femineum. Quibus haec medii fiducia valli
fossarumque morae, leti discrimina parva,
dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis?
'Sed vos, o lecti, ferro [3]qui scindere vallum
apparat et mecum invadit [4]trepidantia castra.'
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
est opus in Teucros; addant se protinus omnes
Etrusci socios; tenebras et inertia furta

[1] siqua, *i.e.* fatalia responsa.

[2] peccare, *etc.* Sensus est: si semel peccasse, et peccati istius poenam fuisse sufficeret; profecto Trojani omnes feminas vehementissime odissent. Ita diluit occupationem peccandi consuetudine in Trojanis; ut quos exitium suum ad frugem bonam formare non valuerit. — TAUBMANN.

[3] qui, *sc.* vestrum.

[4] trepidantia, *as if* turbata.

Palladii caesis summae custodibus arcis
ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo:
luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem [1]faxo et pube Pelasga
esse ferant, decumum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
procurate, viri, et pugnam sperate parari."

They arrange the guards and rest themselves.

Interea [2]vigilum excubiis obsidere portas
cura datur Messapo et moenia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
delecti; ast illos centeni quemque sequuntur
purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
Discurrunt [3]variantque vices fusique per herbam
indulgent vino et vertunt crateras aënos.
Conlucent ignes, noctem custodia ducit
insomnem ludo.
Haec super e vallo prospectant Troes et armis
alta tenent, nec non trepidi formidine portas
explorant pontisque et propugnacula iungunt,
tela gerunt. Instat Mnestheus acerque Serestus,
quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent,
rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, [4]sortita periclum,
excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est.

---

[1] faxo, *future of* facio.

[2] vigilum excubiis. *Strictly speaking*: *excubiae* diurnae sunt, *vigiliae* nocturnae. — SERVIUS.

[3] variant vices, *they stand guard by turns.* — COOPER.

[4] sortita periclum, *i.e. dividing or arranging the peril that each should experience.*

Plan of Nisus and Euryalus.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
venatrix iaculo celerem levibusque sagittis;
it iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma,
ora puer prima signans intonsa iuventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: 'Dine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, an sua cuique deus fit [1]dira cupido?
Aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum
mens agitat [2]mihi nec placida contenta quietest.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara [3]micant; somno vinoque soluti
procubuere; silent late loca: percipe porro,
quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean [4]acciri omnes, populusque patresque,
exposcunt mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi quae posco promittunt (nam mihi facti
fama sat est), tumulo videor reperire sub illo
posse viam ad muros et moenia Pallantea.'
Obstipuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
'Mene igitur socium summis adiungere rebus,
Nise, fugis? Solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores

---

[1] dira, *as if* ardens. — Cooper, Ruaeus.

[2] mihi. *Possessive adjectives are often used instead of this construction.*

[3] micant, *syn.* radiare, fulgere, lucere.

[4] acciri, *to summon.*

[1]sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
[4]est hic, est animus [2]lucis contemptor et istum
qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.'
Nisus ad haec: 'Equidem de te nil tale verebar
nec fas, non, ita me referat tibi magnus ovantem
Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
Sed siquis, quae multa vides discrimine tali,
siquis in adversum rapiat casusve deusve,
te superesse velim; tua vita dignior aetas.
Sit [3]qui me raptum pugna pretiove redemptum
mandet humo solita aut siqua id Fortuna vetabit,
absenti ferat [4]inferias decoretque sepulchro.
Neu matri miserae tanti sim causa doloris,
quae te sola, puer, multis e matribus ausa
persequitur magni nec moenia curat Acestae.'
Ille autem: 'Causas nequiquam [5]nectis inanis,
nec mea iam mutata loco sententia cedit:
adceleremus,' ait. Vigiles simul excitat, illi
succedunt [6]servantque vices; statione relicta
ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Nisus and Euryalus consult the leaders.

Cetera per terras omnis animalia somno
laxabant curas et corda oblita laborum:
ductores Teucrum primi et delecta iuventus

A. Hic est, est animus, contemptor lucis, et qui credat bene emi istum honorem, quo tendis, vita.

---

[1] sublatum, *as if* educatum.
[2] lucis = vitae.
[3] qui = *one who.*
[4] inferias, *honors paid the dead.*
[5] nectis, *invent; literally, twine.*
[6] servant vices, *take their turn.*

consilium summis regni de rebus habebant,
quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres [1]admittier orant:
rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
Tum sic Hyrtacides: 'Audite, O mentibus aequis,
Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis,
quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
conticuere; locum [2]insidiis conspeximus ipsi,
qui patet in [3]bivio portae, quae proxuma ponto;
interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
erigitur: [4]si fortuna permittitis uti
quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
mox hic cum spoliis ingenti caede peracta
adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.'
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
'Di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
non tamen omnino Teucros delere paratis,
cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
pectora.' Sic memorans umeros dextrasque tenebat
amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat.
'Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
praemia posse [5]rear solvi? Pulcherrima primum
di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet

---

[1] admittier = admitti.

[2] insidiis, *dative case.*

[3] bivio, *cf.* bis *and* via.

[4] si permittitis uti fortuna ... cernetis, *these are the verbs and the clauses of this sentence.*

[5] rear, *syn.* putare, credere, opinari.

[1]actutum pius Aeneas atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.'

Ascanius encourages, and promises rewards.

'Immo ego vos, [2]cui sola salus genitore reducto,'
excipit Ascanius, 'per magnos, Nise, penatis
Assaracique larem et canae penetralia Vestae
obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesque est,
in vestris pono gremiis: revocate parentem,
reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
pocula, devicta genitor quae cepit [3]Arisba,
et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam sceptrisque potiri
contigerit victori et praedae dicere sortem,
vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
[4]excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,
insuper his campi [5]quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
insequitur, venerande puer, iam pectore toto
accipio et comitem casus complector in omnis.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
verborumque fides.' Contra quem talia fatur

---

[1] actutum, *syn.* confestim, protinus.

[2] cui . . . reducto, *a clause with* ego. cui *refers to* ego (Ascanius) *for its antecedent.*

[3] Arisba, *a city whose location is uncertain; perhaps near Abydos.*

[4] excipiam sorti = praeter sortem dabo. — SERVIUS.

[5] quod. *Its antecedent is* id, *upon which the gen.* campi *depends.*

The plea of Euryalus for his mother, and the promise of Ascanius.

Euryalus: 'Me nulla dies tam fortibus ausis
dissimilem arguerit; tantum, fortuna secunda
aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
unum oro, genetrix Priami de gente vetusta
est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
[1]inque salutatam linquo: nox et tua testis
dextera, quod [2]nequeam lacrumas perferre parentis
at tu, oro, solare inopem et succurre relictae.
Hanc [3]sine me spem ferre tui: audentior ibo
in casus omnis.' Percussa mente dedere
Dardanidae lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
atque animum patriae strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
[4]'Sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
Namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusae
solum defuerit, nec [5]partum gratia talem
parva manet. Casus factum quicumque sequentur.
per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat:
quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
haec eadem matrique tuae generique manebunt.'
Sic ait inlacrimans; umero simul exuit ensem
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius atque [6]habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis

---

[1] inque salutatam = insalutatamque (tmesis).

[2] nequeam, *I should be unable.*

[3] sine, *imperative mood.*

[4] sponde, *give yourself assurance.*

[5] partum = quod talem filium peperit. — HEYNE.

[6] habilem ... eburno, *"Fitting it withal in ivory scabbard meet."* — MORRIS.

exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt; quos omnis euntis
primorum manus ad portas iuvenumque senumque
prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
ante annos animumque gerens curamque virilem,
multa patri mandata dabat portanda: sed aurae
omnia [1]discerpunt et nubibus inrita donant.

The departure of Nisus and Euryalus.

Egressi superant fossas noctisque per umbram
castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
exitio. Passim somno vinoque per herbam
corpora fusa vident, arrectos litore currus,
inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
a tergo possit, custodi et consule longe;
haec ego vasta dabo et lato te [2]limite ducam.
Sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte [3]tapetibus altis
exstructus toto proflabat pectore somnum.
Rex idem et regi Turno gratissimus augur,
sed non augurio potuit depellere pestem.
Tris iuxta famulos [4]temere inter tela iacentis
[5]armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
nanctus equis ferroque secat [6]pendentia colla;
tum caput ipsi [7]aufert domino truncumque relinquit

---

[1] discerpunt, *scatter, disperse.*

[2] limite, *passage.* *See note on line* 372.

[3] tapetibus, *carpets, rugs.*

[4] temere, *syn.* passim, negligenter.

[5] armigerum, *cf.* arma *and* gero.

[6] pendentia colla, *explained by* vino, *etc., in lines* 316, 317 *above.*

[7] aufert = ab + fero.

sanguine [1]singultantem; atro tepefacta cruore
terra [2]torique [3]madent. Nec non Lamyrumque Lamumque
et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
[4]luserat, insignis facie, multoque iacebat
membra [5]deo victus: felix, si [6]protinus illum
aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
[7]Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(suadet enim [8]vesana fames) [9]manditque trahitque
molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
perfurit ac multam in medio sine nomine [10]plebem,
Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,
sed magnum metuens [11]se post cratera tegebat;
pectore in adverso totum cui [12]comminus ensem
condidit adsurgenti et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
vina refert moriens; hic [13]furto fervidus instat.
Iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
deficere [14]extremum et [15]religatos rite videbat

---

[1] singultantem (anhelentem), *gurgling, gasping.*

[2] tori, *couches. See line* 2, *Bk. II.*

[3] madent, *are wet.*

[4] luserat (ludus), *had played, sported.*

[5] deo. Vel vino, vel somno. — SERVIUS.

[6] protinus (porro tenus), *syn.* continuo, statim.

[7] impastus, *unfed, hungry.*

[8] vesana, *fierce, maddening.*

[9] mandit, *syn.* edere.

[10] multam plebem *is to be taken in its individual sense. Many a man of the common people* (sine nomine) *lost his life at the hands of Euryalus.*

[11] se post cratera tegebat. *Also explained by* vino *in line* 316 *above. See also line* 60.

[12] comminus (con + manus).

[13] furto, *because in* nocturno proelio.

[14] extremum, *at last.*

[15] religatos, *as if* solutos.

Nisus advises a halt, but Euryalus is not satisfied, and carries off some spoils.

carpere gramen equos: brevitur cum talia Nisus,
sensit enim nimia caede atque cupidine ferri:
'Absistamus,' ait, 'nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhaustum satis est, via facta per hostis.'
Multa virum solido argento perfecta relinquunt
armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
Euryalus [1]phaleras [2]Rhamnetis et aurea bullis
[3]cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
quae mittit dona hospitio cum iungeret absens
Caedicus, ille suo moriens dat habere nepoti,
[post mortem bello Rutuli pugnaque potiti]
haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi [4]habilem cristisque decoram
induit. Excedunt castris et tuta capessunt.

The pursuit. Nisus at first eludes his pursuers.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
cetera dum legio campis instructa moratur,
ibant et Turno regi responsa ferebant,
tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.
Iamque propinquabant castris murosque subibant,
cum procul hos laevo flectentis [5]limite cernunt
et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
prodidit immemorem radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volcens:
'State, viri. Quae causa viae? Quive estis in armis?
Quove tenetis iter?' Nihil illi tendere contra,
sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.

---

[1] phaleras, *trappings.* [2] Rhamnetis, *gen.*

[3] aurea bullis cingula, "*gold-bossed belt.*" — MORRIS.

[4] habilem = aptam et convenientem.

[5] limite, *syn.* finis, terminus, extremitas. See l. 323.

Obiciunt equites sese ad [1]divortia nota
hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit late [2]dumis atque ilice nigra
horrida, quam densi complerant undique [3]sentes;
rara per occultos lucebat semita [4]calles.
Euryalum tenebrae ramorum [5]onerosaque praeda
impediunt fallitque timor regione viarum;
Nisus abit, iamque imprudens evaserat hostis
atque locos, qui post Albae de nomine dicti
Albani, tum rex [6]stabula alta Latinus habebat,
ut stetit et frustra absentem respexit amicum.

Nisus returns for Euryalus, and witnesses his capture.

'Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
fallacis silvae?' Simul et vestigia retro
observata legit dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris
pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
oppressum rapit et conantem plurima frustra.
Quid faciat? Qua vi iuvenem, quibus audeat armis
eripere? An sese medios moriturus in enses
inferat et pulchram properet per volnera mortem?
[7]Ocius adducto torquens hastile [8]lacerto,
suspiciens altam Lunam sic voce precatur:

---

[1] divortia, *the dividings of the ways, places of escape.*
[2] dumis, *brambles.* [3] sentes, *briars.*
[4] occultos calles, *private ways.*
[5] onerosa = gravis. [6] stabula, *stables.*
[7] ocius, *as if* ociter *or* cito. Cito reduxit cum hostili dexteram. — DONATUS.
[8] lacerto = dextera.

The prayer and daring of Nisus.

'Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
astrorum decus et nemorum Latonia custos.
[1]Siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi
suspendive [2]tholo aut sacra ad fastigia fixi:
hunc sine me turbare [3]globum et rege tela per auras.'
Dixerat, et toto conixus corpore ferrum
conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
et venit aversi in tergum Sulmonis ibique
frangitur ac fisso transit praecordia [4]ligno.
Volvitur ille vomens [5]calidum de pectore flumen
frigidus et longis [6]singultibus [7]ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant, it hasta [8]Tago per tempus utrumque
stridens traiectoque haesit tepefacta cerebro.
Saevit atrox Volcens nec teli conspicit usquam
auctorem nec quo se ardens inmittere possit.
'[9]Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
persolves amborum,' inquit; simul ense recluso
ibat in Eurylum.

Nisus, witnessing the death of Euryalus, rushes into the enemies' ranks, kills Volcens, and is himself slain.

Tum vero exterritus, amens
conclamat Nisus, nec se celare tenebris

---

[1] siqua. *Translate in connection with* dona.

[2] tholo. "*The tholus was the centre of the interior of the circular roof of the temple where all the beams terminated.*" — ANTHON.

[3] globum, *crowd.* "Nam quia tot vincere impossibile fuerat, petit ut saltem eos perturbat telorum beneficio." — SERVIUS.

[4] fisso = fracto. Fisso ligno, *broken shaft.*

[5] calidum (caleo), *hot.*

[6] singultibus, *sighs, deep, long-drawn breaths.*

[7] ilia, *the body.*

[8] Tago, *dative (in poetry) for gen.*

[9] tu, *i.e. Euryalus.*

amplius aut tantum potuit perferre dolorem.
'Me me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
nec potuit, caelum hoc et conscia sidera testor,
tantum infelicem nimium dilexit amicum.'
Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
transabiit [1]costas et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
it cruor, inque umeros cervix conlapsa recumbit:
purpureus veluti cum flos succisus aratro
languescit moriens lassove [2]papavera collo
demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios solumque per omnis
Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
Quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
proturbant. Instat non [3]setius ac rotat ensem
fulmineum, [4]donec Rutuli clamantis in ore
condidit adverso et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimum sese proiecit amicum
[4]confossus placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! Siquid mea carmina possunt,
nulla dies umquam memori vos [5]eximet [6]aevo,
dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
[7]accolet imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli spoliisque potiti
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus Rhamnete reperto

A. Donec condidit *ensem* in adverso ore Rutuli clamantis.

[1] costas, *ribs.* [2] papavera, *poppies.*
[3] setius (*some Mss. have* segnius). Non setius, *none-the-less, just as much.*
[4] confossus, *pierced through.*
[5] eximet, *take out or away.*
[6] aevo. eximet *is generally used with abl.; sometimes with dat.*
[7] accolet, ad + colo.

exsangui et primis una tot caede peremptis,
Serranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
corpora seminecisque viros tepidaque recentem
caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi et multo phaleras sudore receptas.
Et iam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
iam sole infuso, iam rebus luce retectis
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
suscitat, aeratasque acies in proelia cogit
quisque suas variisque [1]acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
praefigunt capita et multo clamore sequuntur
Euryali et Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
opposuere aciem, nam dextera cingitur amni,
ingentisque tenent fossas et turribus altis
stant maesti; simul ora virum praefixa movebant,
nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

The lament of the mother of Euryalus.

Interea pavidam volitans [2]pennata per urbem
nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit,
[3]excussi manibus radii revolutaque pensa.
Evolat infelix et femineo ululatu,
scissa comam, muros amens atque agmina cursu
prima petit, non illa virum, non illa pericli
telorumque memor; caelum dehinc questibus implet:

[1] acuunt rumoribus iras. Quia duo ausi sunt per eorum castra transire. — SERVIUS.

[2] pennata, *winged.*

[3] excussi . . . pensa. "*The shuttle falls from out her hand, unrolled the web doth fall.*" — MORRIS.

'Hunc ego te, Euryale, aspicio? Tune illa senectae
sera meae requies, potuisti linquere solam,
crudelis? [4]Nec te, sub tanta pericula missum,
adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus data praeda Latinis
[1]alitibusque iaces, nec te, tua funera mater
produxi pressive oculos aut volnera lavi,
veste tegens, tibi quam noctes [2]festina diesque
urgebam et tela curas solabar [3]anilis.
Quo sequar, aut quae nunc artus avolsaque membra
et funus lacerum tellus habet? Hoc mihi de te,
nate, refers? Hoc sum terraque marique secuta?
[4]Figite me, siqua est pietas, in me omnia tela
conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro:
aut tu, magne pater divom, miserere tuoque
invisum hoc [5]detrude caput sub Tartara telo,
quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.'
Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
it gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
Illam [6]incendentem luctus Idaeus et Actor
Illionei monitu et [7]multum lacrimantis Iuli
corripiunt interque manus sub tecta reponunt.

The advance of the Volscians. The engagement.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
increpuit; sequitur clamor caelumque remugit.

A. Nec copia data *est* miserae matri adfari extremum te, missum sub tanta pericula.

[1] alitibus, *birds.* [2] festina, *syn.* aler, rapidus, velox.
[3] anilis (*adj.*), *cf. an old woman.*
[4] figite, *pierce.*
[5] detrude, *thrust* (*with violence*).
[6] incendentem luctus = incitantem animos ad lugendum.
[7] multum, *adv. modifying* lacrimantis.

Adcelerant acta pariter testudine Volsci
et fossas implere parant ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
qua rara est acies interlucetque corona
non tam [1]spissa viris. Telorum effu dere contra
omne genus Teucri ac duris detruder [2]contis,
adsueti [3]longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, siqua
possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnis
ferre iuvat subter densa testudine casus;
nec iam sufficiunt. Nam qua [4]globus imminet ingens,
immanem Teucri molem volvuntque ruuntque,
quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
at Messapus equum domitor, Neptunia proles,
rescindit vallum et scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti
quas ibi tum ferro [5]strages, quae funera Turnus
ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
et mecum ingentis oras evolvite belli.
[*et meministis enim, divae, et memorare potestis*]

The fall of the tower, and death of Helenor.

Turris erat vasto [6]suspectu et [7]pontibus altis,
opportuna loco, summis quam viribus omnes

---

[1] spissa, *syn.* densus.
[2] contis, *poles.*
[3] longo bello, *the siege of Troy.*
[4] globus, *mass, crowd of Vols.*
[5] strages, *carnage.*
[6] suspectu = altitudine.
[7] pontibus (pro tabulatis), *the planks or steps of ascent from story to story.*

expugnare Itali summaque evertere opum vi
certebant, Troes contra defendere saxis
perque cavas [1]densi tela intorquere [2]fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus
et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
corripuit [3]tabulas et postibus haesit [4]adesis.
Turbati trepidare intus frustraque [5]malorum
velle fugam. Dum se glomerant retroque residunt
in partem, quae peste caret, tum pondere turris
procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
confixique suis telis et pectora duro
[6]transfossi ligno veniunt. [7]Vix unus Helenor
et Lycus elapsi. Quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
sustulerat [8]vetitisque ad Troiam miserat armis,
ense levis nudo [9]parmaque inglorius alba;
isque ubi se Turni media inter milia vidit,
hinc acies atque hinc acies adstare Latinas:
ut fera, quae densa venantum [10]saepta corona
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra venabula fertur,
haud aliter iuvenis medios moriturus in hostis
inruit et, qua tela videt densissima, tendit.

[1] densi, *close, very near together.*

[2] fenestras, *loop-holes.*

[3] tabulas, *the* pontibus *in line* 530.

[4] adesis. Quos flamma exedit adhaerendo. — TAUBMANN.

[5] malorum = ex malis.

[6] transfossi, *thrust through.* "Quid enim miserius, quam transfossi suis telis, et a suis sociis?"

[7] vix unus = *referring to the two, Helenor and Lycus.*

[8] vetitis. Quia servi a militia prohibebantur.

[9] parma, *a small round shield.*

[10] saepta corona, *encircled by a company of hunters.*

Lycus also falls.

At pedibus longe melior Lycus inter et hostis
inter et arma fuga muros tenet altaque certat
prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
increpat his victor: 'Nostrasne evadere, demens,
sperasti te posse manus?' Simul adripit ipsum
pendentem[1] et magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut [2]leporem aut candenti corpore cycnum
sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis
quaesitum aut matri multis [3]balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus.

A hand-to-hand conflict.

Undique clamor
tollitur: invadunt et fossas agere complent;
ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem,
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
hic iaculo bonus, hic [4]longe fallente sagitta,
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan,
Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillae
strinxerat: ille manum proiecto tegmine [5]demens
ad volnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
et laevo infixa est lateri manus abditaque intus

---

[1] pendentem, *sc.* murum, *as its direct obj.*

[2] leporem, *hare.*

[3] balatibus, *bleatings.*

[4] longe fallente, *i.e.* cum jacitur, longius procedit, quam jactator putaverat.

[5] demens. Quia scutum abjecit.

[1]spiramenta animae letali volnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
[2]pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
eductum Matris luco Symaethia circum
flumina, pinguis ubi et placibilis ara Palici:
[4]stridentem [3]fundam postis Mezentius hastis
ipse ter adducta circum caput egit habena
et media adversi liquefacto tempora plumbo
diffidit ac multa porrectum extendit [4]harena.
Tum primum bello celerem [5]intendisse sagittam
dicitur ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
vociferans tumidusque novo praecordia regno
ibat et ingentem sese clamore ferebat:

Remulus reviles the Trojans.

'Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
En qui nostra sibi bello [6]conubia poscunt!
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes:

A. Mezentius ipse, hastis positis, egit stridentem fundam ter circum tempora, habena adducta, *etc.*

---

[1] spiramenta animae. Definitio pulmonum. — SERVIUS.

[2] pictus . . . Hibera. "*Fair with his needle-painted cloak, with Spanish scarlet bright.*" — MORRIS.

[3] fundam, *a sling.*

[4] harena, *sand.*

[5] intendisse, *to have shot.*

[6] nostra conubia, *by inference referring to Helen's elopement with Paris.*

durum a stirpe [1]genus natos ad flumina primum
deferimus saevoque gelu duramus et undis,
venatu invigilant pueri silvasque fatigant,
flectere ludus equos et [2]spicula tendere cornu.
[4]At patiens operum parvoque adsueta iuventus
aut [3]rastris terram domat aut quatit oppida bello.
Omne aevum ferro teritur, versaque iuvencum
terga fatigamus hasta; nec tarda senectus
debilitat vires animi mutatque vigorem:
canitiem galea premimus, semperque recentis
comportare iuvat praedas et vivere rapto.
Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
desidiae cordi, iuvat indulgere choreis,
et tunicae [4]manicas et habent [5]redimicula mitrae.
O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
[6]Dindyma, ubi adsuetis [7]biforem dat tibia cantum!
Tympana vos [8]buxusque vocat Berecyntia Matris
Idaeae: sinite arma viris et cedite ferro.'

The prayer and deed of Ascanius.

Talia iactantem dictis ac dira canentem
non tulit Ascanius, [9]nervoque obversus equino
contendit telum diversaque bracchia ducens
constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:

A. At juventus primo adsueta *est* patiens operum.

---

[1] durum genus, *in apposition with the subject of* deferimus.

[2] spicula, *syn.* telum, sagitta.

[3] rastris terris domat = colit terram.

[4] manicas (manus), *sleeves.*

[5] redimicula, *fillets, frontlets.* Redimicula *and* manicas *are used with contempt, to denote effeminacy.*

[6] Dindyma, *Mt. in Phrygia, with two tops.*

[7] biforem = bisonum, imparem.

[8] buxus, *a pipe made from boxwood.*

[9] nervo equino, *horse-hair bowstring.*

'Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona
et statuam ante aras aurata fronte iuvencum
candentem pariterque [1]caput cum matre ferentem,
iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.'
Audiit et caeli Genitor de parte serena
intonuit [2]laevum, sonat una [3]fatifer arcus:
effugit horrendum stridens adducta sagitta
perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
traicit. 'I, verbis virtutem inlude superbis!
His capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.'
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur
laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.

The favor and coming of Apollo.

Aetheria tum forte plaga [4]crinitus Apollo
desuper Ausonias acies urbemque videbat,
nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
'[5]Macte nova virtute, puer: sic itur ad astra,
dis genite et geniture deos. Iure omnia bella
gente sub Assaraci fato ventura resident,
[6]nec te Troia capit.' Simul haec effatus ab alto
aethere se misit, spirantis dimovet auras
Ascaniumque petit. Forma tum vertitur oris
antiquum in Buten; hic Dardanio Anchisae
armiger ante fuit fidusque ad limina custos,

---

[1] caput cum matre ferentem = aequalem matri, jam adultum. — HEYNE.

[2] laevum, *a favorable response.*

[3] fatifer, *cf.* fatum *and* fero.

[4] crinitus. Quod solis radii quandam capillorum speciem referre videantur. — TAUBMANN.

[5] macte, *cheer up.*

[6] nec te Troia capit. "*Nor may our narrow Troy contain, The compass of so grand a reign.*" — CONINGTON.

tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
omnia [1]longaevo similis, vocemque coloremque
et crinis albos et saeva sonoribus arma,
atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
'Sit satis, Aenide, telis impune Numanum
oppetiisse tuis; primam hanc tibi magnus Apollo
concedit laudem et paribus non invidet armis:
[2]cetera parce, puer, bello.' Sic orsus Apollo
mortalis medio aspectus sermone reliquit
et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum [3]proceres divinaque tela
Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem.

The contest goes on.

Ergo [4]avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula [5]muris,
intendunt acris arcus [6]amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque
dant sonitum [7]flictu galeae, pugna aspera surgit:
quantus ab occasu veniens pluvialibus [8]Haedis
verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris
torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.

---

[1] longaevo, *sc.* viro.

[2] cetera = inde ab hoc tempore; in reliquum tempus.

[3] proceres, *syn.* primores, optimates.

[4] avidum, *with gen.*

[5] muris = per loca murorum. — HEYNE.

[6] amenta, *here means javelins.*

[7] flictu (conflictu), *clashing.*

[8] Haedis, *the rising and setting of the constellation of which the Haedi were a part brought rain.*

Pandarus and Bitias open the gate of which they are the guardians.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
quos Iovis [1]eduxit luco silvestris Iaera
abietibus [A]iuvenes patriis et montibus aequos,
portam, quae ducis imperio commissa, recludunt,
freti animis, ultroque invitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
armati ferro et [2]cristis capita alta corusci:
quales [3]aëriae liquentia flumina circum,
sive Padi ripis Athesim seu propter [4]amoenum,
consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
attollunt capita et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt aditus Rutuli ut videre patentis
continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
et praeceps animi Tmarus et Mavortius Haemon
agminibus totis: at versi terga dedere
aut ipso portae posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus irae;
et iam collecti Troes [5]glomerantur eodem
et conferre manum et procurrere longius audent.

Turnus hears of the open gate, and rushes thither.

Ductori Turno diversa in parte furenti
turbantique viros perfertur nuntius, [6]hostem
fervere caede nova et portas praebere patentis.

A. Juvenes aequos patriis abietibus et montibus.

---

[1] eduxit, *brought up.*

[2] cristis, *plumes, crests.*

[3] aëriae, *etc., connect with the clause in line* 681.

[4] amoenum, *pleasant.*

[5] glomerantur, *syn.* convenire, coire, contrahere.

[6] hostem . . . patentis. "*. . . flushed with blood new shed, The sons of Troy forget their dead, And wide their gates display.*" — CONINGTON.

Deserit inceptum atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos.
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre [1]nothum Sarpedonis alti,
coniecto sternit iaculo; volat Itala [2]cornus
aëra per tenerum [3]stomachoque infixa sub altum
pectus abit: reddit [4]specus atri volneris undam
spumantem, et fixo ferrum in pulmone [5]tepescit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
tum Bitian ardentem oculis animisque frementem
non iaculo, neque enim iaculo vitam ille dedisset,
sed magnum stridens contorta [6]phalarica venit,
fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
nec duplici [7]squama lorica fidelis et auro
sustinuit: conlapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
Talis in Euboico Baiarum litore quondam
[8]saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit:
miscent se maria, et nigrae attolluntur harenae;
tum sonitu [9]Prochyta alta tremit durumque cubile
[9]Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.

---

[1] nothum, *bastard son.*

[2] cornus, *the cornel tree of which the shaft was made.*

[3] stomacho, *gullet.*

[4] specus atri volneris (poetica exaggeratio), *the hollow cavity of the dark wound.*

[5] tepescit, *grows warm.*

[6] phalarica. Phalarica telum missile, hastili oblongo, et cetera tereli, praeterquam ad extremum, unde ferrum exstabat. — TAUBMANN. *Used here to show the strength of Turnus, as it was commonly shot, not by a man, but out of an engine.*

[7] squama, *scale-armor.*

[8] saxea (saxum), *of stone.*

[9] Prochyta *and* Inarime *are islands.*

Mars encourages the Latians.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
addidit et stimulos acris sub pectore vertit
immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnae
bellatorque animo deus incidit.

Turnus is shut in the town, and slays Pandarus.

Pandarus ut fuso germanum corpore cernit
et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
portam vi magna converso cardine torquet,
obnixus latis umeris, multosque suorum
moenibus exclusos duro in certamine linquit;
ast alios secum includit recipitque ruentis,
demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
[1]horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
sanguineae, clipeoque micantia fulmina [2]mittit:
agnoscunt faciem invisam atque immania membra
turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
emicat et mortis fraternae fervidus ira
effatur: 'Non haec dotalis regia [3]Amatae,
nec muris cohibet patriis media [4]Ardea Turnum.
Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.'
Olli subridens sedato pectore Turnus:
'Incipe, siqua animo virtus, et consere dextram·
[5]hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.'

---

[1] horrendum, *adv.*

[2] mittit *has for its subject* Pandarus, *and* micantia fulmina *for its object.*

[3] Amatae, *mother of Lavinia.*

[4] Ardea, *city of the Rutuli.*

[5] hic . . . Achillem, *in accordance with the previous prophecy of Sibylla.*

Dixerat. Ille [1]rudem nodis et [2]cortice crudo
intorquet summis adnixus viribus hastam:
excepere aurae volnus; Saturnia Iuno
detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
[3]'At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
effugies; [4]neque enim is teli nec volneris auctor.'
Sic ait et sublatum alte consurgit in ensem
et mediam ferro gemina inter tempora frontem
dividit [5]inpubesque immani volnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus:
conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
sternit humi moriens, atque [6]illi partibus aequis·
huc caput atque illuc umero ex utroque pependit.

Turnus continues the slaughter.

Diffugiunt versi trepida formidine Troes:
et si continuo victorem ea cura subisset,
rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
ultimus ille dies bello gentique fuisset;
sed furor ardentem caedisque insana cupido
egit in adversos.
Principio Phalerim et [7]succiso poplite Gygen
excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
in tergum, Iuno vires animumque ministrat;
addit Halym comitem et confixa Phegea [8]parma,

---

[1] rudem nodis, *rough with knots.*

[2] cortice crudo, *with bark still fresh.*

[3] at non hoc, *etc., the words of Turnus in reply.*

[4] neque . . . auctor, *i.e. the* auctor, *now (Turnus) is not such an one as has just thrown (Pandarus).*

[5] inpubes malas, *beardless cheeks.*

[6] illi = illius.

[7] succiso poplite = *hamstrung.*

[8] parma, *see line* 548.

ignaros deinde in muris Martemque [1]cientis
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytaniinque.
Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
vibranti gladio conixus ab aggere dexter
occupat; huic uno desectum comminus ictu
cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
vastatorem Amycum, quo non felicior alter
[2]ungere tela manu ferrumque armare veneno,
et Clytium Aeoliden et amicum Crethea Musis,
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
et citharae cordi numerosque intendere nervis.
[Semper equos atque arma virum pugnasque canebat.]

The rally of the Trojans.

Tandem ductores audita caede suorum
conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus,
palantisque vident socios hostemque receptum.
Et Mnestheus: 'Quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.
'Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
Unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
aggeribus tantas [3]strages inpune per urbem
ediderit, iuvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae veterumque deorum
et magni Aeneae, [4]segnes, miseretque pudetque?
Talibus accensi firmantur et agmine denso
consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda;
acrius hoc Teucri clamore incumbere magno
et glomerare manum. Ceu saevum turba leonem
cum telis premit infensis, at territus ille,
asper, acerba tuens, retro redit, et neque terga

---

[1] cientis, *rousing.*
[2] ungere, *anoint.*
[3] strages, *see line* 526.
[4] segnes (*adj.*), *slow.*

ira dare aut virtus patitur, nec [1]tendere contra
ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:
haud aliter retro dubius vestigia Turnus
improperata refert, et mens exaestuat ira.

Jupiter sends Iris, and Turnus escapes the town.

Quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
bis confusa fuga per muros agmina vertit;
sed manus e castris [2]propere coit omnis in unum,
nec contra vires audet Saturnia Iuno
sufficere, aëriam caelo nam Iuppiter Irim
demisit [3]germanae haud mollia iussa ferentem,
ni Turnus [4]cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
nec dextra valet: iniectis sic undique telis
obruitur. [5]Strepit adsiduo cava tempora circum
[6]tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt,
discussaeque [7]iubae [8]capiti, nec sufficit [9]umbo
ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse
fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
liquitur et [10]piceum, nec respirare potestas,
[11]flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
in fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
accepit venientem ac mollibus extulit undis
et laetum sociis abluta caede remisit.

---

[1] tendere *depends on* potis est; cupiens, *with concessive force;* potis, *able.*

[2] propere, *syn.* citus, rapidus, celer.

[3] germanae (sororis), *Juno.*

[4] cedat. *The apodosis is implied in line* 804.

[5] strepit = sonat.

[6] tinnitu, *ringing.*

[7] jubae, *crests.*

[8] capiti, *dat. for abl.*

[9] umbo, *shield (part for whole).*

[10] piceum, *syn.* niger, *see l.* 75.

[11] flumen, *the* sudor *of line* 812.

BOOK XII. — Victory of Æneas and Death of Turnus.

The wrath and declaration of Turnus.

Turnus ut infractos adverso [1]Marte Latinos
defecisse videt, sua nunc [2]promissa [3]reposci,
se signari oculis, ultro implacabilis ardet
attollitque animos. [4]Poenorum qualis in arvis
saucius ille gravi venantum vulnere pectus
tum demum movet arma leo gaudetque comantis
excutiens cervice toros fixumque latronis
impavidus frangit telum et fremit ore cruento:
haud secus adcenso [5]gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem atque ita turbidus infit:
'Nulla mora in Turno; [6]nihil est quod dicta retractent
ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent.
Congredior, fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini),
et solus ferro crimen commune refellam,
aut habeat victos, [7]cedat Lavinia coniunx.'

---

[1] Marte = bello.

[2] promissa: *promises made in Bk. XI. that he would end the war, if necessary, by a single combat with Æneas.*

[3] reposci *and* signari *depend upon* videt.

[4] poenorum . . . cruento:

> "*E'en as in Libyan plains athirst,*
> *A lion by the hunter pierced*
> *Puts forth at length his might,*
> *Rears on his neck his angry mane,*
> *The shaft that galls him snaps in twain,*
> *And, roaring, claims the fight.*" — Conington.

[5] gliscit, *blazes up.*

[6] nihil est quod, *there is no need that.*

[7] cedat: *that is,* Lavinia coniunx *should fall as a reward to the victor.*

The reply of Latinus.

Olli sedato respondit corde Latinus:
'O praestans animi iuvenis, [1]quantum ipse feroci
virtute exsuperas, [1]tanto me impensius aequum est
consulere atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
multa manu, nec non aurumque animusque Latino est;
sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis,
nec [2]genus indecores. [3]Sine me haec haud mollia fatu
sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare [4]procorum
fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus
coniugis et maestae lacrumis, vincla omnia rupi:
[5]promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
bella, vides, quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
spes Italas; [6]recalent nostro Thybrina fluenta
sanguine adhuc campique ingentes ossibus albent.
Quo referor totiens? Quae mentem insania mutat?
Si Turno exstincto socios sum adscire paratus,
cur non [7]incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia, ad mortem si te — Fors dicta refutet! —

---

[1] quantum . . . exsuperas, tanto . . . casus, *according to some opinions these clauses are equivalent to:* quanto magis te istiusmodi esse intelligo, tanto, magis me par est tibi consulere et parcere.

[2] genus: *acc. of specification.*

[3] sine: *verb.*

[4] procorum, *suitors.*

[5] promissam eripui genero: Nam Aeneae per legatos promiserat filiam.

[6] recalent (*as if* calent), *grow warm.*

[7] incolumi, *ablative with* te *understood.*

prodiderim, natam et conubia nostra petentem?
Respice res bello varias; miserere parentis
longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
[1]dividit.'

The rage of Turnus increases. His reply.

Haudquaquam dictis violentia Turni
flectitur: exsuperat magis [2]aegrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
'Quam [3]pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
deponas letumque sinas pro laude pacisci:
et nos tela, pater, ferrumque haud [4]debile dextra
spargimus; et nostro sequitur de volnere sanguis.
[5]Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
feminea tegat et vanis sese occulat umbris.'

The entreaty of the Queen.

At regina, nova pugnae conterrita [6]sorte,
flebat et ardentem generum monitura tenebat:
'Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae
tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae
tu requies miserae, decus imperiumque Latini
te penes, in te omnis domus inclinata recumbit),
unum oro: desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque [7]manent isto certamine casus,
et me, Turne, [8]manent: simul haec invisa relinquam

---

[1] dividit, *i.e., from you.*

[2] aegrescit medendo: "*His disorder increases with the remedy.*"

[3] pro me, *in my behalf.*

[4] debile, *weak.*

[5] longe . . . erit, quae . . . tegat: *referring to the incidents in the stop of Æneas at Carthage, described in Bk. I.*

[6] sorte = conditione, genere.

[7] manent: *transitive.*

[8] manent. *The two clauses are equivalent to saying:* unum et commune periculum.

[1]lumina nec generum Aenean captiva videbo.'
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
flagrantis perfusa genas, [2]quoi plurimus [3]ignem
subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti [4]violaverit ostro
siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine voltus:
ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam.

The reply of Turnus.

'Ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec [5]Idmon Phrygio mea dicta tyranno
haud placitura refer: cum primum [6]crastina caelo
puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant
et Rutuli; nostro [7]dirimamus sanguine bellum,
illo quaeratur coniunx Lavinia campo.'

Turnus makes ready for the fray.

Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,
poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi [8]aurigae manibusque [9]lacessunt
pectora plausa cavis et [10]colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque [11]orichalco

---

[1] lumina: *in the sense of* vitam.
[2] quoi = cui.
[3] ignem, *her blushes.*
[4] violaverit = tinxerit.
[5] Idmon: *vocative case.*
[6] crastina, *of to-morrow, to-morrow's.*
[7] dirimamus, *put an end to.*
[8] aurigae, *drivers.*
[9] lacessunt, *pat, stroke.*
[10] colla comantia pectunt, *comb their manes.*
[11] orichalco, *of brass.*

circumdat loricam umeris; simul aptat habendo
ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,
ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
[1]Exin quae mediis ingenti adnixa columnae
aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem
vociferans: 'Nunc, O numquam frustrata vocatus
[2]hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor
te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus
loricamque manu valida lacerare revulsam
semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis
vibratos calido ferro [3]murraque madentis.'
His agitur furiis; totoque ardentis ab ore
scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis:
mugitus veluti cum prima in proelia taurus
terrificos ciet atque irasci in cornua temptat,
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit arena.

Æneas also is ready.

Nec minus interea [4]maternis saevus in armis
Aeneas acuit Martem et se suscitat ira,
oblato gaudens componi foedere bellum,
tum socios maestique metum solatur Iuli,
fato docens, regique iubet responsa Latino
certa referre viros et pacis dicere leges.

---

[1] exin = exinde.

[2] hasta: *voc.*

[3] murra = unguento: *a token of effeminacy.*

[4] maternis . . . armis. Quae mater ei a Vulcano impetraverat. — TAUBMANN.

The preparations of the armies.

Postera vix summos spargebat lumine montis
orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
solis equi lucemque [1]elatis naribus efflant:
campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
dimensi Rutilique viri Teucrique parabant
in medioque focos et [2]dis communibus aras
gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
velati [3]limo et [4]verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
[5]agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
pugna vocet; nec non mediis in milibus ipsi
ductores auro volitant ostroque decori,
et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
defigunt tellure hastas et scuta reclinant.
Tum studio effusae matres et volgus inermum
invalidique senes turris ac tecta domorum
obsedere, alii portis sublimibus adstant.

Juno influences Juturna to break the truce.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
tum neque nomen erat nec honos aut gloria monti,
prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem

---

[1] elatis naribus, *uplifted nostrils.*

[2] dis communibus. Dii communes sunt Mars, Bellona, Victoria.

[3] limo: *an apron worn by the priests when sacrificing.*

[4] verbena, *foliage, leaves.*

[5] agmina pilata = agmina armata pilis.

diva deam, [1]stagnis quae fluminibusque sonoris
praesidet (hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate sacravit) :
'Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile,
praetulerim caelique [2]lubens in parte locarim :
disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
[3]Qua visa est Fortuna pati Parcaeque sinebant
cedere res Latio, Turnum et tua moenia [4]texi :
nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
Tu pro germano siquid praesentius audes,
perge : decet. Forsan miseros meliora sequentur.'
Vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
terque quaterque manu pectus percussit honestum.
'Non lacrumis hoc tempus,' ait Saturnia Iuno :
'Adcelera et fratrem, siquis modus, eripe morti,
aut tu bella cie conceptumque excute foedus :
auctor ego audendi.' Sic exhortata reliquit
incertam et tristi turbatam volnere mentis.

The meeting, and the offering of sacrifice.

Interea reges, ingenti mole Latinus
quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis [5]avi [6]specimen ; bigis it Turnus in albis,

---

[1] stagnis . . . praesidet: "*Juturna is by Ovid called a Naiad.*"

[2] lubens (libens, libet), *willingly.*

[3] qua = qua tenus.

[4] texi = conservavi.

[5] avi. *The grand-mother of Latinus was Circe, the daughter of the Sun.*

[6] specimen *here has the meaning of equipment, or as some say of ornament, honor.*

bina manu lato crispans hastilia ferro;
hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
[1]sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis,
et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
procedunt castris, puraque in veste sacerdos
[2]saetigeri fetum suis intonsamque bidentem
adtulit admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
dant fruges manibus salsas et [3]tempora ferro
summa notant pecudum paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:

The prayer of Æneas.

'Esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,
quam propter tantos potui perferre labores,
et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx,
iam melior, iam, diva, precor, tuque inclute Mavors,
cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;
fontisque fluviosque voco, quaeque aetheris alti
religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
convenit Evandri victos discedere ad urbem,
cedet Iulus agris, [4]nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent ferrove haec regna lacessent,
sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem
(ut potius reor et potius di numine firment),
non ego nec Teucris Italos parere iubebo

---

[1] sidereo = divinus, fulgens, coruscus.

[2] saetigeri, *bristling.*

[3] tempora . . . pecudum. *Vergil, in Bk. VI., lines* 245, 246, *in describing a similar office, uses the words:* et summas carpens media inter cornua saetas ignibus imponit sacris.

[4] nec . . . lacessant:

"*Nor here in Latium, seed of mine,*
Fresh war hereafter make." — CONINGTON.

nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae
invictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
constituent, urbique dabit Lavinia nomen.'
Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus
suspiciens caelum tenditque ad sidera dextram:

The prayer of Latinus.

'Haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera iuro
Latonaeque genus duplex Ianumque bifrontem
vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
audiat haec genitor, qui foedera fulmine sancit.
Tango aras, medios ignis et numina testor:
nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
[1]quo res cumque cadent; nec [2]me vis ulla volentem
avertet, non, si tellurem effundat in undas
[3]diluvio [4]miscens [5]caelumque in Tartara solvat;
ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
'numquam fronde levi [6]fundet virgulta nec umbras,
cum semel in silvis imo de stirpe recisum
matre caret posuitque comas et bracchia ferro,
[7]olim arbos, [7]nunc artificis manus aere decoro
inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
Talibus inter se firmabant foedera dictis
conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas

---

[1] quo res cumque cadent, *whatever the event.*

[2] me . . . volentem: *me, of my own free will, with me as the cause.*

[3] diluvio (*noun in nom. case*), *a flood.*

[4] non, si . . . miscens = "non, si terra mari miscebitur."

[5] non si . . . miscens, caelumque . . . solvat. *Heyne makes these clauses equivalent to:* non, si vis ulla Terram, Mare, caelum ac Tartarum misceat.

[6] fundet: *shall put forth twigs, nor produce shade.*

[7] olim . . . nunc: *introduce separate clauses, contrasted in time.*

in flammam [1]iugulant pecudes et viscera vivis
eripiunt cumulantque oneratis [2]lancibus aras.

The Rutuli grow restless.

At vero Rutulis inpar ea pugna [3]videri
iamdudum et vario misceri pectora motu;
tum magis, ut propius cernunt [4]non viribus aequis.
Adiuvat incessu tacito progressus et aram
suppliciter venerans demisso lumine Turnus
[5]tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Iuturna soror [6]crebrescere vidit
sermonem et volgi variare labantia corda,
in medias acies, formam adsimulata Camerti,
cui genus a proavis ingens clarumque paternae
nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis,
in medias dat sese acies haud nescia rerum
rumoresque [7]serit varios ac talia fatur:

Juturna influences the people.

'Non [8]pudet, O Rutuli, pro cunctis talibus unam
obiectare animam? Numerone an viribus aequi
non sumus? En omnes et Troes et Arcades hi sunt
fatalesque manus, infensa Etruria Turno:
vix hostem, [9]alterni si congrediamur, habemus.

---

[1] iugulant: *syn.* trucidare, interficere, necare, occidere.

[2] lancibus, *plates, platters.*

[3] videri: *infinitive for indicative.*

[4] non viribus aequis: *i.e., of Æneas and Turnus.*

[5] tabentes. *Some Mss. have* pubentes. *The meaning is that of* confectae, *and so that of* impotentes.

[6] crebrescere vidit sermonem: "*Saw their whispers grow.*"

[7] serit: *syn.* spargere, seminare.

[8] pudet: *often an infinitive or infinitive clause is used in place of the usual gen. governed by this verb.*

[9] alterni si congrediamur: "*If we meet, each second man shall scantly find a foe.*" — MORRIS.

Ille quidem ad superos, quorum se [1]devovet aris,
succedet fama vivusque per ora feretur:
nos patria amissa dominis parere superbis
cogemur, qui nunc [2]lenti consedimus arvis.'
Talibus incensa est iuvenum sententia dictis
iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur;
ipsi Laurentes mutati ipsique Latini.
Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur
infectum et Turni sortem miserantur iniquam.

Juturna shows a prodigy.

His aliud maius Iuturna adiungit et alto
dat signum caelo, quo non [3]praesentius ullum
turbavit mentes Italas monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
litoreas agitabat aves turbamque sonantem
agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
[4]Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
convertunt clamore fugam, mirabile visu,
aetheraque obscurant pennis hostemque per auras
facta nube premunt, donec vi victus et ipso
pondere defecit, praedamque ex unguibus ales
proiecit fluvio penitusque in nubila fugit.

They take new courage, and Tolumnius speaks.

Tum vero augurium Rutuli clamore salutant
expediuntque manus; primusque Tolumnius augur

---

[1] devovet, *devotes.*

[2] lenti, *sluggish, slow, lazy.*

[3] praesentius: non aliud tam clarum et manifestum unquam visum fuerat a Latinis. — HEYNE.

[4] adrexere = sustulerunt.

'Hoc erat, hoc, votis,' inquit, 'quod saepe petivi.
Adcipio adgnoscoque deos; me, me duce ferrum
corripite, O miseri, quos improbus [1]advena bello
territat invalidas ut aves et litora vestra
vi populat: petet ille fugam penitusque [2]profundo
vela dabit. Vos unanimi [3]densete catervas
et regem vobis pugna defendite raptum.'

Tolumnius breaks the truce by hurling a spear.

Dixit et adversos telum contorsit in hostis
procurrens: sonitum dat stridula [4]cornus et auras
certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor et omnes
turbati [5]cunei calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
corpora constiterant [6]contra, quos fida [7]crearat
una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
[8]horum unum ad medium, teritur [9]qua sutilis alvo
balteus et [10]laterum iuncturas fibula mordet
egregium forma iuvenem et fulgentibus armis
[11]transadigit costas fulvaque effundit harena.

A general engagement follows.

At fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
pars, gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

---

[1] advena, *stranger* (*Æneas*). [2] profundo: *as if* mari.

[3] densete catervas = colligite agmina. — RUÆUS.

[4] cornus = hasta.

[5] cunei = agmina. *Literally means, a band of men drawn up in the form of a wedge.*

[6] contra: *i.e.*, contra hastam volentem. [7] crearat = peperat.

[8] horum: *i.e., the* fratrum *in l.* 270.

[9] qua . . . balteus: *where the stitched belt is worn around the body.*

[10] laterum . . . mordet: *and binds the extremities of the belt.*

[11] transadigit costas. *This clause to be taken with* unum horum, *l.* 273. *See note on* horum *above.*

corripiunt caecique ruunt. Quos agmina contra
procurrunt Laurentum, hinc densi rursus inundant
Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras, it toto turbida caelo
tempestas telorum ac ferreus ingruit imber,
craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
pulsatos referens infecto foedere divos.
Infrenant alii [1]currus aut corpora saltu
subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.

Messapus kills Aulestes.

Messapus regem regisque [2]insigne gerentem,
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
adverso proterret equo: ruit ille recedens
et miser oppositis a tergo involvitur aris
[3]in caput inque umeros. At fervidus advolat hasta
Messapus teloque orantem multa [4]trabali
desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur:
'Hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
Concurrunt Itali spoliantque calentia membra.

Incidents of the fight.

[5]Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
corripit et venienti Ebuso [6]plagamque ferenti
occupat os flammis: olli ingens barba reluxit
[7]nidoremque [8]ambusta dedit. Super ipse secutus
caesariem laeva turbati corripit hostis

---

[1] currus = equos. [2] insigne = ornamentum.
[3] in caput inque umeros = in caput umerosque. [4] trabali = ingenti.
[5] obvius . . . corripit:
"*From blazing altar close at hand,*
Bold Corynæus seized a brand." — CONINGTON.
[6] plagam, *blow, stroke.* [7] nidorem: *syn.* odor, odores.
[8] ambusta: *syn.* urere, inflammare.

impressoque genu nitens terrae adplicat ipsum:
sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
pastorem primaque acie per tela ruentem,
ense sequens nudo superimminet: ille [1]securi
adversi frontem mediam mentumque reducta
disicit et sparso late rigat armâ cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
somnus, in aeternam conduntur lumina noctem.

Æneas is wounded.

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
nudato capite atque suos clamore vocabat:
'Quo ruitis? Quaeve ista [2]repens discordia surgit?
O cohibete iras! Ictum iam foedus et omnes
compositae leges; mihi ius concurrere soli;
[3]me sinite atque auferte metus; ego foedera [4]faxo
firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
Has inter voces, media inter talia verba
ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est
[5]incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
adtulerit: [6]pressa est insignis gloria facti,
nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.

Turnus takes fresh courage and slays many.

Turnus ut Aenean cedentem ex agmine vidit
turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:

---

[1] securi . . . reducta: *with his axe drawn back.*

[2] repens: *syn.* subitus.

[3] me . . . metus = nolite timere pro me = ego firmabo, ratum faciam foedus, pugna cum Turno ineunda ex foederis conditionibus sacro hoc sancitis. — HEYNE.

[4] faxo = faciam, fecero. *See Bk. IX., l.* 154.

[5] incertum: *sc.* est, *upon which the indirect questions following depend.*

[6] pressa est = suppressa est.

poscit equos atque arma simul saltuque superbus
[1]emicat in currum et manibus [2]molitur habenas.
Multa [3]virum volitans dat fortia corpora Leto,
semineces volvit multos aut agmina curru
[4]proterit aut [5]raptas fugientibus ingerit hastas.
[A]Qualis apud gelidi cum flumina [6]concitus Hebri
sanguineus Mavors clipeo increpat atque furentis
bella movens immittit equos; illi aequore aperto
ante Notos Zephyrumque volant; gemit ultima pulsu
Thraca pedum; circumque atrae Formidinis ora
Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur:
talis equos alacer media inter proelia Turnus
[7]fumantis sudore quatit, miserabile caesis
hostibus insultans; spargit rapida ungula [8]rores
sanguineos, mixtaque cruor [9]calcatur arena.
Iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
hunc congressus et hunc, illum [10]eminus; eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
[11]vel conferre manum vel equo praevertere ventos.

A. Qualis cum concitus gelidi Hebri *increpat* flumina.

[1] emicat, *springs.*

[2] molitur: *by some is made the same as* regit; *by others,* movet.

[3] virum = virorum.

[4] proterit = sternit. — RUÆUS.

[5] raptas: *simply* correptas. Curru vectus non poterat hastas e vulneribus eductas et raptas jacere. — HEYNE.

[6] concitus, *the impetuosity, rush.*

[7] fumantis sudore: *with* equos, *l.* 337.

[8] rores sanguineos = cruorem.

[9] calcatur, *is trampled.*

[10] eminus (e, manus), *apart.*

[11] vel . . . vel. *These two clauses are in apposition with* armis, *l.* 344.

Turnus kills Eumedes.

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
antiqui proles bello praeclara Dolonis,
nomine avum referens, animo manibusque parentem,
qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
ausus Pelidae pretium sibi poscere currus;
illum Tydides alio pro talibus ausis
adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
[1]ante levi iaculo longum per inane secutus
sistit equos biiugis et curru desilit atque
semianimi lapsoque supervenit et pede collo
impresso dextrae [2]mucronem extorquet et alto
fulgentem [3]tinguit iugulo atque haec insuper addit:
'En agros et quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens: haec praemia qui me
ferro ausi temptare ferunt, sic moenia condunt.'

Others fall at his hand.

Huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit:
Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
et [4]sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,
qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum,
et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:

---

[1] ante secutus: "*First a light spear he sent in chase across the void between.*" — MORRIS.

[2] mucronem, *dagger, sword.*

[3] tingit = immersit. — RUÆUS.

[4] sternacis = ferocis.

obiecit sese [1]ad currum et spumantia frenis
ora [2]citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur pendetque iugis, hunc lata [3]retectum
lancea consequitur rumpitque infixa bilicem
[4]loricam et summum [5]degustat volnere [6]corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
ibat et auxilium [7]ducto mucrone petebat:
cum [8]rota praecipitem et procursu concitus axis
impulit effunditque solo, Turnusque secutus
imam inter galeam summi thoracis et oras
abstulit ense caput truncumque reliquit arenae.

Wounded Æneas is cared for by his companions.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere [9]cruentum,
alternos longa nitentem [10]cuspide gressus.
Saevit et infracta luctatur arundine telum
eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit

---

[1] ad currum — pro currui se objecit. — SERVIUS.

[2] citatorum: *syn.* celer, rapidus, velox.

[3] retectum (re-tego): *syn.* nudo.

[4] bilicem loricam, *double-linked coat of mail.*

[5] degustat, *touch lightly.*

[6] *On lines* 374, 375, *Heyne says:* "Non a Turno, sed a tergo immissam Phegeo fuisse hastam arbitror ab alio. Phegeus pendet jugis ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec, lancea consequitur retectum in loco corporis patentis nec clipeo tecto procutitur. Tum ille conversus stricto gladio in hostem ibat, qui eum vulneraverat, qui adeo alius ac diversus ab Turno esse debuit. Tum equis ejus manu dismissis Turnus invehit eumque prostratum obterit."

[7] ducto mucrone, *drawn sword.*

[8] rota, *a wheel.*

[9] cruentum: *with Æneam, l.* 384.

[10] cuspide: *syn.* hasta.

ense secent lato volnus telique [1]latebram
rescindant penitus seseque in bella remittant.

The Leech Iapyx is present to aid.

Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapyx
Iasides, acri quondam cui captus amore
ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
Ille ut depositi proferret fata parentis,
scire potestates herbarum usumque [2]medendi
maluit et mutas agitare inglorius artes.
Stabat [3]acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Aeneas magno iuvenum et maerentis Iuli
concursu, lacrimis immobilis. Ille [4]retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu
[5]multa manu medica Phoebique potentibus herbis
nequiquam [6]trepidat, nequiquam [7]spicula dextra
sollicitat prensatque tenaci [8]forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo
subvenit; et saevus campis magis ac magis horror
crebescit propiusque malum est. Iam pulvere caelum
stare vident: subeunt equites, et spicula castris
densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum.

---

[1] latebram: "*Cut to the hiding-place where lies the steel.*" — MORRIS.

[2] medendi. *See l.* 46.

[3] acerba — acerbe (acriter).

[4] retorto Paeonium in morem: *twisted back after the manner of Pæon, the physician of the gods.*

[5] multa medica, *many remedies.*

[6] trepidat = tentat. — HEYNE.

[7] spicula, *javelin-heads.*

[8] forcipe, *pincers.*

Venus appears and cures Æneas.

Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
[1]dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
puberibus [2]caulem foliis et flore comantem
purpureo; non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo volucres haesere sagittae:
hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
detulit; hoc [3]fusum labris splendentibus amnem
inficit occulte medicans spargitque salubris
ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
[4]Fovit ea volnus lympha longaevus Iapyx
ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
quippe dolor, omnis stetit imo volnere sanguis;
iamque secuta manum nullo cogente sagitta
excidit, atque novae rediere in pristina vires.
'Arma citi properate viro! Quid statis?' Iapyx
conclamat primusque animos adcendit in hostem.
'Non haec humanis opibus, non arte magistra
proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat:
maior agit deus atque opera ad maiora remittit.'

Æneas is again eager for the fray.

Ille avidus pugnae [5]suras incluserat auro
hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis
[6]summaque per galeam delibans oscula fatur:

---

[1] dictamnum: *an herb* (dittany) *found only in Crete* (Dicte).

[2] caulem, *the* dictamnum, *l.* 412.

[3] fusum . . . amnem. Fusum amnem = aqua. — SERVIUS. Labrum pro vase positum est. — PIERIUS.

[4] fovit = lavit. — COOPER.

[5] suras . . . auro, "*had encased his legs in gold.*"

[6] summaque . . . ocula, *lightly kissing through his helmet.*

Æneas gives advice to his son.

'Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem,
fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
defensum dabit et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
et pater Aeneas et avunculus excitet Hector.'

The return of Æneas to the field.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
telum immane manu quatiens; simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis
turba fluit castris: tum caeco pulvere campus
miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
ossa tremor: prima ante omnis Iuturna Latinos
audiit adgnovitque sonum et tremefacta refugit.
Ille volat campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
it mare per medium; miseris heu praescia longe
horrescunt corda agricolis, dabit ille ruinas
arboribus stragemque satis, ruet omnia late;
ante volant sonitumque ferunt ad litora venti:
talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
agmen agit, densi [1]cuneis se quisque coactis
adglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates
Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
primus in adversos telum qui torserat hostis.

The Rutuli flee, but Æneas searches for Turnus only.

Tollitur in caelum clamor, versique vicissim
pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.

[1] cuneis: *see l.* 269.

Ipse neque aversos dignatur [1]sternere Morti
nec pede congressos aequo nec tela ferentis
insequitur: solum densa in caligine Turnum
vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

Juturna is watchful for her brother.

Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
aurigam Turni media inter lora Metiscum
excutit et longe lapsum [2]temone relinquit:
ipsa subit manibusque undantis flectit habenas,
cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
[3]Nigra velut magnas domini cum divitis aedes
pervolat et pennis alta atria lustrat [4]hirundo,
pabula parva legens [5]nidisque loquacibus escas,
et nunc porticibus vacuis, nunc umida circum
stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
fertur equis rapidoque volans obit omnia curru
iamque hic germanum iamque hic ostentat ovantem
nec conferre manum patitur, volat avia longe.

Æneas still presses on.

Haud minus Aeneas [6]tortos legit obvius orbes
vestigatque virum et disiecta per agmina magna
voce vocat. Quotiens oculos coniecit in hostem
alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
aversos totiens currus Iuturna retorsit.
Heu quid agat? Vario nequiquam fluctuat aestu,
diversaeque vocant animum in contraria curae.

---

[1] sternere: *this infinitive clause is used with* dignatur, *perhaps, as a noun in the abl.*

[2] temone, *pole.* [3] nigra, *with* hirundo, *l.* 474. [4] hirundo, *a swallow.*

[5] nidisque . . . sonat:

"*Flaps noisy wing, gives clamorous tongue,*
Still catering for her callow young." — CONINGTON.

[6] tortos orbes, *the winding paths, the course of Turnus.*

Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
[1]lenta [2]levis cursu [3]praefixa hastilia ferro,
horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas et se collegit in arma,
[4]poplite subsidens; apicem tamen incita summum
hasta tulit summasque excussit vertice cristas.

The rage of Æneas increases.

Tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
diversos ubi sensit equos currumque referri,
multa Iovem et laesi testatus foederis aras
iam tandem invadit medios et Marte secundo
terribilis saevam nullo discrimine caedem
suscitat irarumque omnis effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
diversas obitumque ducum, quos aequore toto
inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
expediat! [5]Tanton placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, ea prima ruentis
pugna loco statuit Teucros, haud multa morantem
excipit in latus et, qua fata [6]celerrima, crudum
transadigit costas et [7]cratis pectoris ensem.
Turnus equo deiectum Amycum frâtremque Dioren,
congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
suspendit capita et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
nomen Echionium matrisque genus Peridiae,

---

[1] lenta, *tough.* *See l.* 237.
[2] levis, *with* Messapus, *l.* 488.
[3] praefixa = armata. — Cooper.
[4] poplite subsidens, *bending or resting on his knee.*
[5] tanton = tanto ne.
[6] qua fata celerrima, *i.e.*, cor.
[7] cratis pectoris, *ribs.*

hic fratres Lycia missos et Apollinis agris
et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,
Arcada, piscosae cui circum flumina Lernae
ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
munera conductaque pater tellure serebat.

Turnus and Æneas alike deal death to those they meet.

Ac velut immissi diversis partibus ignes
arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
aut ubi decursu rapido de montibus altis
dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc nunc
fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
pectora, nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hic, [1]atavos et avorum antiqua sonantem
nomina per regesque actum genus omne Latinos,
praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter
provolvere rotae, crebro super [2]ungula pulsu
incita nec domini memorum proculcat [3]equorum.
Ille ruenti Hyllo animisque immane frementi
occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
eripuit Turno. Nec di texere Cupencum
Aenea veniente [4]sui: dedit obvia ferro
pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi

[1] atavos et avorum. Cujus majores omnes *Murrani* sunt dicti et reges fuerant. — SERVIUS.

[2] ungula, *hoof.*

[3] nec . . . equorum. Equorum domini immemorum. — SERVIUS.

[4] sui, *with* di, *l.* 539.

oppetere et late terram consternere tergo.
Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
sternere nec Priami regnorum eversor Achilles;
hic tibi mortis erant [1]metae: domus alta sub Ida,
[2]Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.

The conflict becomes general.

Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
et Messapus equum domitor et fortis Asilas
Tuscorumque phalanx Evandrique Arcades alae,
pro se quisque viri summa nituntur opum vi:
nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.

Venus puts it into the mind of Æneas to approach the city.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
iret ut ad muros urbique adverteret agmen
ocius et subita turbaret [3]clade Latinos.
Ille ut vestigans diversa per agmina Turnum
huc atque huc [4]acies circumtulit, aspicit urbem
immunem tanti belli atque impune quietam.
Continuo pugnae adcendit maioris imago:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
concurrit legio nec scuta aut spicula densi
deponunt. Celso medius stans aggere fatur:

Æneas stirs up the courage of his men.

'Nequa meis esto dictis mora; Iuppiter hac stat,
neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,

---

[1] metae: *syn.* finis.
[2] Lyrnesi, *Lyrnesus*, civitas est Phrygiae.
[3] clade (*fear of*), *defeat.*
[4] acies, *either* oculos, *or the enemy.*

ni frenum [1]accipere et victi parere fatentur,
eruam et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
nostra pati rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, O cives, haec belli summa nefandi:
ferte faces propere foedusque reposcite flammis.'
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
dant [2]cuneum densaque ad muros mole feruntur.

The sudden advance.

Scalae improviso subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
Aeneas magnaque incusat voce Latinum
testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia civis:
urbem alii [3]reserare iubent et pandere portas
Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem
arma ferunt alii et pergunt defendere muros.
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
[4]vestigavit apes fumoque implevit [5]amaro:
illae intus [6]trepidae rerum per cerea castra
discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras;
volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.

Amata in her madness hangs herself.

Accidit haec fessis etiam [7]fortuna Latinis,
quae totam luctu concussit funditus urbem.

---

[1] accipere, *with* fatentur, *forming a dependent clause.*
[2] cuneum, *see l.* 269.
[3] reserare, *to unlock, to open.*
[4] vestigavit, *with the sense of* invenit.
[5] amaro (*bitter*), *unpleasant, offensive.*
[6] trepidae rerum = trepidae de rebus.
[7] fortuna = calamitas, casus.

Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
[1]incessi muros, ignis ad tecta [1]volare,
nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
infelix pugnae [2]iuvenem in certamine credit
exstinctum et, subito mentem turbata dolore,
se causam clamat crimenque caputque malorum,
multaque per maestum demens effata furorem
purpureos moritura manu discindit amictus
et [3]nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
filia prima manu flavos Lavinia crinis
et roseas [4]laniata genas, tum cetera circum
turba furit: resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.

Latinus is stricken by the death of his wife.

Demittunt mentes; it scissa veste Latinus,
coniugis attonitus fatis urbisque ruina,
[5]canitiem immundo perfusam pulvere turpans.
[Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Aenean generumque adsciverit ultro.]

Turnus still pursues, but with less eagerness.

Interea extremo bellator in [6]aequore Turnus
palantis sequitur paucos iam segnior atque

---

[1] incessi, volare, *infinitives with* prospicit, *l.* 595.

[2] iuvenem, *Turnus.*

[3] nodum . . . alta:

"Then fastens from a beam on high,
A noose, in ghastly wise to die." — CONINGTON.

[4] laniata, *having mangled.* Moris fuit apud veteres, ut ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captivorum vel gladiatorum = quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, ut rogis illa imago constitueretur. — SERVIUS.

[5] canitiem, *hoary head.*

[6] aequore = campo. — COOPER.

iam minus atque minus successu laetus equorum
attulit hunc illi caecis terroribus aura
commixtum clamorem adrectasque impulit aures
confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
[1]'Ei mihi! Quid tanto turbantur moenia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?'
Sic ait adductisque amens subsistit habenis.

Juturna still urges on her brother.

Atque huic, in faciem soror ut converso Metisci
aurigae currumque et equos et lora regebat,
talibus occurrit dictis: 'Hac, Turne, sequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Aeneas Italis et proelia miscet:
et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero [2]inferior pugnae nec honore recedes.'

Turnus replies to his sister.

Turnus ad haec:
'O soror, et dudum adgnovi, cum prima per [3]artem
foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
et nunc nequiquam fallis dea. Sed quis Olympo
demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? Aut quae iam spondet Fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
[4]Murranum, quo non superat mihi carior alter,
oppetere [5]ingentem atque ingenti volnere victum.

[1] Ei, *Ah! woe.*

[2] inferior, etc.: *she claims that Turnus should slay as many as does Æneas, and equal his glory.*

[3] per artem = per fraudem.

[4] murranum, *see l. 529 above.*

[5] ingentem, — ingentem victum ingenti.

Occidit infelix nostrum ne [1]dedecus [2]Ufens
adspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos (id rebus defuit unum)
perpetiar, dextra nec [3]Drancis dicta refellam?
Terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? Vos O mihi Manes
este boni, quoniam superis aversa voluntas!
Sancta ad vos anima atque istius nescia culpae
descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.'

The city sends to Turnus for aid.

Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostis
vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
'Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis summasque minatur
[4]deiecturum arces Italum exscidioque daturum;
iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
in te oculos referunt; [5]mussat rex ipse Latinus,
quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.

---

[1] dedecus: *direct object of* adspiceret. *Its syn. are* ignominia, infamia.

[2] Ufens. *Of Ufens, Vergil says, Bk. VII., lines* 745–749: Ufens, insignem fama et felicibus armis; horrida praecipue cui gens adsuetaque multo venatu nemorum, duris Aequicula glaebis. Armati terram exercent, semperque recentis convectare iuvat praedas et vivere rapto.

[3] Drancis. *Of him, Vergil says, Bk. XI., l.* 336, *etc.:*

Tum Drances idem infensus . . .
. . . largus opum et lingua melior, sed frigida bello
dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
seditione potens . . .
surgit et his onerat dictis atque aggerat iras.

[4] deiecturum, daturum, *depending upon* minatur, *l.* 654.

[5] mussat. Modo dubitat et cunctatur Rex ipse in quo summa rerum. — SERVIUS.

Praeterea regina, tui fidissima, dextra
occidit ipsa sua lucemque [1]exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
stant densae, strictisque [2]seges mucronibus horret
ferrea: tu currum deserto in [3]gramine versas.'

He rekindles his wrath as he looks back at the burning town.

Obstipuit varia confusus imagine rerum
Turnus et [4]obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania lectu
et furiis agitatus armor et conscia virtus.
Ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
ardentis oculorum orbes ad moenia torsit
turbidus eque [5]rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter [6]tabulata volutus
ad caelum undabat vortex turrimque tenebat,
turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
[7]subdideratque rotas [8]pontisque instraverat altos.

He foretells his death to his sister.

'Iam iam fata, soror, superant; abiste morari;
quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat quidquid acerbi est.
morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
[9]amplius. Hunc, oro, sine me [10]furere ante furorem.'

---

[1] exterrita: *see l. 599 above.*
[2] seges (*a crop*), *threatening array.*
[3] gramine = extremo campo.
[4] obtutu tacito = vultu tacito.
[5] eque rotis = curru.
[6] tabulata, *the stories of the tower.*
[7] subdiderat rotas. Quo possit trahi ad ea loca, quibus hostis instabat. — SERVIUS.
[8] pontisque. Quibus discursus fieret per turres et muros. — SERVIUS.
[9] amplius, *referring to time.*
[10] furere hunc furorem = indulgere huic dolori. — COOPER.

Turnus returns, and orders a space to be cleared.

Dixit et e curru saltum dedit ocius arvis
perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber
proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
fertur in abruptum magno [1]mons [2]improbus [3]actu
exsultatque solo, silvas armenta virosque
involvens secum: disiecta per agmina Turnus
sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
sanguine terra madet striduntque hastilibus aurae,
significatque manu et magno simul incipit ore:
'Parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
quaecumque est Fortuna, mea est: me verius unum
pro vobis foedus luere et decernere ferro.'
Discessere omnes medii spatiumque dedere.

Æneas perceives Turnus; they rush to combat.

At pater Aeneas audito nomine Turni
deserit et muros et summas deserit arces
praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
laetitia exsultans, horrendumque intonat armis;
quantus [4]Athos aut quantus [5]Eryx aut ipse coruscis
cum fremit ilicibus quantus gaudetque nivali
vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes
convertere oculos Itali, quique alta tenebant
moenia quique imos pulsabant ariete muros,
armaque deposuere umeris. Stupet ipse Latinus

---

[1] mons = saxum. — HEYNE.
[2] improbus = magnus. — TAUBMANN.
[3] actu = impetu.
[4] Athos, *a mountain in Macedonia.*
[5] Eryx, *a mountain in Sicily.*

ingentis, genitos diversis partibus orbis,
inter se [1]coiisse viros et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
procursu rapido, coniectis eminus hastis,
invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
congeminant: fors et virtus miscentur in unum.

They fight as do bulls, the leaders of the herd.

Ac velut ingenti [2]Sila summove [3]Taburno
cum duo conversis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt; pavidi cessere [4]magistri,
stat pecus omne metu mutum [5]mussantque iuvencae,
quis nemori [6]imperitet, quem tota armenta sequantur;
illi inter sese multa vi volnera miscent
cornuaque obnixi infigunt et sanguine largo
colla armosque [7]lavant; gemitu nemus omne remugit:
non alitur Tros Aeneas et Daunius heros
concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
[8]Iuppiter ipse duas aequato examine lances
sustinet et fata imponit diversa duorum,
quem damnet labor et quo vergat pondere letum.

---

[1] coiisse (*cf.* con *and* eo) = congredi.
[2] Sila, *a forest in the Apennine Mountains.*
[3] Taburno, *a mountain in Campania.*
[4] magistri = pastores.
[5] mussant: *see l.* 657 *above.*
[6] imperitet = quis nemori imperet. — PIERIUS.
[7] lavant = tingunt. — RUÆUS.
[8] Iuppiter . . . letum:

"*Great Jove, with steadfast hand on high,*
His balance poises in the sky,
Lays in its scale each rivals fate,
And nicely ponders weight for weight;
To see whom war to doom consigns,
And which the side that death inclines." — CONINGTON.

Turnus breaks his untrustworthy sword.

Emicat hic, impune putans, et corpore toto
alte sublatum consurgit Turnus in ensem
et ferit: exclamant Troes trepidique Latini,
arrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu . . .
ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior euro,
ut [1]capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
Fama est [2]praecipitem, cum prima in proelia iunctos
conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci.
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
[3]suffecit: postquam arma dei ad Volcania ventum est,
mortalis mucro glacies ceu futilis ictu
dissiluit; fulva resplendent fragmina harena.

Turnus flies.

Ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes;
undique enim densa Teucri inclusere corona,
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.

Æneas pursues.

Nec minus Aeneas, quamquam tardata [4]sagitta
interdum genua impediunt cursumque recusant,
insequitur trepidique pedem pede fervidus urget:
inclusum veluti siquando flumine nanctus
cervum aut puniceae saeptum formidine pinnae
[5]venator, cursu canis et latratibus instat;

---

[1] capulum, *the hilt left in his hand.*

[2] praecipitem, *with* Turnum *understood, subject of* rapuisse, *l.* 737.

[3] suffecit = satis fuit. — Cooper.

[4] sagitta, *abl. of cause. See l.* 319, *and others above.*

[5] venator, *as if* venaticus. — Servius.

ille autem, insidiis et ripa territus alta,
mille fugit refugitque vias; at vividus [1]Umber
haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
increpuit malis morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis,
nomine quemque vocans, notumque [2]efflagitat ensem.
Aeneas mortem contra praesensque minatur
exitium, si quisquam adeat, terretque trementis
exisurum urbem minitans et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.

The javelin of Æneas lodges in a wild olive-tree.

Forte sacer Fauno foliis [3]oleaster amaris
hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo et votas suspendere vestes,
sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
sustulerant, [4]puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
detulerat fixam et lenta in [5]radice tenebat.
Incubuit voluitque manu convellere ferrum
Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu
non poterat. Tum vero amens formidine Turnus

Turnus calls upon Faunus for aid.

'Faune, precor, miserere,' inquit, 'tuque optima ferrum
terra tene, colui vestros si semper honores,

[1] Umber, *a dog of Umbria.*
[2] efflagitat = cum clamore deposcit. — SERVIUS.
[3] oleaster, *wild olive.*
[4] puro = aperto.
[5] lenta radice, *tough root.*

quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
Dixit opemque dei non cassa in [1]vota vocavit.
Namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
viribus haud ullis valuit [2]discludere morsus
roboris Aeneas. Dum nititur acer et instat,
rursus in aurigae faciem mutata Metisci
procurrit fratrique ensem dea [3]Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphae indignata [4]licere
adcessit telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes armis animisque refecti,
hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
adsistunt contra certamina Martis anheli.
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
adloquitur fulva pugnas de nube tuentem:

Jupiter asks Juno if the end shall now come.

'Qua iam finis erit, coniunx? Quid denique restat?
[5]Indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
deberi caelo fatisque ad sidera tolli.
Quid struis, aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
[6]Mortalin' decuit violari volnere divom,
aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
Desine iam tandem precibusque inflectere nostris,
[ni te tantus edit tacitam dolor et mihi curae
saepe tuo dulci tristes ex ore recursent,]

---

[1] non cassa in vota = non ad inania vota poscit auxilium. — SERVIUS.

[2] discludere, *to separate.*

"And tugs with many a fruitless strain,
To make the hard wood loose its fangs."

[3] Daunia, *Juturna.*

[4] licere = liceret. — SERVIUS.

[5] indigetem, *a hero raised to the rank of a god after his death. Perhaps here to be translated by "demi-god."*

[6] mortalin' = mortali ne.

ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
Troianos potuisti, infandum adcendere bellum,
deformare domum et luctu miscere hymenaeos:
ulterius temptare veto.' Sic Iuppiter orsus;
sic dea submisso contra Saturnia voltu:

Juno yields, but begs that the inhabitants of the land may retain their name.

'Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
nec tu me aëria solam nunc sede videres
digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
suasi et pro vita maiora audere probavi,
non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
adiuro Stygii caput implacabile fontis,
una [1]superstitio superis quae [2]reddita divis.
Et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
cum iam conubis pacem felicibus, esto,
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque [3]vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem.
Sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute [4]propago:
occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.'
Olli subridens hominum rerumque repertor:

---

[1] superstitio = jusjurandum sanctissimum. — HEYNE.

[2] reddita = facta est. — HEYNE; data, *according to* SERVIUS.

[3] vocari *has for its subject* Latinos.

[4] Romana propago, *Roman offspring.*

Jupiter grants Juno's wish.

'Es germana Iovis Saturnique altera proles:
irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
Verum age et inceptum frustra submitte furorem
do quod vis, et me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
utque est nomen erit; commixti corpore tantum
subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
supra homines, supra ire deos pietate videbis,
nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.'
Adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit.
Interea excedit caelo nubemque relinquit.

Jupiter sends one of the Furies to Juturna.

His actis aliud genitor secum ipse volutat
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,
quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
serpentum [1]spiris ventosasque addidit alas.
Hae Iovis ad [2]solium, saevique in limine regis
adparent [3]acuuntque metum mortalibus aegris,
siquando letum horrificum morbosque deum rex
molitur meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter inque [4]omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa volat celerique ad terram turbine fertur.
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
armatam saevi Parthus quam felle [5]veneni,

[1] spiris, *coils.* [2] solium, *throne.* [3] acuunt = excitant.
[4] omen. Ut Juturnae omen fraternae mortis efficeret. — SERVIUS.
[5] saevi felle veneni, *with the essence of sharp poison.*

[1]Parthus sive [2]Cydon, telum immedicabile, torsit,
stridens et celeris incognita transilit umbras:

The Fury comes in the form of a bird.

talis se [3]sata Nocte tulit terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
[4]alitis in parvae subitam conlecta figuram,
quae quondam in [5]bustis aut culminibus desertis
nocte sedens serum canit importuna per umbras,
hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora
fertque refertque sonans clipeumque everberat alis.
Olli membra novus solvit formidine torpor,
adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
infelix crinis scindit Iuturna solutos,
unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:

Juturna bewails the fate of Turnus.

'Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
Aut quid iam durae superat mihi? Qua tibi lucem
arte morer? Talin' possum me opponere monstro?
Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
obscenae volucres: alarum verbera nosco
letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
magnanimi Iovis. Haec pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit aeternam? Cur mortis adempta est
condicio? Possem tantos finire dolores
nunc certe et misero fratri comes ire per umbras!

---

[1] **Parthus,** *repeated for emphasis.*

[2] **Cydon** *was a city in Crete; here used for an inhabitant of that city.*

[3] **sata Nocte,** *see l.* 846.

[4] **alitis . . . figuram:**

"She dwarfs her huge proportions down
To bird of puny size." — CONINGTON.

[5] **bustis,** *tombs.*

Immortalis ego? Aut quicquam mihi dulce meorum
te sine, frater, erit? O quae satis ima dehiscet
terra mihi Manisque [1]deam demittet ad imos?'
Tantum effata caput [2]glauco contexit amictu
multa gemens et se fluvio dea condidit alto.

Æneas presses on, and calls after Turnus.

Aeneas instat contra telumque coruscat
ingens [3]arboreum et saevo sic pectore fatur:
'Quae nunc deinde mora est? Aut quid iam, Turne, retractas?
Non [4]cursu, saevis certandum est comminus armis.
Verte omnis [5]tete in facies et contrahe quidquid
sive animis sive arte vales; opta ardua pennis
astra sequi clausumve cava te condere terra.'

Turnus replies, and hurls a large stone at Æneas.

Ille caput quassans 'Non me tua fervida terrent
dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.'
Nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
saxum antiquum ingens, campo quod forte iacebat,
[6]limes agro positus, [6]litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
qualia nunc hominum producit corpora tellus:
ille manu raptum trepida torquebat in hostem
altior insurgens et cursu concitus heros.
Sed neque currentem se nec [7]cognoscit euntem

---

[1] deam, *Juturna.*

[2] glauco, *blue.*

[3] arboreum, *tree-like, strong as a tree.*

[4] cursu, *with* certandum est *understood. This is not a foot-race, but a struggle for life.*

[5] tete: te ipsum.

[6] limes, litem: *the stone was the boundary line of the field.*

[7] se nec cognoscit: vires solitas sili deesse videt. — HEYNE.

tollentemve manus saxumve immane moventem;
genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.

Turnus acts as if in a dream.

Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
velle videmur et in mediis conatibus aegri
succidimus, non lingua valet, non corpore notae
sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
successum dea dira negat. Tum pectore sensus
vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem
cunctaturque metu letumque instare tremescit;
nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
nec currus usquam videt aurigamve sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
sortitus fortunam [1]oculis, et corpore toto
eminus intorquet. [2]Murali concita numquam
tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
dissultant crepitus. Volat, atri turbinis instar
exitium dirum hasta ferens orasque recludit
[3]loricae et clipei extremos [4]septemplicis orbes.
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
ingens ad terram [5]duplicato poplite Turnus.

---

[1] sortitus fortunam oculis. Hunc locum ad feriendum oculis elegit Aeneas, quem fortuna destinaverat vulneri. — SERVIUS. Alii fortunam exponunt, forte oblatam feriendi opportunitatem. — TAUBMANN.

[2] murali tormento, *an engine for throwing stones or battering down the city walls in a siege.*

[3] loricae, *cuirass.*

[4] septemplicis, *of seven folds.*

[5] duplicato poplite = inflexo genu. — HEYNE.

Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.

Turnus begs for mercy for his father.

Ille humilis supplexque oculos, dextramque precantem
protendens, 'Equidem merui nec deprecor,' inquit:
'utere sorte tua. Miseri te siqua parentis
tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
Anchises genitor), Dauni miserere senectae
et me seu corpus spoliatum lumine mavis
redde meis. Vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:
ulterius me tende odiis.'

Æneas is at first inclined to spare Turnus, but the thought of his friend slain by him puts such thoughts away.

Stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
coeperat, infelix umero cum apparuit alto
[1]balteus et notis fulserunt cingula [2]bullis
Pallantis pueri, victum quem volnere Turnus
straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.

Æneas reproaches Turnus and slays him.

Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis, 'Tune hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
[3]immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit,'
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit
fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

---

[1] balteus, *belt.* [2] bullis, *bosses.* [3] immolat, *slays.*

SHORT EXTRACTS.

[The editor has added these extracts for use in either oral or written translations. He has done this, relying not merely upon his own judgment, but at the earnest advice of several prominent and successful teachers as well. It seemed wise to leave a portion of the book without notes of any kind, and allow the teachers to aid as much or as little as they desired or as the circumstances seemed to demand. The selections will be found to be, in nearly every case, within the powers of those pupils who are fairly well grounded in grammatical knowledge, and with a moderate vocabulary at their control.]

1. Conon placed in Command of the Army.

Quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, exercitui regis praefuit Conon, exul Atheniensis.

2. The Confidence of the Lacedæmonians.

Dieneci, duci Lacedaemonio, quidam dixit: "Persarum multitudo est ingens: sagittae eorum solem obscurabunt." Cui respondit Dieneces: "Id nobis magno erit usui: in umbra enim pugnabimus."

3. Cornelia's Jewels.

Cornelia, Gracchorum mater, quum Campana matrona, apud illam hospita, ornamenta sua pulcherrima, ipsi ostenderet, traxit eam sermone, donec e schola redirent liberi. Tum, "Et haec," inquit, "mea sunt ornamenta."

4. Immortality.

Apud Xenophontem moriens Cyrus major haec dicit: "Nolite arbitrari, o mei carissimi filii, me, cum a vobis

discessero, nusquam aut nullum fore. Nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis, sed eum esse in hoc corpore ex iis rebus quas gerebam intellegebatis. Eundem igitur esse creditote, etiam si nullum videbitis.

5. Scipio's Reason.

Duo consules, quorum alter inops erat alter autem avarus, in senatu contendebant, uter in Hispaniam ad bellum gerendum mittendus esset. Inde magna inter patres dissensione orta, rogatus sententiam Scipio Aemilianus: "Equidem," inquit, "neutrum mitti censeo, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis."

6. The Woman and her Hen.

Mulier quaedam habebat gallinam, quae ei quotidie ovum pariebat aureum. Hinc suspicari coepit, illam auri massam celare, et gallinam occidit. Sed nihil in ea reperit, nisi quod in aliis gallinis reperiri solet. Itaque dum majoribus divitiis inhiabat, etiam minores perdidit.

7. The True Man to suspect.

Duo juvenes Syracusani in convivio multa Dionysio tyranno absenti maledicebant. Rex, sermone eorum sibi nuntiato, in cenam apud se ambos vocavit. Alter copiose potabat et multa loquebatur. Alter, taciturnus, bibere nolebat, neque multis verbis usus est. Illum, ut insipientem, dimisit Dionysius, hunc ut difficilem et sibi inimicum interfici jussit.

8. Cæsar in Gaul.

Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Caesar, ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto, in fines Sigambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter respondit, obsidesque ad se adduci jubet.

9. Simonides.

Quum de Simonide quaesivisset tyrannus Hiero, quid esset Deus; deliberandi sibi unum diem postulavit. Quum idem ex eo postridie quaereret, biduum petivit. Quum saepius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret: "Quia," inquit, "quanto diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior."

10. How Persian Soldiers are fitted out.

Persae hoc modo instructi sunt. In capite pileos gestant; hos tiaras vocant: circa corpus, tunicas manicatas varii coloris, et loricas ferreis squamis in piscium similitudinem: circa crura, braccas: pro clipeis vero, crates vimineas. A tergo suspensas habent pharetras: hastae breves sunt, arcus vero grandes, tela ex arundine: praeterea ad dextrum femur e zona suspensus est pugio.

11. The Power of Union.

Agricola senex, quum mortem sibi appropinquare sentiret, filios convocavit, quos, ut fieri solet, interdum discordare noverat, et fascem virgularum afferri jubet. Quibus allatis, filios hortatur, ut hunc fascem frangerent. Quod quum facere non possent, distribuit singulas virgas, iisque celeriter fractis, docuit illos, quam firma res esset concordia, quamque imbecillis discordia.

12. Regulus keeps his Word.

Primo bello Punico Regulus, dux Romanus, captus a Poenis, de captivis commutandis Romam missus est. Is, quum Carthagine abiret, juravit se eo rediturum nisi sui cives conditiones fecissent. At ille in senatu captivos non esse commutandos declaravit: deinde, quum propinqui et amici retinere conarentur, ex urbe decessit: quia ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere.

13. The Privileges of Spartan Kings.

Honores et privilegia regibus Spartanis tributa haec sunt. Sacerdotia duo, Jovis Lacedaemonii et Jovis Caelestis: tum belli inferendi potestas: cui potestati intercedere nemo potest quin capitis damnetur. Quum in bellum proficiscuntur, primi incedunt reges, postremi redeunt: a delectis viris centum in exercitu custodiuntur. Victimis utuntur in expeditionibus, quotcumque volunt; et omnium immolatarum pecudum et pelles et terga accipiunt.

14. A Poor Deception.

Nasica, quum forte ad aedes poetae Ennii venisset, quaesivit ex ancilla utrum Ennius esset domi. Ea respondit domi non esse. Nasica autem sensit illam domini jussu id dixisse, et Ennium intus esse. Paucis post diebus ad Nasicam venit Ennius, cui, utrum domi esset, quaerenti Nasica ipse exclamat se domi non esse. Tum Ennius: "Quid? nonne ego cognosco," inquit, "tuam vocem?" Cui Nasica respondit: "Homo es impudens. Ego, quum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi."

15. The Lion's Share.

Societatem junxerant leo, juvenca, capra, ovis. Praeda autem, quam ceperant, in quattuor partes aequales divisa, leo, "Prima," ait, "mea est; debetur enim haec praestantiae meae. Tollam et secundam, quam meretur robur meum. Tertiam vindicat sibi egregius labor meus. Quartam qui sibi arrogare voluerit, is sciat, se habiturum me inimicum sibi." Quid facerent imbecilles bestiae, aut quae sibi leonem infestum habere vellet?

16. A Friendly Act.

Agricola quidam ex urbe rediens, fluvium gelu concretum pedibus transibat. Subito glacie perfracta hic in aquam

mersus est. Canis autem, qui eum comitabatur, summis viribus, sed frustra, servare conabatur. Deinde ad vicum propinquum accurrit, et cujusdam hominis vestem dentibus comprehendit. Is primo metuit; sed canis, eum deserere nolens, vi trahebat. Itaque homo miratus canem secutus est; mox dominum ejus vivum ex aqua sustulit.

17. Industry and Laziness.

Olim puero, qui ludere voluit, nullus comes erat; itaque pueros alios, quos videbat, ut secum luderet orabat; hi tamen omnes propter negotia venire recusabant. Inde ad animalia, quibus occurrebat, se recepit; sed horum etiam quisque suo occupatur labore. Bos arabat, canis oves vigilabat, aves nidos exstruebant, apes mel conferebant; ne unus quidem ludo vacabat. Itaque puer, quum rem satis perspexisset, pro certo habuit industriam otio ignobili esse praeponendam.

18. Xerxes' Body-Guard.

Xerxem, Persarum regem, sequebantur mille pedites, fortissimi nobilissimique Persarum, erectas lanceas tenentes: deinde alii mille equites ex Persis selecti: et post equites, peditum decem milia e reliquis Persis selectorum: quorum mille in hastis, pro imis cuspidibus, aurea habebant mala punica, et reliquos includebant; novies mille vero, qui intra hos erant, argentea mala punica habebant. Aurea vero mala punica habebant etiam illi, qui lanceas in terram conversas tenebant; et mala aurea hi, qui Xerxem proxime sequebantur.

19. The Replies of Themistocles.

Memoriam in Themistocle fuisse singularem ferunt. Itaque quum ei Simonides artem memoriae polliceretur, "Oblivionis," inquit, "mallem; nam memini etiam, quae nolo; oblivisci non possum, quae volo."

Themistocles quum consuleretur, utrum bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret, "Ego vero," inquit, "malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quae viro."

Themistocles interroganti, utrum Achilles esse mallet, an Homerus, respondit: "Tu vero mallesne te in Olympico certamine victorem renuntiari, an praeco esse, qui victorum nomina proclamat."

20. Artemisium.

Mox Graeci, quorum classis ad Artemisium erat, dato signo in barbaros impetum fecere. Diu utrinque eximia virtute pugnatum est. Tandem ancipiti Marte pugnantes ingruens nox diremit: Graeci quidem ad Artemisium reversi sunt: barbari vero Aphetas. Mox coorta tempestate magnum numerum navium barbari amiserunt. At, quibus mandatum erat ut circum Euboeam navigarent, his eadem nox fuit multo atrocior. Et tristis illis finis fuit; vento enim abreptae naves in saxa illisae sunt. Adeo omnia effecit Deus, ut Persarum copiae aequales fierent copiis Graecorum.

21. Human Sacrifices.

Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam qui sunt adfecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxa sint comprehensi gratiora diis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum ejus generis copia defecit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

22. The Gauls occupy Rome.

Romanus inde exercitus ex urbe eductus in ripa fluminis Alliae castra posuit. Ibi impetu a Gallis facto, Romani perterriti fugiunt, et paene ad unum trucidantur. Tum praeter paucos, qui Capitolium tenebant, et seniores a senatu, cuncti cives Roma fugerunt, et Galli urbem occupabant. Senatores autem, qui manebant, togis praetextis induti in foro sellis curulibus consedere. Quos tranquille sedentes dum barbari admodum mirantur, unus e Gallis barbam longam Papirii cujusdam manu leniter palpat. Quod aegre ferens Papirius caput Galli baculo ferit: statimque a barbaro interficitur. Deinde reliqui etiam necati sunt, et tectis incensis Capitolium erat in manu Gallorum.

23. The Advance of Hannibal into Italy.

Ex his exercitibus, unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit; tertium in Italiam secum duxit. Montes Pyrenaeos transiit, et cum incolis ejus regionis conflixit atque superavit. Ad Alpes deinde progressus est, quae Italiam ab Gallis sejungunt, quas nemo cum exercitu unquam antea transierat. Montanos conantes prohibere transitum multis proeliis concidit, et itinera muniit, ut jumenta militesque progrederentur incolumes. Itaque, hac via copiis traductis, in Italiam pervenit.

24. Hannibal is made Commander.

Hannibal juvenis cum patre Hamilcare in Hispaniam profectus est. Hamilcaris post obitum, Hasdrubale fratre creato imperatore, Hannibal omni equitatui praefuit. Hasdrubale interfecto, exercitus imperium ad Hannibalem universo omnium consensu detulit. Sic Hannibal, quinque et viginti annos natus, imperator factus suffragio militum, proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit: Saguntum, foederatam cum Romanis civitatem, vi expugnavit: tres exercitus maximos comparavit.

25. The Worship of the Gauls.

Deum maxime Mercurium colunt. Hujus sunt plurima simulacra; hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Jovem et Minervam. De his eandem fere quam reliquae gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Jovem imperium caelestium tenere, Martem bella regere. Huic, cum proelio dimicare constituerunt, ea quae bello ceperint plerumque devovent; cum superaverunt, animalia capta immolant, reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet, neque saepe accidit ut neglecta quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet; gravissimum ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

26. Marathon.

Acie ita ordinata, quum caesis hostiis secunda omina nuntiata essent, Athenienses dato signo pugnae cursu in hostes contenderunt. Tum vero Persae, ubi cursu adversus se irruentes hostes viderunt, ad excipiendos illos se paraverunt. Aiebant enim "furere Athenienses, et in perniciem currere, qui tam pauci essent neque equitatum neque sagittarios haberent." At Athenienses, quum manus conseruissent, pugnam commisere memoratu dignam. Primi enim omnium Graecorum in Persas impetum facere ausi sunt: et primi sustinuerunt Medicam vestem aspicere; quum ante illum diem vel nomen Medorum Graecis horrorem incussisset. In media acie vicerunt barbari; qui hac parte victores, perrupta acie, fugientes persecuti sunt. At in utroque cornu penes Athenienses et Plataeenses victoria stetit. Et hi quidem, omissis barbaris quos in fugam verterant, illos aggressi sunt

qui mediam aciem perruperant, et de his quoque victoriam reportarunt. Tunc vero in fugam effusos Persas persecuti sunt, donec ad mare delati, ipsas naves adorti sunt.

27. Coriolanus and his Mother.

Coriolanus, maximi vir animi, et altissimi consilii, optimeque de Republica meritus, iniquissimae damnationis ruina prostratus, ad Volscos, infestos tunc Romanis, confugit. Magno ubique pretio virtus aestimatur. Itaque, quo latebras quaesitum venerat, ibi brevi summum adeptus est imperium: evenitque, ut [eum] quem pro se salutarem imperatorem cives habere noluerant, paene pestiferum adversus se ducem experirentur. Frequenter enim fusis exercitibus nostris, victoriarum suarum gradibus, aditum juxta moenia urbis Volsco militi struxit. Missi ad eum deprecandum legati nihil profecerunt. Missi deinde sacerdotes, cum infulis, aeque sine effectu redierunt. Stupebat senatus; trepidabat populus: viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur.

Tunc Veturia, Coriolani mater, Volumniam uxorem ejus, et liberos, secum trahens, castra Volscorum petiit. Quam ubi filius adspexit, "Expugnasti," inquit, "et vicisti iram meam, patria, precibus hujus admotis; cujus amori te, quamvis merito mihi invisam, dono." Continuoque Romanum agrum hostilibus armis liberavit.

28. The Labors of Hercules.

The Nemean Lion.

In valle Nemeae leo ingens vivebat, et pecora hominesque quotidie interficiebat. Eurystheus, rex Tirynthis, Herculem ad se advocavit, eique dixit: "Curae tibi sit hunc leonem quam celerrime interficere." Statim proficiscitur Hercules. Clava sagittisque frustra usus, impetu facto, leonem mani-

bus interfecit. Tum ad Eurystheum reversus est, mortuum leonem humeris impositum ferens.

The Lernean Hydra.

Olim in palude versabatur hydra. Haec novem capita habebat. Capita vero octo abscidit Hercŭles, nonum autem vulnerare non poterat; immortale enim erat. Abscisso quoque capite, bina statim enascebantur. His tandem igne consumptis, caput immortale sub saxo ingenti condidit Hercules. Belua ita devicta, sagittas venenato sanguine tinxit.

The Erymanthian Boar.

Exstitit in monte Erymantho aper mira magnitudine. Hunc capere iussus Hercules statim profectus est. Per nives diu insecutus aprum, tandem laqueis implicatum capere potuit, et ad Eurystheum rettulit.

The Arcadian Stag.

In Arcadia cervus erat aureis cornibus, pedibus vero aeneis. Hunc sequi Hercules ab Eurystheo iussus erat. Frustra per totum annum cervum insecutus est; tandem sagitta vulneratum cepit.

The Stables of Augeas.

Augeas, rex Elidis, tria millia boum habebat. Horum stabula per triginta annos non erant lota. Hercules Augean adiit, eique dixit: "Uno die haec stabula lavabo. Visne mihi, hoc facto, decimam boum partem dare?" Respondit Augeas: "Dabo lubenter." Tum Hercules, converso per stabula amne, opus facillime intra unum diem peregit.

The Stymphalian Birds.

Vivebant olim in lacu ad Stymphalum in Arcadia aves pedibus et rostris et pennis aeneis: utebantur autem pennis suis pro sagittis, et carne hominum vescebantur. Aves

adortus Hercules, sistro aeneo exterruit, tum fugere conantes sagittis interfecit.

The Cretan Bull.

Bovem mirae magnitudinis et eximiae formae e mari emisit Poseidon. Hunc sacrificare Minos, Cretae rex, jussus erat; captus autem bovis specie, alium ejus vice sacrificavit. Poseidon vero iratus, bovem in furorem egit. Tum bos per totam insulam magnam hominum stragem edebat, et opera agrestia corrumpebat. Hunc tandem captum Hercules ad Eurystheum portavit.

The Mares of Diomedes.

Diomedes, Bistonum rex, equas carne hominum pascebat. Hercules vero equas clam abstulit, et ad mare duxit. Hic autem Bistones eum adorti sunt. Diu pugnatum est. Devictis tandem Bistonibus, Hercules regem interfecit, et corpus equabus dedit. Tum reversus est incolumis equas secum ducens. Hae vero mansuefactae sunt carne domini sui pastae.

The Girdle of Hippolyte.

Hippolyte, Amazonum regina, zonam pulcherrimam habebat. Hac autem potiri volebat Admete, Eurysthei filia: itaque Hercules eam asportare jussus est. Tandem ad Amazonum terram pervenit. Ibi primum benigne excepit Hippolyte, zonamque promisit, sed coorta rixa, contra Herculem Amazones manus conseruerunt. His victis et occisa Hippolyte Hercules zona potitus est.

The Oxen of Geryones.

Geryones gigas triplici corpore in insula Erythia habitabat, multos boves habebat idem, a gigante Eurytione et a cane bicipite custoditos. Hercules his potiri volebat, itaque in Libyam et Hispaniam profectus est. Ibi ad utrumque latus maris columnas statuit: his igitur nomen Herculeis columnis

datum est. Calore solis lacessitus in Helion tela conjecit: hic vero audaciam miratus, eum aurea cymba donavit: itaque Erythiam pervenire potuit. Interfecto Geryone cum Eurytione et cane, cum bobus reversus est.

The Apples of the Hesperides.

Mox opus difficilius Herculi imperatum est; mala scilicet Hesperidum jussus est asportare, non enim locum sciebat. In monte autem Atlante habitabant Hesperides. Ibi cum serpente ingenti mala aurea custodiebant. Locum tandem nactus Hercules, Atlanti dixit: "Visne mihi mala aurea auferre? Hoc te faciente caelum humeris impositum tui vice sustinebo." Cum malis reversus Atlas Herculi dixit: "Nunc tibi licet caelum humeris semper sustinere, ipse autem abibo." Tum Hercules per dolum onere humeris Atlantis iterum imposito, cum malis recessit.

Cerberus.

His laboribus peractis, opus difficillimum Herculi imperatur. Erat in Tartaris canis triceps, nomine Cerberus. Hic aditum in Tartara custodiebat. Hunc in terram ferre jussus est. In Tartara profectus est cum Herma et Athena. Tum summo labore Cerberum manibus captum in terram secum portavit. His laboribus functus Hercules servitute ab Eurystheo liberatus est.

29. The Influence and Leaders of the State of the Treviri.

Haec civitas longe plurimum totius Galliae equitatu valet, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus et Cingetorix: ex quibus alter, simul atque de Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros,

neque ab amicitia populi Romani defecturos confirmavit, quaeque in Treviris gererentur ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere, iisque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. Sed posteaquam nonnulli principes ex ea civitate et familiaritate Cingetorigis adducti et adventu nostri exercitus perterriti ad Caesarem venerunt, et de suis privatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam civitati consulere non possent, Indutiomarus veritus ne ab omnibus desereretur, legatos ad Caesarem mittit: Sese idcirco ab suis discedere atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque esse civitatem in sua potestate, seque, si Caesar permitteret, ad eum in castra venturum, suas civitatisque fortunas ejus fidei permissurum.

30. Cæsar engages with the Britons.

Caesar, exposito exercitu et loco castris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiae consedissent, cohortibus decem ad mare relictis et equitibus trecentis, qui praesidio navibus essent, de tertia vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus navibus, quod in litore molli atque aperto deligatas ad ancoram relinquebat; et praesidio navibus Quintum Atrium praefecit. Ipse noctu progressus millia passuum circiter duodecim hostium copias conspicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen progressi ex loco superiore nostros prohibere et proelium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu se in silvas abdiderunt, locum nacti egregie et natura et opere munitum, quem domestici belli, ut videbatur, causa jam ante praeparaverant; nam crebris arboribus succisis omnes introitus erant praeclusi. Ipsi ex silvis rari propugnabant nostrosque intra munitiones ingredi pro-

hibebant. At milites legionis septimae, testudine facta et aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et quod loci naturam ignorabat, et quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

31. Æneas.

Aeneas, Veneris et Anchisae filius, Creusam, Priami natarum unam duxerat. E patriae incendio elapsus ope matris, septem annos erravit incerto mari, ob iram Junonis, nomini Trojano semper infensae. His transactis, Carthaginem venit, ubi, quemadmodum canunt Vergilius et Ovidius, Dido novam condebat urbem; ab eaque mensibus aliquot retardatus, jubente demum Jove, iter perrexit in Italiam, ac victo Rutulorum rege, Turno, Laviniam, regis Latini filiam cum dotali regno accepit, ac Romani Imperii fundamenta jecit.

32. Hannibal informs the King of his Oath.

Hannibal adiit regem, eique quum multa de fide sua et odio in Romanos commemoravisset, hoc adjunxit. "Pater," inquit, "meus, Hamilcar, puerulo me non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine Jovi maximo hostias immolavit; quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me vellemne secum in castra proficisci. Id quum libenter accepissem, tum ille, 'Faciam,' inquit, 'si fidem mihi quam postulo dederis,' simulque ad aram adduxit, eamque ceteris remotis tenentem, jurare jussit, nunquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego jusjurandum, patri datum, usque ad hanc diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus."

33. A Description of Britain.

Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt; maritima pars ab iis, qui

praedae ac belli inferendi causa ex Belgis transierant; qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, et, bello illato, ibi permanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia fere Gallicis consimilia; pecorum magnus numerus. Utuntur aut aere aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed ejus exigua est copia; aere utuntur importato. Materia cujusque generis, ut in Gallia, est, praeter fagum atque abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, remissioribus frigoribus.

Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam. Hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc pertinet circiter millia passuum quingenta. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut aestimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona; complures praeterea minores objectae insulae existimantur; de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos triginta sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continente noctes videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, septingentorum millium. Tertium est contra septemtriones, cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat; hoc millia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centum millium passuum.

34. The Kings of Troy.

In ea Phrygiae parte quae Bosphorum Thracium respicit, Trojam Dardanus, Jovis et Electrae filius, condidit, e Tuscia fugiens, occiso fratre, quicum in hac Italiae parte regnabat. Rerum in Troade tunc potiebatur Teucer, qui Dardanum generum adscivit, cumque illo Trojae fundamenta jecit, annis ante natam Romam fere septingentis. Dardano successit Erichthonius filius, Erichthonia Tros, qui Trojam de suo appellavit nomine. Troïs filius fuit Ganymedes, a Jove raptus. Item Assaracus, ex quo genitus est Capys, Anchisae pater; demum Ilus, qui paternum adeptus regnum, Trojam *Ilium* vocari jussit.

Illo successit filius Laomedon, quem Hercules vita regnoque spoliavit, abducto ejus filio qui a Trojanis fuit redemptus: inde Priami nomen consecutus est, cum antea Podarces diceretur. Priamus patri suffectus, turribus arcibusque munivit urbem, quae tunc Pergama vocabatur, unde ipsa Troja nomen illud quoque sumpsit. Priami uxor, Hecuba: filii praecipui, Hector, Deiphobus, Helenus, et Paris, sive Alexander, funesta patriae fax.

35. The Method of Fighting.

Toto hoc in genere pugnae, quum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est nostros propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus generis hostem, equites autem magno cum periculo proelio dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent, et quum paulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent et pedibus dispari proelio contenderent. Equestris autem proelii ratio et cedentibus et insequentibus par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed rari magnisque intervallis proeliarentur, stationes-

que dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent, integrique et recentes defatigatis succederent.

36. Lucius Catiline.

Lucius Catilina nobili genere natus fuit, magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujus rei lubet simulator ac dissimulator: alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus: satis eloquentiae, sapientiae parum: vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem Luci Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae, neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque eis artibus auxerat quas supra memoravi. Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.

37. Sænius reads the Letters in the Presence of the Senate.

Post paucos dies, L. Saenius senator in senatu litteras recitavit, quas Faesulis adlatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse cum magna multitudine ante diem VI. Kalendas Novembris. Simul, id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nuntiabant, alii conventus fieri, arma portari, Capuae atque in Apulia servile bellum moveri. Igitur senati decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam circumque ea loca missi — ei utrique ad urbem imperatores erant, impediti ne trium-

pharent calumnia paucorum, quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat; — sed praetores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum, eisque permissum, uti pro tempore atque periculo exercitum comparārent. Ad hoc, si quis indicavisset de conjuratione quae contra rem publicam facta erat, praemium servo libertatem et sestertia centum, libero impunitatem ejus rei et sestertia ducenta; itemque decrevere, uti gladiatoriae familiae Capuam et in cetera municipia distribuerentur pro cujusque opibus, Romae per totam urbem vigiliae haberentur, eisque minores magistratus praeessent.

38. Cato's Views of Old Age.

Cato. Faciam ut potero, Laeli. Saepe enim interfui querellis aequalium meorum — pares autem, vetere proverbio, cum paribus facillime congregantur — quae C. Salinator, quae Sp. Albinus, homines consulares nostri fere aequales deplorare solebant, tum quod voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent, tum quod spernerentur ab iis a quibus essent coli soliti. Qui mihi non id videbantur accusare quod esset accusandum. Nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu venirent reliquisque omnibus maioribus natu, quorum ego multorum cognovi senectutem sine querella, qui se et libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec a suis despicerentur. Sed omnium istius modi querellarum in moribus est culpa, non in aetate. Moderati enim et nec difficiles nec inhumani senes tolerabilem senectutem agunt; importunitas autem et inhumanitas omni aetati molesta est.

39. The Situation of Germany.

Germania omnis a Galliis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur; cetera oceanus ambit, latos sinus et

insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus septentrionali oceano miscetur. Danuvius, molli et clementer edito montis Abnobae jugo effusus, plures populos adit, donec in Conticum mare sex meatibus erumpat: septimum os paludibus hauritur.

40. Injustice.

Injustitiae genera duo sunt: unum eorum, qui inferunt, alterum eorum, qui ab iis quibus infertur, si possunt, non propulsant injuriam. Nam qui injuste impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi manus afferre videtur socio: qui autem non defendit nec obsistit, si potest, injuriae, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat. Atque illae quidem injuriae, quae nocendi causa de industria inferuntur, saepe a metu proficiscuntur; quum is, qui nocere alteri cogitat, timet ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiscantur ea, quae concupiverunt: in quo vitio latissime patet avaritia.

41. After trying a Battle, Cassivellaunus sends a Legation to Cæsar.

Dum haec in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus quattuor reges praeerant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segonax, nuntios mittit atque his imperat, uti coactis omnibus copiis castra navalia de improviso adoriantur atque oppugnent. Ii quum ad castra venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc proelio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vastatis fini-

bus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditione ad Caesarem mittit. Caesar, quum constituisset hiemare in continenti propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat et quid in annos singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet constituit; interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio neu Trinobantibus noceat.

42. The Only Course.

Non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, cum quo aliqua pacis condicio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus sanguinem concupivit. Nullus ei ludus videtur esse jucundior quam cruor, quam caedes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis res, Quirites, cum scelerato homine ac nefario, sed cum immani tetraque belua, quae quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emerserit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urgetur nunc iis copiis, quas habemus, mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Nunquam major consensus vester in ulla causa fuit, nunquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim non qua condicione victuri, sed victurine simus an cum supplicio ignominiaque perituri.

43. The Speech of Catiline to his Soldiers.

Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum, oratione imperatoris, fieri. Quanta cujusque animo audacia natura, aut moribus, inest, tanta in bello patere solet: quem neque gloria, neque pericula, excitant, nequidquam hortere; timor animi auribus obficit. Sed ego vos,

quo pauca monerem, advocavi; simul uti causam consilii aperirem. Scitis equidem, milites, secordia atque ignavia Lentuli quantam ipsi cladem nobisque attulerit; quoque modo, dum ex urbe praesidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc quo in loco res nostrae sint, juxta mecum omnes intellegitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter a Gallia, obstant: diutius in his locis esse, si maxume animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egestas prohibet. Quocumque ire placet, ferro iter aperiundum est. Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo sitis; et, cum proelium inibitis, memineritis, vos divitias, decus, gloriam, praeterea libertatem atque patriam in dextris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta, commeatus abunde, coloniae atque municipia patebunt: sin metu cesserimus, eadem illa advorsa fiunt: neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Praeterea, milites, non eadem nobis et illis necessitudo impendet: nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus; illis supervacaneum est pugnare pro potentia paucorum. Quo audacius adgredimini, memores pristinae virtutis. Licuit nobis, cum summa turpitudine, in exilio aetatem agere: potuistis nonnulli Romae, amissis bonis, alienas opes exspectare. Quia illa foeda atque intoleranda viris videbantur, haec sequi decrevistis. Si relinquere voltis, audacia opus est: nemo, nisi victor, pace bellum mutavit. Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quis corpus tegitur, ab hostibus averteris, ea vero dementia est. Semper in proelio maxumum est periculum, qui maxume timent: audacia pro muro habetur. Cum vos considero, milites, et cum facta vestra aestumo, magna me spes victoriae tenet. Animus, aetas, virtus vestra hortantur; praeterea necessitudo, quae etiam timidos fortis facit. Nam multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent angustiae. Quod si virtuti vestrae fortuna inviderit, cavete, inulti animam amittatis; neu capti potius, sicuti pecora, trucide-

mini, quam, virorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis.

44. The Chariot-Race.

Nonne vides, quum praecipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
Quum spes arrectae juvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans; illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Jamque humiles jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus arenae
Tollitur; humescunt spumis flatùque sequentum:
Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.

45. The Death of Tasgetius.

Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cujus majores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro ejus virtute atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari ejus opera fuerat usus, majorum locum restituerat. Tertium jam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex civitate auctoribus, eum interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, Lucium Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet ibique hiemare; quorumque opera cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis quaestoribusque, quibus legiones tradiderat, certior factus est in hiberna perventum locumque hibernis esse munitum.

46. Labienus engages with the Enemy.

Dum haec a Caesare geruntur, Treviri magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione,

quae in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant, jamque ab eo non longius bidui via aberant, quum duas venisse legiones missu Caesaris cognoscunt. Positis castris a millibus passuum quindecim, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans, temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, praesidio quinque cohortium impedimentis relicto, cum viginti quinque cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur et mille passuum intermisso spatio castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque praeruptis; hoc neque ipse transire habebat in animo neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in consilio palam, quoniam Germani appropinquare dicantur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non devocaturum et postero die prima luce castra moturum. Celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitum numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus noctu, tribunis militum primisque ordinibus convocatis, quid sui sit consilii, proponit, et quo facilius hostibus timoris det suspicionem, majore strepitu et tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugae similem profectionem efficit. Haec quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

47. Æneas is carried past the Island of Circe.

Adspirant aurae in noctem nec candida cursus
Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae,
dives inaccessos ubi Solis filia lucos
adsiduo resonat cantu tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
arguto tenuis percurrens pectine telas.

Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
saetigerique sues atque in praesepibus ursi
saevire ac formae magnorum ululare luporum,
quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
inducrat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troes
delati in portus neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis
atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.

48. From the Address of Adherbal to the Senate.

Patres conscripti, Micipsa, pater meus, moriens, praecepit, uti regnum Numidiae tantummodo procuratione existumarem meum: ceterum jus et imperium penes vos esse: simul eniterer domi militiaeque quam maxumo usui esse populo Romano: vos mihi cognatorum vos in adfinium locum ducerem: si ea fecissem, in vestra amicitia exercitum, divitias, munimenta regni habere. Quae cum [praecepta parentis mei] agitarem, Jugurtha, homo omnium quos terra sustinet, sceleratissimus, contemto imperio vestro, Masinissae me nepotem, et jam ab stirpe socium et amicum populo Romano, regno fortunisque omnibus expulit. Atque ego, Patres conscripti, quoniam eo miseriarum venturus eram, vellem, potius ob mea, quam ob majorum beneficia posse auxilium petere; ac maxume deberi mihi a populo Romano, quibus non egerem; secundum ea, si desideranda erant, uti debitis uterer. Sed, quoniam parum tuta per se ipsa probitas, neque mihi in manu fuit, Jugurtha qualis foret; ad vos confugi, Patres conscripti, quibus, quod miserrumum, cogor prius oneri, quam usui esse. Ceteri reges, aut bello victi in amicitiam a vobis recepti, aut in suis dubiis rebus societatem vestram adpetiverunt: familia nostra cum populo Romano

bello Carthaginiensi amicitiam instituit; quo tempore magis fides ejus, quam fortuna petenda erat. Quorum progeniem vos, Patres conscripti, nolite pati frustra a vobis auxilium petere. Si ad impetrandum nihil causae haberem, praeter miserandam fortunam; quod paullo ante rex, genere, fama atque copiis potens, nunc deformatus aerumnis, inops, alienas opes exspecto; tamen erat majestatis Romani populi, prohibere injuriam, neque cujusquam regnum per scelus cresceret. Verum ego his finibus ejectus sum, quos majoribus meis populus Romanus dedit; unde pater et avus una vobiscum expulere Syphacem et Carthaginiensis. Vestra beneficia erepta sunt, Patres conscripti: vos in mea injuria despecti estis. Eheu me miserum! Huccine, Micipsa pater, beneficia evasere, uti, quem tu parem cum liberis, regnique participem fecisti, is potissumum stirpis tuae extinctor sit? Nunquamne ergo familia nostra quieta erit? semperne in sanguine, ferro, fuga versabimur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, jure omnia saeva patiebamur: hostes ab latere, vos amici procul, spes omnis in armis erat. Postquam illa pestis ejecta, laeti pacem agitabamus; quippe quis hostis nullus, nisi forte quem jussissetis. Ecce autem ex improviso, Jugurtha, intoleranda audacia, scelere atque superbia sese efferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo interfecto, primum regnum ejus sceleris sui praedam fecit: post, ubi me isdem dolis nequit capere, nihil minus, quam vim, aut bellum exspectantem, in imperio vestro, sicuti videtis, extorrem patria, domo, inopem et coopertum miseriis effecit, ut ubivis tutius, quam in meo regno essem.

49. The Wanderings of Æneas.

Aeneas, filius Anchisae et Veneris, Troja capta domo profugus, primo in Macedoniam venit. Inde in Siciliam quaerens sedes delatus est. Ab Sicilia classe ad Laurentem agrum navigavit. Quum Trojani ibi egressi praedam ex agris

agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati ex urbe atque agris concurrunt. Proelio victus Latinus pacem cum Aenea, deinde affinitatem junxit, filia ei in matrimonium data. Ea res Trojanis spem affirmat tandem stabili certaque sede finiendi erroris. Oppidum condunt. Aeneas ab nomine uxoris Lavinium appellat. Brevi filius natus est, cui Ascanium parentes dixere nomen.

50. The Gauls withdraw.

Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante et jubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati non magna jactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, quum matres familiae repente in publicum procurrerunt flentesque projectae ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam naturae et virium infirmitas impediret. Ubi eos in sententia perstare viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare et significare de fuga Romanis coeperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viae praeoccuparentur, consilio destiterunt.

51. Latinus asks of the Trojans their Reasons for Coming.

"Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem
et genus, auditique advertitis aequore cursum),
quid petitis? Quae causa rates aut cujus egentis
litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?

Sive errore viae seu tempestatibus acti,
qualia multa mari nautae patiuntur in alto,
fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
ne fugite hospitium neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
Hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
aurea nunc solio stellantis regia caeli
accipit et numerum divorum altaribus auget."

52. The Classes of the Gauls.

In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo; nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, quum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt; et si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, iidem decernunt; praemia poenasque constituunt. Si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur; his omnes decedunt, aditum eorum sermonemque

defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant; neque his petentibus jus redditur neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit; aut, si sunt plures pares, suffragio Druidum, nonnumquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis judiciisque parent. Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur; et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

53. Cæsar is asked to settle a Dispute.

Eporedorix Aeduus, summo loco natus adolescens et summae domi potentiae, et una Viridomarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Divitiaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitave, alter pro Coto, summis opibus pugnaverant. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici consilio, media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, ne patiatur civitatem pravis adolescentium consiliis ab amicitia populi Romani deficere, quod futurum provideat, si se tot hominum millia cum hostibus conjunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento aestimare posset.

54. Cato's Comparison between Youth and Old Age.

Nihil igitur adferunt qui in re gerunda versari senectutem negant; [similesque sunt] ut si qui gubernatorem in navi-

gando nihil agere dicant, cum alii malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhauriant, ille clavum tenens quietus sedeat in puppi. Non facit ea quae juvenes: at vero majora et meliora facit. Non viribus aut velocitate aut celeritate corporum res magnae geruntur, sed consilio, auctoritate, sententia; quibus non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet. Nisi forte ego vobis, qui et miles et tribunus et legatus et consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare nunc videor cum bella non gero. At senatui quae sint gerenda praescribo, et quo modo: Karthagini male jam diu cogitanti bellum multo ante denuntio, de qua vereri non ante desinam quam illam excisam esse cognovero. Quam palmam utinam Di inmortales, Scipio, tibi reservent, ut avi reliquias persequare! cujus a morte sextus hic et tricesimus annus est: sed memoriam illius viri omnes excipient anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, novem annis post meum consulatum, cum consul iterum me consule creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suae paeniteret? Nec enim excursione nec saltu nec eminus hastis aut comminus gladiis uteretur, sed consilio, ratione, sententia. Quae nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellassent senatum.

55. War is declared and the Forces are gathered.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
utque acris concussit equos utque impulit arma,
extemplo turbati animi, simul omne tumultu
conjurat trepido Latium saevitque juventus
effera. Ductores primi Messapus et Ufens
contemptorque deum Mezentius undique cogunt
auxilia et latos vastant cultoribus agros.

Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
qui petat auxilium et Latio consistere Teucros,
advectum Aenean classi victosque penatis
inferre et fatis regem se dicere posci
edoceat [multasque viro se adjungere gentis
Dardanio et late Latio increbrescere nomen].
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi
quam Turno regi aut regi apparere Latino.

56. The Strife between Romulus and Remus.

Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit in iis locis, ubi expositi, ubique educati erant, urbis condendae. Intervenit deinde avitum malum, regni cupido, atque inde foedum certamen coortum a satis miti principio. Quoniam gemini essent, nec aetatis verecundia discrimen facere posset, ut dii auguriis legerent, qui nomen novae urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus Aventinum, ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures; mox duplex numerus Romulo se ostendit: ita utrumque regem sua multitudo consalutavit. Inde, cum altercatione congressi, certamine irarum ad caedem vertuntur: ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros; inde ab irato Romulo interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita urbs conditoris nomine appellata.

57. Cæsar gathers his Forces together at Noviodunum.

Noviodunum erat oppidum Aeduorum ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus

impedimentorum magnam partem contulerat; huc magnum numerum equorum hujus belli causa in Italia atque Hispania coemptum miserat. Eo quum Eporedorix Viridomarusque venissent et de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximae auctoritatis, Convictolitavem magistratum magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace et amicitia concilianda publice missos, non praetermittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque interfectis Novioduni custodibus quique eo negotiandi causa convenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; oppidum, quod ab se teneri non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti quod subito potuerunt, navibus avexerunt, reliquum flumine atque incendio corruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis injiciendi timoris causa ostentare coeperunt, si ab re frumentaria Romanos excludere possent. Quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado non posse transiri videretur.

58. The Golden Age.

Aurea prima sata est aetas, quae, vindice nullo,
Sponte sua sine lege fidem rectumque colebat.
Poena metusque aberant; nec verba minacia fixo
Aere legebantur; nec supplex turba timebant
Judicis ora sui: sed erant sine vindice tuti.
Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat undas:
Nullaque mortales, praeter sua, litora norant.
Nondum praecipites cingebant oppida fossae;
Non tuba directi, non aeris cornua flexi,

Non galeae, non ensis erant: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
Ipsa quoque immunis rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus;
Contentique cibis, nullo cogente, creatis,
Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, et in duris haerentia mora rubetis;
Et, quae deciderant patula Jovis arbore, glandes.
Ver erat aeternum; placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat:
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis.
Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant:
Flavaque de viridi stillabant ilice melia.

[illegible] Ar Philippi.

[illegible] exercitus in Mace- [illegible] M. Bruto Cassioque [illegible] praeerat. impulsis [illegible] in quo Cassius [illegible] Tum Cassius. [illegible] lacerna caput [illegible] liberto prae- [illegible] advenit nun- [illegible] imperatorem pros- [illegible] mea occidit [illegible]

[illegible] gerebatur. [illegible] Asino con- [illegible] quas [illegible] est.

Duilius, commisso praelio, Carthaginiensium ducem vicit; triginta et unam naves cepit, quattuordecim mersit; octo millia hostium cepit, tria millia occidit: neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod, invicti terra, jam etiam mari plurimum possent.

Lucio Manlio Volsone, Marco Atilio Regulo consulibus, bellum in Africam translatum est contra Hamilcarem, Carthaginiensium ducem. In mari est pugnatum, victusque est; nam perditis sexaginta quattuor navibus, retro se recepit: Romani viginti duas amiserunt: sed quum in Africam transissent, consules usque ad Carthaginem processerunt; multisque vastatis, Manlius victor Romam rediit, et viginti septem millia captivorum reduxit. Atilius Regulus in Africa remansit, et saepius victor, septuaginta quattuor civitates in fidem accepit.

Tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petierunt, quam quum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petierunt, et, duce Xanthippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Regulus ita victus est, ut duo millia tantum ex omni Romano exercitu superessent; quingenti capti sunt, triginta millia occisa; Regulus ipse in catenas conjectus. Postea Metellus in Sicilia Afrorum ducem, cum centum triginta elephantis et magnis copiis venientem, superavit; viginti millia hostium cecidit; viginti sex elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa. Post haec mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt, ut Romam proficisceretur, et pacem a Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam quum venisset, inductus in senatum, nihil quasi Romanus egit, dixitque, se ex illa die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse desiisse. Itaque et uxorem a complexu removit, et senatui suasit, ne pax cum Poenis fieret. Itaque obtinuit.

Non galeae, non ensis erant: sine militis usu
Mollia securae peragebant otia gentes.
Ipsa quoque immunis rastroque intacta, nec ullis
Saucia vomeribus, per se dabat omnia tellus;
Contentique cibis, nullo cogente, creatis,
Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant,
Cornaque, et in duris haerentia mora rubetis;
Et, quae deciderant patula Jovis arbore, glandes.
Ver erat aeternum; placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.
Mox etiam fruges tellus inarata ferebat:
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis.
Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant:
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

59. At Philippi.

Tum Caesar et Antonius trajecerunt exercitus in Macedoniam et apud urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. Cornu, cui Brutus praeerat, impulsis hostibus, castra Caesaris cepit; id autem, in quo Cassius fuerat, fugatum in altiora se receperat loca. Tum Cassius, ex sua fortuna eventum collegae aestimans, lacerna caput circumdedit extentamque cervicem interritus liberto praebuit. Deciderat Cassii caput, quum evocatus advenit nuntians Brutum esse victorem; qui quum imperatorem prostratum videret: "Sequar," inquit, "eum, quem mea occidit tarditas"; et ita in gladium incubuit.

60. The First Punic War.

Quinto anno belli Punici, quod contra Afros gerebatur, primum Romani, Caio Duilio et Cneio Cornelio Asino consulibus, in mari dimicaverunt, paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Consul Cornelius fraude deceptus est.

Duilius, commisso praelio, Carthaginiensium ducem vicit; triginta et unam naves cepit, quattuordecim mersit; octo millia hostium cepit, tria millia occidit: neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod, invicti terra, jam etiam mari plurimum possent.

Lucio Manlio Volsone, Marco Atilio Regulo consulibus, bellum in Africam translatum est contra Hamilcarem, Carthaginiensium ducem. In mari est pugnatum, victusque est; nam perditis sexaginta quattuor navibus, retro se recepit: Romani viginti duas amiserunt: sed quum in Africam transissent, consules usque ad Carthaginem processerunt; multisque vastatis, Manlius victor Romam rediit, et viginti septem millia captivorum reduxit. Atilius Regulus in Africa remansit, et saepius victor, septuaginta quattuor civitates in fidem accepit.

Tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petierunt, quam quum Regulus nollet nisi durissimis conditionibus dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petierunt, et, duce Xanthippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Regulus ita victus est, ut duo millia tantum ex omni Romano exercitu superessent; quingenti capti sunt, triginta millia occisa; Regulus ipse in catenas conjectus. Postea Metellus in Sicilia Afrorum ducem, cum centum triginta elephantis et magnis copiis venientem, superavit; viginti millia hostium cecidit; viginti sex elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa. Post haec mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt, ut Romam proficisceretur, et pacem a Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam quum venisset, inductus in senatum, nihil quasi Romanus egit, dixitque, se ex illa die, qua in potestatem Afrorum venisset, Romanum esse desiisse. Itaque et uxorem a complexu removit, et senatui suasit, ne pax cum Poenis fieret. Itaque obtinuit.

Nam Afros, pacem petentes, nullus admisit; ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis, ut eum Romae tenerent, negavit, se in ea urbe mansurum, in qua, postquam Afris servierat, dignitatem honesti civis habere non posset. Regressus igitur ad Africam, omnibus suppliciis exstinctus est. Caio Lutatio Catulo, Aulo Postumio Albino consulibus, anno belli Punici vicesimo tertio, Catulo bellum contra Afros commissum est. Profectus est cum trecentis navibus in Siciliam. Afri contra ipsum quadringentas paraverunt. Lutatius Catulus navem aeger ascendit, vulneratus enim in pugna superiore fuerat. Contra Lilybaeum pugnatum est ingenti virtute Romanorum; nam septuaginta tres Carthaginiensium naves captae sunt, centum viginti quinque demersae; triginta duo millia hostium capta, tredecim occisa; infinitum auri argentique pondus in potestatem Romanorum redactum. Ex classe Romana duodecim naves demersae. Statim Carthaginienses pacem petierunt, tributaque iis pax.

61. Horace to Augustus.

Jam satis terris nivis atque dirae
Grandinis misit Pater, et rubente
Dextera sacras jaculatus arces,
Terruit urbem:
Terruit gentes, grave ne rediret
Saeculum Pyrrhae, nova monstra questae;
Omne quum Proteus pecus egit altos
Visere montes;
Piscium et summa genus haesit ulmo,
Nota quae sedes fuerat columbis;
Et superjecto pavidae natarunt
Æquore damae.
Vidimus flavum Tiberim, retortis
Litore Etrusco violenter undis,

Ire dejectum monumenta regis,
Templaque Vestae:
Iliae dum se nimium querenti
Jactat ultorem, vagus et sinistra
Labitur ripa, Jove non probante, u-
xorius amnis.
Audiet cives acuisse ferrum
Quo graves Persae melius perirent;
Audiet pugnas, vitio parentum
Rara, juventus.
Quem vocet divum populus ruentis
Imperi rebus? prece qua fatigent
Virgines sanctae minus audientem
Carmina Vestam?
Cui dabit partes scelus expiandi
Jupiter? tandem venias, precamur,
Nube candentes humeros amictus,
Augur Apollo.
Sive tu mavis, Erycina ridens,
Quam Jocus circumvolat, et Cupido.
Sive neglectum genus et nepotes
Respicis, auctor,
Heu! nimis longo satiate ludo,
Quem juvat clamor, galeaeque leves,
Acer et Mauri peditis cruentum
Vultus in hostem:
Sive mutata juvenem figura,
Ales, in terris imitaris, almae
Filius Maiae, patiens vocari
Caesaris ultor:
Serus in coelum redeas, diuque
Laetus intersis populo Quirini;
Neve te nostris vitiis iniquum
Ocior aura

Tollat. Hic magnos potius triumphos,
Hic ames dic Pater atque Princeps:
Neu sinas Medos equitare inultos,
Te duce, Caesar.

62. Marius, Cinna, and Sulla.

Sed dum Sulla in Graecia et Asia Mithridatem vincit, Marius, qui fugatus fuerat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, bellum in Italia repararunt, et ingressi Romam nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt; multos proscripserunt; ipsius Sullae domo eversa, filios et uxorem ad fugam compulerunt. Universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Graeciam venit, orans ut patriae subveniret. Sulla in Italiam trajecit, hostium exercitus vicit, mox etiam urbem ingressus est, quam caede et sanguine civium replevit. Quattuor millia inermium, qui se dediderant, interfici jussit; duo millia equitum et senatorum proscripsit. Tum de Mithridate triumphavit. Duo haec bella funestissima, Italicum, quod et sociale dictum est, et civile, ultra centum et quinquaginta millia hominum, viros consulares viginti quattuor, praetorios septem, aedilitios sexaginta, senatores fere ducentos consumpserunt.

63. The Revolt of the Gauls.

Defectione Aeduorum cognita bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. Petunt a Vercingetorige Aedui, ad se veniat rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata, contendunt ut ipsis summa imperii tradatur; et, re in controversiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur. Conveniunt undique frequentes. Multitudinis

suffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio Remi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treviri, quod aberant longius et ab Germanis premebantur; quae fuit causa, quare toto abessent bello et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Aedui ferunt se dejectos principatu; queruntur fortunae commutationem et Caesaris in se indulgentiam requirunt; neque tamen, suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti summae spei adolescentes Eporedorix et Viridomarus Vercingetorigi parent.

64. Evander addresses Æneas.

Tum sic pauca refert: "Ut te, fortissime Teucrum,
accipio agnoscoque libens! Ut verba parentis
et vocem Anchisae magni voltumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventas,
mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
Anchises: mihi mens juvenali ardebat amore
compellare virum et dextrae conjungere dextram.
Accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
discedens chlamydemque auro dedit intertextam.
frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
Ergo et quam petitis juncta est mihi foedere dextra,
et lux cum primum terris se crastina reddet,
auxilio laetos dimittam opibusque juvabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
annua, quae differre nefas, celebrate faventes
nobiscum et jam nunc sociorum adsuescite mensis."

65. Death of Catiline.

Sed confecto proelio, tum vero cerneres quanta audacia quantaque vis animi in Catilinae exercitu fuisset. Nam fere, quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat. Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est, paululum etiamtum spirans, ferociamque animi, quam habuerat vivus, retinens. Postremo, ex omni copia neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est, ita cuncti suae atque hostium vitae pariter pepercerant.

66. Tullus Hostilius.

Numae morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum Hostilium regem populus jussit. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. Forte evenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano praedas invicem agerent. Imperitabat tum C. Cluilius Albae. Utrimque legati fere sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus praeceperat suis, ne quid prius, quam mandata, agerent: satis sciebat negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta. Excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis convivium celebrant. Tantisper Romani et res repetiverant priores, et neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Haec renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi, omnium ignari, primum purgando terunt tempus: Se invitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos: sed imperio subigi; res repetitum se venisse. Ni reddantur, bellum indicere jussos. Ad haec Tullus: "Nuntiate," inquit, "regi vestro, regem Romanum deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant hujusce clades belli." Haec nuntiant do-

mum Albani. Et bellum utrimque summa ope parabatur, civili simillimum bello, prope inter parentes natosque; Trojanam utramque prolem, quum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent.

67. Integer Vitae.

Integer vitae scelerisque purus
Non eget Mauris jaculis neque arcu,
Nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra;
Sive per Syrtes iter aestuosas,
Sive facturus per inhospitalem
Caucasum, vel quae loca fabulosus
Lambit Hydaspes.
Namque me silva lupus in Sabina,
Dum meam canto Lalagen, et ultra
Terminum curis vagor expeditis,
Fugit inermem:
Quale portentum neque militaris
Daunias latis alit aesculetis;
Nec Jubae tellus generat, leonum
Arida nutrix.
Pone me pigris ubi nulla campis
Arbor aestiva recreatur aura
Quod latus mundi nebulae malusque
Jupiter urget;
Pone sub curru nimium propinqui
Solis, in terra domibus negata:
Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem.

68. Cæsar finishes the Campaign.

His rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quae imperaret se

facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter viginti millia Aeduis Arvernisque reddit. Titum Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci jubet: huic Marcum Sempronium Rutilum attribuit: Gaium Fabium et Lucium Minucium Basilum cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. Gaium Antistium Reginum in Ambivaretos, Titum Sextium in Bituriges, Gaium Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Quintum Tullium Ciceronem et Publium Sulpicium Cabilloni et Matiscone in Aeduis ad Ararim rei frumentariae causa collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus litteris Caesaris cognitis, Romae dierum viginti supplicatio indicitur.

69. Rome's Early Wars.

Octavo decimo anno postquam reges ejecti erant, expulsus ex urbe Quintius Marcius, dux Romanorum qui Coriolos ceperat, Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus; et auxilia contra Romanos accepit. Quum Romanos saepe vicisset, usque ad urbem accessit; et oppugnavisset etiam patriam suam, legatis qui pacem petebant repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et deprecatione superatus, removit exercitum.

Kaesone Fabio et Tito Virginio consulibus, trecenti nobiles homines, qui ex Fabia gente erant, contra Veientes bellum soli susceperunt. Itaque profecti omnes nobiles in proelio conciderunt. Unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam. Sequenti anno quum in Algido monte Romanus obsideretur exercitus, L. Quintius Cincinnatus dictator est factus, qui agrum quattuor jugerum possidens, manibus suis

colebat. Is quum in agris arans esset inventus, sudore deterso, togam praetextam accepit, et, caesis hostibus, liberavit exercitum. Postea imperium consulare cessavit, et pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, Decemviri nominati.

Post viginti deinde annos Veientes rebellaverunt. Dictator contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum eos vicit acie; mox etiam civitatem diu obsidens cepit, antiquissimam Italiae atque ditissimam. Post eam cepit et Faliscos, non minus nobilem civitatem; sed commota est ei invidia, quod praedam male divisisset, damnatusque ob eam causam et expulsus civitate est.

Statim Galli Senones ad urbem venerunt; et Romanos apud flumen Alliam victos secuti, etiam urbem occupaverunt; neque defendi quidquam nisi capitolium potuit. Quod quum diu obsedissent, et jam Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina civitate exsulabat, victi sunt: postea tamen, accepto etiam auro ne capitolium obsiderent, recesserunt; quos secutus Camillus ita cecedit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia militaria signa revocaret. Titus Quintius dictator adversus Gallos, qui in Italiam venerant, missus est. Hi trans Anienem fluvium consederant. Nobilissimus de senatoribus, Titus Manlius, Gallum ad singulare certamen provocantem occidit; torquem aureum sustulit, et in collo suo imposuit; qua de re in perpetuum sibi et posteris cognomen Torquati accepit. Galli fugati sunt. Mox per C. Sulpicium dictatorem etiam victi sunt. Mox quum legiones profectae essent adversus Gallos, duce Lucio Furio Camillo, quidam ex Gallis unum e Romanis, qui esset optimus, provocavit. Tum se Marcus Valerius, tribunus militum, obtulit; et quum processisset armatus, corvus ei in galea consedit. Mox, commissa adversus Gallum pugna, idem corvus alis et unguibus Galli oculos verberavit: ita ut, a tribuno Valerio interfectus, non solum victoriam ei, sed

etiam nomen, dederit; nam postea idem Corvinus est dictus, ac propter hoc meritum annorum trium et viginti consul est factus.

Jam Romani potentes esse coeperunt. Bellum enim apud Samnitas gerebatur, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam et Apuliam. L. Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. Qui quum Romam rediisset, Q. Fabio maximo, magistro equitum, quem apud exercitum reliquit, praecepit, ne se absente pugnaret. Ille, occasione reperta, felicissime dimicavit, et Samnitas delevit. Ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod se vetante pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus est. Postea Samnites Romanos, apud Furculas Caudinas angustiis locorum conclusos, ingenti dedecore vicerunt et sub jugum miserunt. Pax tamen a senatu et populo soluta est, quae cum ipsis propter necessitatem facta fuerat. Postea Samnites victi sunt a L. Papirio consule: septem millia eorum sub jugum missa. Papirius de Samnitibus triumphavit. Eo tempore Appius Claudius censor Aquam Claudiam induxit, et viam Appiam stravit.

70. The Silver Age.

Postquam, Saturno tenebrosa in Tartara misso,
Sub Jove mundus erat; subiit argentea proles,
Auro deterior, fulvo pretiosior aere.
Jupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hyemes, aestusque, et inaequales autumnos,
Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.
Tum primum siccis aer fervoribus ustus
Canduit; et ventis glacies adstricta pependit.
Tum primum subiere domos. Domus antra fuerunt,
Et densi fructices et vinctae cortice virgae.
Semina tum primum longis Cerealia sulcis
Obruta sunt, pressique jugo gemuere juvenci.

71. An Incident in the Sabine War.

Novissimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est: nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt. Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanae praeerat arci. Hujus filiam virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum sacris extra moenia petitum ierat. Accepti obrutam armis necavere; seu ut vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid usquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laevo, gemmatosque magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent: eo scuta illi pro pro aureis donis congesta.

72. Cæsar's Arrangement of his Men.

Dum haec parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone circumque ea loca hiemandi causa disposuerat, in Hispaniam praemittit celeriterque saltus Pyrenaeos occupari jubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato praesidiis tenebantur. Reliquas legiones, quae longius hiemabant, subsequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate praesidium ex saltu dejecit magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit. Adventu L. Vibullii Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius et Petreius et Varro, legati Pompeii, quorum unus Hispaniam citeriorem tribus legionibus, alter ulteriorem a saltu Castulonensi ad Anam duabus legionibus, tertias ab Ana Vettonum agrum Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, uti Petreius ex Lusitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur, Varro cum iis quas habebat legionibus omnem ulteriorem

Hispaniam tueatur. His rebus constitutis equites auxiliaque toti Lusitaniae a Petreio, Celtiberiae, Cantabris barbarisque omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus coactis celeriter Petreius per Vettones ad Afranium pervenit, constituuntque communi consilio bellum ad Ilerdam propter ipsius loci opportunitatem gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii III, Petreii duae, praeterea scutate citerioris provinciae et cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter LXXX equitumque utriusque provinciae circiter V milia. Caesar legiones in Hispaniam praemiserat VI, auxilia peditum . . . milia, equitum III milia quae omnibus superoribus bellis habuerat, et parem ex Gallia numerum, quam ipse pacaverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobilissimo quoque evocato, huc . . . optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere confestimque esse venturum. Simul a tribunis militum centurionibusque mutuas pecunias sumpsit; has exercitui distribuit. Quo facto duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum devinxit et largitione militum voluntates redemit.

73. The Capture of Numantia.

Deinde bellum exortum est cum Numantinis, civitate Hispaniae. Victus ab his Quintus Pompeius, et post eum Caius Hostilius Mancinus consul, qui pacem cum iis fecit infamem, quam populus et senatus jussit infringi, atque ipsum Mancinum hostibus tradi. Tum Publius Scipio Africanus in Hispaniam missus est. Is primum militem ignavum et corruptum correxit; tum multas Hispaniae civitates partim bello cepit, partim in deditionem accepit. Postremo ipsam Numantiam fame ad deditionem coegit, urbemque evertit; reliquam provinciam in fidem accepit.

74. The Last Night of Ovid at Rome.

Quum subit illius tristissima noctis imago,
  Quae mihi supremum tempus in Urbe fuit,
Quum repeto nectem, qua tot mihi cara reliqui,
  Labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.
Jam prope lux aderat, qua me discedere Caesar
  Finibus extremae jusserat Ausoniae.
Nec spatium fuerat, nec mens satis apta parandi:
  Torpuerant longa pectora nostra mora.
Ut tamen hanc animi nubem dolor ipse removit,
  Et tandem sensus convaluere mei,
Alloquor extremum maestos abiturus amicos,
  Qui modo de multis unus et alter erant.
Uxor amans flentem flens acrius ipsa tenebat,
  Imbre per indignas usque cadente genas.
Nata procul Libycis aberat diversa sub oris,
  Nec poterat fati certior esse mei.
Quocunque aspiceres, luctus gemitusque sonabant,
  Formaque non taciti funeris intus erat.
Femina virque meo, pueri quoque, funere maerent:
  Inque domo lacrimas angulus omnis habet.

75. The Kings of Rome.

Romanum imperium a Romulo exordium habet; qui, Vestalis virginis filius et Martis, cum Remo fratre uno partu editus est. Is, octodecim annos natus, urbem exiguam in Palatino monte constituit post Trojae excidium anno trecentesimo nonagesimo quarto. Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec fere egit: multitudinem finitimorum in civitatem recepit; centum ex senioribus elegit, quorum consilio omnia ageret, quos Senatores nominavit propter senectutem. Tunc, quum ipse et populus uxores non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum

vicinas urbi nationes, atque earum virgines rapuit. Commotis bellis propter raptarum injuriam, Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes: haec omnia oppida urbem cingunt. Et quum, orta subito tempestate, non comparuisset, anno regnī tricesimo septimo, ad deos transisse creditus, consecratus est. Deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt; et, his regnantibus, annus unus completus est.

Postea Numa Pompilius rex creatus est, qui bellum nullum quidem gessit, sed non minus civitati quam Romulus profuit; nam et leges Romanis moresque constituit, qui consuetudine proeliorum jam latrones ac semibarbari putabantur; annum descripsit in decem menses; et infinita Romae sacra ac templa constituit. Morbo decessit quadragesimo tertio imperii anno.

Huic successit Tullus Hostilius. Hic Albanos vicit, qui ab urbe Roma duodecimo milliario absunt; Veientes et Fidenates, quorum alii sexto milliario absunt ab urbe Romana, alii octavo decimo, bello superavit; urbem ampliavit, adjecto Caelio monte. Quum triginta duos annos regnasset, fulmine ictus, cum domo sua arsit.

Post hunc Ancus Marcius, Numae nepos, suscepit imperium. Contra Latinos dimicavit; Aventinum montem civitati adjecit et Janiculum; Ostiam condidit. Vicesimo quarto anno imperii morbo periit.

Deinde regnum Priscus Tarquinius accepit. Hic numerum senatorum duplicavit; circum Romae aedificavit; ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. Vicit idem etiam Sabinos; primusque triumphans urbem intravit. Muros fecit et cloacas; capitolium inchoavit. Tricesimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est, regis ejus cui ipse successerat.

Post hunc Servius Tullius suscepit imperium, genitus ex nobili femina, captiva tamen et ancilla. Hic quoque Sabinos

subegit; montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, urbi adjunxit; fossas circum murum duxit. Primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma, omnibus in censum delatis, habuit octoginta quattuor millia civium Romanorum, cum his qui in agris erant. Occisus est quadragesimo quinto imperii anno, scelere generi sui Tarquinii Superbi, filii ejus regis cui ipse successerat, et filiae suae, quam Tarquinius habebat uxorem.

Lucius Tarquinius Superbus, septimus atque ultimus regum, Volscos superavit; Gabios et Suessam Pometiam subegit; cum Tuscis pacem fecit; et templum Jovi in capitolio aedificavit. Postea, Ardeam oppugnans, in octavo decimo milliario ab urbe positam, imperium perdidit. Nam quum filius ejus, Tarquinius junior, nobilissimi Collatini uxorem injuria affecisset, eaque de injuria marito, et patri, et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. Propter quam causam Brutus, parens, et ipse Collatinus populum concitavit, et Tarquinio ademit imperium. Mox exercitus quoque qui Ardeam cum ipso rege oppugnabat eum reliquit; veniensque ad urbem rex, portis clausis, exclusus est. Quumque imperavisset annos viginti quinque, cum uxore et liberis suis fugit.

76. The Feast in Honor of Hercules.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo,
jamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas et mensae grata secundae
dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus incensa altaria circum
populeis adsunt evincti tempora ramis,
hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae

monstra manu geminosque premens eliserit angues,
ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque Oechaliamque, ut duros mille labores
rege sub Eurystheo fatis Junonis iniquae
pertulerit. "Tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
ossa super recubans antro semesa cruento;
nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus,
arduus arma tenens; non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis,
et nos et tua dexter adi pede sacra secundo."
Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu collesque resultant.

77. Cæsar's Troops driven back.

Erat inter oppidum Ilerdam et proximum collem, ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planities circiter passuum CCC, atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior; quem si occupavisset Caesar et communisset, ab oppido et ponte et commeatu omni quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. Hoc sperans legiones III ex castris educit acieque in locis idoneis instructa unius legionis antesignanos procurrere atque eum tumulum occupare jubet. Qua re cognita celeriter quae in statione pro castris erant Afrani cohortes breviore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur proelio et, quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur atque aliis summissis subsidiis terga vertere seque ad signa legionum recipere coguntur.

78. Juppiter.

Juppiter, Saturni et Cybeles filius, postquam patrem egisset in fugam, regnum mundi cum fratribus ita divisit, ut coelum sibi vindicaret, aquas Neptuno, inferos Plutoni regendos permitteret. Non diu tranquillum regnum habuit; Tellus enim, Titani uxor, dolens filios suos Titanas a Jove interfectos, Gigantes procreavit, mole viribusque spectandos; qui, congestis in cumulum montibus, Jovem coelo detrudere aggressi sunt; sed fulminibus dejecti, et suis obtriti montibus, poenas Jovi dedere. Vocati ab illo in belli et periculi partem Dii, cum se imparem unum tot hostibus crederet, sic Gigantum conspectu perterrafacti sunt, ut omnes in Aegyptum fugerint, ibique sub variis animantium formis latuerint. Hinc factum ut belluas Aegyptii colerent pro numinibus. Bacchus tamen specie leonis indutus, rem strenue aliquantisper gessit hortante Jove, et Evohe, id est, *Euge*, *fili*, ingeminante.

Juppiter pacatum adeptus regnum, curam ad formandos homines contulit. Eum imitatus Prometheus finxit statuas quasdam hominum ex argilla, illasque rapto e curru solis igne animavit. Promethei temeritatem indigne ferens Juppiter, nogotium Vulcano dedit, ut eum in Caucaso monte religaret: addidit vulturem, qui laniaret viscera in novos cruciatus renascentia. Severitatem Jovis inique tulerunt caeteri Dii, ac doluerunt quod sibi uni formandorum hominum jus arrogaret. Quare, collatis studiis et muneribus, mulierem effinxere, quam Pandoram appellarunt, quasi ex omnium donis conflatam. Juppiter Superum arrogantiam ulturus, illi capsulam dedit, infelix munus; in eam quippe congesta erant omnia naturae mala. Hanc Pandora quum detulisset ad Epimetheum, Promethei fratrem, ille, impulsus curiositate prava, sive, ut alii narrant, ejus uxor, capsulum aperuit; ex eaque pestes omnis generis in orbem terrarum evolarunt,

sola spe in fundo capsulae relicta. Hinc aetas ferrea et scelerum colluvies nata est.

Jovem non unum in Creta regnasse doctorum opinio est: omnium celeberrimum Abrahamo supparem Eusebius facit. Patrem spoliavit regno, quod ita cum suis fratribus Neptuno et Plutone divisit, ut ipsi regiones ad ortum sitae, Plutoni occidua pars insulae, Neptuno maritimi tractus, obvenerint. Hinc Juppiter, coeli, Neptunus nectar Jovi tamdiu miscuit, dum ejus locum Ganimedes, a Jove in aquilam mutato raptus, occupavit. Edidit etiam Juno Martem belli armorumque praesidem, cujus soror Bellona, sive Enyo: denique Vulcanum, sed distortum et informem. Horruit partum degenerem Juppiter, et calce in terras dejecit. Vulcanus, crure inter cadendum fracto, claudus remansit. Juppiter, ut infortunium hoc solaretur, illum praefecit fabricandis fulminibus. Officinae Vulcani, Lemnos, Lipara, Aetna; adjutores et administri fuere Cyclopes, ita dicti, quod unum in fronte media oculum haberent.

Caeterum offensus Juppiter et arrogantia Junonis, et postremo partu, eam fastidire, atque alias amare coepit. Imo Palladem, e fecundo capite productam, bello pariter praeesse, litterisque voluit. Vulgo tamen, cum litterarum est praeses, Minerva nuncupatur. Olea ipsi dicata erat, pacis insigne; nam et pace gaudent litterae, et belli finis praemiumque pax esse debet. Ab Atheniensibus praecipue culta fuit. Interim Juno maritum in pellicum amores turpiter effusum observans, illi custodem apposuit centum oculis praeditum, Argum nomine. Molestum observatorem Juppiter, opera Mercurii, obtruncavit; ejus oculos Juno indidit pavonis caudae. Argum ipsum, ut alii volunt, in pavonem mutavit.

Junonis famula et nuntia Iris fuit, quamvis operam maris, Pluto inferorum rex numenque dictus est. Jovis nomine apud Poetas aer ut plurimum significatur, sive coelum: ut

nomine Junonis, quae Jovis conjux, terra; quia e coelo terraque, omnia gignuntur.

Ejusdem Jovis varia sunt apud scriptores profanos nomina; haec frequentiora: *Diespiter* vocatur, quasi diei pater; *Feretrius*, vel quod hostes feriret, vel quod in ejus templum ferrentur opima spolia; *Stator* (ita est a Romulo dictus), quod Romanorum contra Sabinos pugnantium fugam stiterat; *Xenius*, sive *Hospitalis*, quia gerebat hospitum curam. *Vejovis* et *Vedius*, tunc appellabatur, quum rogabatur ne quid inferret mali: et inter sinistra noxiaque numina censebatur; factae voces istae sunt ex interjectione *vae*, quae mali ominis est, et duplici genitivo, altero Graeco, altero Latino, *Jovis* scilicet et *Dios*.

79. The Iron Age.

Tertia post illas successit ahenea proles,
Saevior ingeniis, et ad horrida promptior arma;
Nec scelerata tamen. De duro est ultima ferro.
Protinus irrupit venae pejoris in aevum
Omne nefas: fugere pudor, verumque, fidesque:
In quorum subiere locum fraudesque dolique
Insidiaeque, et vis, et amor sceleratus habendi.
Vela dabat ventis, nec adhuc bene noverat illos,
Navita; quaeque diu steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultavere carinae.
Communemque prius, ceu lumina solis et auras,
Cautus humum longo signavit limite mensor.
Nec tantum segetes alimentaque debita dives
Poscebatur humus; sed itum est in viscera terrae;
Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes irritamenta malorum.
Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum
Prodierat: prodit bellum, quod pugnat utroque;

Sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex rapto. Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti:
Lurida terribiles miscent aconita novercae:
Filius ante diem patrios inquirit in annos:
Victa jacet Pietas: et virgo caede madentes
Ultima coelestum terras Astraea reliquit.

80. Tarquinius.

Bello Sabino prefecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. Inde Latinis bellum fecit: ubi nusquam ad universae rei dimicationem ventum est. Ad singula oppida circumferendo arma, omne nomen Latinum domuit. Pace deinde facta, urbem muro lapideo, cujus exordium operis Sabino bello turbatum erat, cingere parat: et infima urbis loca cloacis in Tiberim ductis siccat: et aream ad aedem in Capitolio Jovis, quam voverat bello Sabino, jam praesagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis.

81. The Prayer of Venus.

"O pater, O hominum rerumque aeterna potestas!
Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?
Cernis ut insultent Rutuli Turnusque [feratur
per medios insignis equis tumidusque] secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt jam moenia Teucros:
quin intra portas atque ipsis proelia miscent
aggeribus moerorum et inundant sanguine fossas.
Aeneas ignarus abest. Numquamne levari
obsidione sines? Muris iterum imminet hostis
nascentis Trojae [nec non exercitus alter;]
atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis

Tydides. Equidem credo, mea volnera restant
et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua atque invito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata neque illos
juveris auxilio; sin tot responsa secuti,
quae superi manesque dabant: cur nunc tua quisquam
vertere jussa potest aut cur nova condere fata?
Quid repetem exustas Erycino in litore classes,
quid tempestatum regem ventosque furentis
Aeolia excitos aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manis, haec intemptata manebat
sors rerum, movet et superis immissa repente
Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
dura, per eversae, genitor, fumantia Trojae
exscidia obtestor, liceat dimittere ab armis
incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas sane ignotis jactetur in undis
et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera
Idaliaeque domus: positis inglorius armis
exigat hic aevum. Magna dicione jubeto
Karthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
juvit et Argolicos medium fugisse per ignes
totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
dum Latium Teucri recidivaque Pergama quaerunt?
Non satius cineres patriae insedisse supremos
atque solum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoenta
redde, oro, miseris iterumque revolvere casus
da, pater, Iliacos Teucris."

82. The Horatii and Curiatii.

Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate nec viribus dispares. Nomina Albanis Curiatii, Romanis Horatii fuere. Cum his agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro: ibi imperium fore, unde victoria fuerit. Nihil recusatur: tempus et locus convenit. Priusquam dimicarent, foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut cujus populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret.

Foedere icto, trigemini, sicut convenerat, arma capiunt, et, pleni adhortantium vocibus suorum, in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrimque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae, expertes: quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. Itaque erecti suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datum signum: infestisque armis, velut acies, terni juvenes, magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt. Nec his nec illis periculum suum; publicum imperium servitiumque obversatur animo, futuraque ea deinde patriae fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit: et, neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque. Consertis deinde manibus, quum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque et sanguis spectaculo essent; duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, exspirantes corruerunt. Ad quorum casum quum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura, deseruerat, exanimes vice unius, quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque vulnere affectum cor-

pus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, quum respiciens videt magnis intervallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. In eum magno impetu rediit. Et, dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, uti opem ferant fratri, jam Horatius caeso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum clamore, qualis ex insperato faventium solet, Romani adjuvant militem suum: et ille defungi proelio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, et alterum Curiatium conficit. Jamque, aequato, Marte, singuli supererant: sed nec spe nec viribus pares. Alterum intactum ferro corpus et geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: alter, fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti. Nec illud proelium erat. Romanus exsultans, "Duos," inquit, "fratrum Manibus dedi: tertium causae belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo." Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit: jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt; eo majore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur; quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienae facti. Sepulcra exstant, quo quisque loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam versus; sed distantia locis, et ut pugnatum est.

83. Italy.

Sed neque Medorum silvae, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiae certent, non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere satis immanis dentibus Hydri,
Nec galeis densisque virum seges horruit hastis;

Sed gravidae fruges et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleae armentaque laeta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus
Victima, saepe tuo perfusi sanguine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic ver assiduum atque alienis mensibus aestas
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.

84. Cato and Cæsar.

Igitur his genus, aetas, eloquentia prope aequalia fuere; magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. Caesar beneficiis ac munificentia magnus habebatur, integritate vitae Cato. Ille mansuetudine et misericordia clarus factus, huic severitas dignitatem addiderat. Caesar dando, sublevando, ignoscendo, Cato nihil largiendo gloriam adeptus est. In altero miseris perfugium erat, in altero malis pernicies; illius facilitas, hujus constantia laudabatur. Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, sua negligere; nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, bellum novum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxime severitatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat; ita quo minus petebat gloriam, eo magis [illum] sequebatur.

85. The Fleeting Years.

Quamquam, o dii boni! quid est in hominis vita diu? Da enim supremum tempus: exspectemus Tartessiorum regis aetatem: fuit enim, ut scriptum vides, Aeganthonius quidam

Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centem et viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. Quum enim id advenit, tunc illud, quod praeteriit, effluxit: tantum remanet, quod virtuti et recte factis consecutus sis. Horae quidem cedunt et dies et menses et anni: nec praeteritum tempus unquam revertitur, nec, quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda fabula est; modo, in quocumque fuerit actu, probetur: nec sapienti usque ad *Plaudite* veniendum. Breve enim tempus aetatis satis est longum ad bene honesteque vivendum. Sin processeris longius, non magis dolendum est, quum agricolae dolent, praeterita verni temporis suavitate, aestatem auctumnumque venisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat ostenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus et percipiendis accommodata sunt.

86. Cæsar's Haste.

Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque duabus auxiliaribus cohortibus Ilerdae praesidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt et cum duabus legionibus quas superioribus diebus traduxerant castra jungunt. Relinquebatur Caesari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum male haberet et carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat, ut multo breviore itinere illi ad Hiberum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen transeunt et, cum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra movissent, repente sese ad novissimum agmen ostendunt et magna multitudine circumfusa morari atque iter impedire incipiunt. Prima luce ex superioribus locis quae Caesaris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri proelio novissimos illorum premi vehementer ac nonnumquam sustinere extre-

mum agmen atque interrumpi, alias inferri signa et universarum cohortium impetu nostros propelli, dein rursus conversos insequi. Totis vero castris milites circulari et dolere hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci; centuriones tribunosque militum adire atque obsecrare ut per eos Caesar certior fieret ne labori suo neu periculo parceret: paratos esse sese, posse et audere ea transire flumen qua traductus esset equitatus. Quorum studio et vocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantae magnitudini fluminis exercitum objicere, conandum tamen atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse. Hos cum legione una praesidio castris relinquit; reliquas legiones expeditas educit magnoque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto traducit exercitum. Pauci ex his militibus abrepti vi fluminis ab equitatu excipiuntur ac sublevantur; interit tamen nemo. Traducto incolumi exercitu copias instruit triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus studii, ut, milium sex ad iter addito circuitu magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent ante horam diei VIIII consequerentur.

87. PYRRHA.

Quis multa gracilis te puer in rosa
Perfusus liquidis urget odoribus,
Grato, Pyrrha, sub antro?
Cui flavam religas comam,

Simplex munditiis? Heu quoties fidem
Mutatosque deos flebit et aspera
Nigris aequora ventis
Emirabitur insolens,

Qui nunc te fruitur credulus aurea;
Qui semper vacuam, semper amabilem
Sperat nescius aurae
Fallacis. Miseri, quibus

Intentata nites! me tabula sacer
Votiva paries indicat uvida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris deo.

88. Cineas is sent to Rome.

Pyrrhus, rex Epiri, post victoriam de Romanis partam, quum ex acerrima pugna reficere copias suas cuperet, et Romanos tunc maxime speraret inituros pacem, Cineam Thessalum Romam misit, virum eloquentiae laude ita clarum, ut etiam cum Demosthene conferretur. Is igitur senatum ingressus, cum alia multa de rege magnifice locutus est, tum vero humanitatem, qua post pugnam usus esset, multis verbis extulit; quod neque ad urbem confestim, nec ad fugatorum castra, duxisset exercitum. Pacem autem et amicitiam Pyrrhi armorumque societatem his condicionibus Romanis obtulit: si Tarentinos eadem societate comprehenderent, reliquos vero Graecos, Italiam incolentes, liberos suique juris esse sinerent; denique Lucanis, Samnitibus, Dauniis atque Bruttiis, quidquid illis bello abstulissent, restituerent. Id si fecissent, inquit, Pyrrhum captivos sine pretio redditurum.

89. Aristides.

Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit: namque obtrectarunt inter se. In his autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum

memoriam, quem quidem nos audierimus, cognomine Justus sit appellatus, tamen a Themistocle collabefactus testula illa exsilio decem annorum multatus est. Qui quidem cum intellegeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadvertisset quendam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus duceretur. Cui ille respondit se ignorare Aristiden, sed sibi non placere, quod tam cupide laborasset, ut praeter ceteros Justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto fere anno quam erat expulsus, populi scito in patriam restitutus est.

Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius quam poena liberaretur. Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio, quo Mardonius fusus barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum quam hujus imperii memoria, justitiae vero et aequitatis et innocentiae multa, in primis, quod ejus aequitate factum est, cum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses: namque ante id tempus et mari et terra duces erant Lacedaemonii. Tum autem et intemperantia Pausaniae et justitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent et adversus barbaros hos duces deligerent sibi.

Quos quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur, ad classes aedificandas exercitusque comparandos quantum pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est qui constitueret, ejusque arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata: id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic qua fuerit

abstinentia, nullum est certius indicium, quam quod, cum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit. Quo factum est ut filiae ejus publice alerentur et de communi aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

90. Cæsar's Plan.

Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime de se meritos milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim cum non minus esset imperatoris consilio superare quam gladio. Movebatur etiam misericordia civium quos interficiendos videbat; quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Caesaris plerisque non probabatur; milites vero palam inter se loquebantur, quoniam talis occasio victoriae dimitteretur, etiam cum vellet Caesar, sese non esse pugnaturos. Ille in sua sententia perseverat et paulum ex eo loco degreditur, ut timorem adversariis minuat. Petreius atque Afranius oblata facultate in castra sese referunt. Caesar praesidiis in montibus dispositis omni ad Hiberum incluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit.

91. Some of the Followers of Æneas.

Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete,
quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean armetque rates pelagoque vehatur.
Massicus aerata princeps secat aequora tigri:
sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusi
quique urbem liquere Cosas, quis tela sagittae

gorytique leves umeris et letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sescentos illi dederat Populonia mater
expertos belli juvenes, ast Ilva trecentos
insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius ille hominum divomque interpres Asilas,
cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent
et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
hos parere jubent Alpheae ab origine Pisae,
urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens et versicoloribus armis.
Tercentum adiciunt (mens omnibus una sequendi)
qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
et Pyrgi veteres intempestaeque Graviscae.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
transierim, Cinyre, et paucis comitate Cupavo,
cujus olorinae surgunt de vertice pennae,
crimen, Amor, vestrum formaeque insigne paternae.

92. Incidents in the Punic Wars.

Decimo anno postquam Hannibal in Italiam venerat, Hannibal usque ad quartum milliarium urbis accessit; equites ejus usque ad portam. Mox consulum metu, cum exercitu venientum, Hannibal ad Campaniam se recepit. In Hispania a fratre ejus Hasdrubale ambo Scipiones, qui per multos annos victores fuerant, interficiuntur; exercitus tamen integer mansit; casu enim magis erant, quam virtute, decepti.

Tandem ad Hispanias Publius Cornelius Scipio mittitur, filius Publii Scipionis qui ibidem bellum gesserat, annos natus quattuor et viginti, vir Romanorum omnium et sua

aetate et posteriori tempore fere primus. Is Carthaginem Novam capit, in qua omne aurum et argentum et belli apparatum Afri habebant. Anno decimo quarto postquam in Italiam Hannibal venerat Scipio, consul factus, in Africam mittitur; cui viro divinum quiddam inesse existimabatur, adeo ut putaretur etiam cum numinibus habere sermonem. Is Syphacem, Numidiae regem, qui se Afris conjunxerat, capit. Syphax, cum nobilissimis Numidis et infinitis spoliis, a Scipione Romam mittitur; qua re audita, omnis fere Italia Hannibalem deserit: ipse a Carthaginiensibus in Africam redire jubetur, quam Scipio vastabat. Ita anno septimo decimo ab Hannibale Italia liberata est, quam flens dicitur reliquisse. Infertur a Scipione et Masinissa, alio rege Numidarum, qui amicitiam cum Scipione fecerat, Carthagini bellum. Hannibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra jussit, ostendique totum exercitum, mox etiam prandium dari, eosque dimitti, ut renuntiarent Hannibali quae apud Romanos vidissent. Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix ulla memoria fuit, quum peritisimi viri copias suas ad bellum educerent. Scipio victor recedit, paene ipso Hannibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum viginti, postremo cum quattuor, evasit. Post id certamen pax cum Carthaginiensibus facta est. Scipio Romam rediit, et ingenti gloria triumphavit, atque Africanus ex eo appellari coeptus est.

93. Alexander visits the Temple of Jupiter Ammon.

Aegyptii, olim Persarum opibus infensi, Alexandrum laeti receperunt. A Memphi rex in interiora penetrat; compositisque rebus ita, ut nihil ex patrio Aegyptiorum more mutaret, adire Jovis Ammonis oraculum statuit. Quatriduo per vastas solitudines absumpto, tandem ad sedem consecratam

deo ventum est, undique ambientibus ramis contectam. Regem propius adeuntem maximus natu e sacerdotibus filium appellat, hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille se vero et accipere ait et agnoscere, humanae sortis oblitus. Consulit deinde, an totius orbis imperium sibi destinaret pater. Aeque in adulationem compositus, terrarum omnium rectorem fore ostendit. Post haec institit quaerere, an omnes parentis sui interfectores poenas dedissent. Sacerdos parentem ejus negat ullius scelere posse violari, Philippi autem omnes luisse supplicia. Sacrificio deinde facto, dona et sacerdotibus et deo data, permissumque amicis, ut ipsi quoque consulerent Jovem. Nihil amplius quaesiverunt, quam an auctor esset sibi divinis honoribus colendi suum regem. Hoc quoque acceptum fore Jovi vates respondit. Rex ex Ammone rediens elegit urbi locum, ubi nunc est Alexandria, appellationem trahens ex nomine auctoris.

94. Alexander.

Decessit Alexander mensem unum tres et triginta annos natus, vir supra humanum modum vi animi praeditus. Omina quaedam magnitudinem ejus in ipso ortu portendisse existimabantur. Quo die natus est, pater ejus nuntium duarum victoriarum accepit; alterius, belli Illyrici, alterius, certaminis Olympiaci, in quod quadrigas miserat. Puer acerrimis litterarum studiis eruditus fuit. Exacta pueritia, per quinquennium Aristotele, philosopho praestantissimo, usus est magistro. Accepto tandem imperio tantam militibus suis fiduciam fecit, ut, illo praesente, nullius hostis arma timerent. Itaque cum nullo hoste unquam congressus est, quem non vicerit; nullam urbem obsedit, quam non expugnaverit. Victus denique est non virtute hostili, sed insidiis suorum et fraude.

95. Tullus and the King.

Tum Albanus exercitus, spectator certaminis, deductus in campos. Mettus Tullo devictos hostes gratulatur: contra Tullus Mettum benigne alloquitur. Postero die vocari ad concionem utrumque exercitum jubet. Praecones, ab extremo orsi, primos excivere Albanos. Hi, novitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. Ex composito armata circumdatur Romana legio: centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exsequerentur. Tum ita Tullus infit: "Romani, hesterno die dimicatum est non magis cum hostibus, quam, quae dimicatio major atque periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, injussu meo Albani subiere ad montes. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. Mettus ille est ductor itineris hujus, Mettus idem hujus machinator belli, Mettus foederis Romani Albanique ruptor." Centuriones armati Mettum circumsistunt: rex cetera, ut orsus erat, peragit: "Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est; civitatem dare plebi; primores in Patres legere; unam urbem, unam rem publicam facere. Ut ex uno quondam in duos populos divisa Albana res est, sic nunc in unum redeat." Ad haec Albana pubes, inermis ab armatis saepta, in variis voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus, "Mette Fuffeti," inquit, "ut paullo ante animum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem gessisti, ita jam corpus passim distrahendum dabis." Exinde, duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Mettum: deinde in diversum iter equi concitati lacerum in utroque curru corpus, qua inhaeserant vinculis membra, portantes.

Inter haec jam praemissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductae ad diruendam urbem passim publica privataque omnia tecta

adaequant solo, unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedere. Templis tamen deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est.

96. Cimon.

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adulescentiae. Nam cum pater ejus litem aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinclis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater multatus erat, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem germanam suam, nomine Elpinicen, non magis amore quam more ductus: namque Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is cum talem condicionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinclis publicis interire, quoniam prohibere posset, seque Calliae nupturam, si ea quae polliceretur praestitisset.

Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum juris civilis tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit, oppidum Amphipolim constituit eoque decem milia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis statim ex classe copias suas

eduxit barbarorumque maximam vim uno concursu prostravit. Qua victoria magna praeda potitus cum domum reverteretur, quod jam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coegit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gesserant, vacuefecit, sessores veteres urbe insulaque ejecit, agros civibus divisit. Thasios opulentia fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

Quibus rebus cum unus in civitate maxime floreret, incidit in eandem invidiam quam pater suus ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis, quod illi ὀστρακισμόν vocant, decem annorum exsilio multatus est. Cujus facti celerius Athenienses quam ipsum paenituit. Nam cum ille animo forti invidiae ingratorum civium cessisset bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent, confestim notae ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quod hospitio Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans concedere quam armis contendere, Lacedaemonem sua sponte est profectus pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post, neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, cum ejus majorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus in oppido Citio est mortuus.

Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, cum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut numquam in iis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus eis rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, cum aliquem offensum fortuito videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Cotidie

sic cena ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret: quod facere nullo die praetermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos locupletavit, complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo minime est mirandum, si et vita ejus fuit secura et mors acerba.

97. Marius to the Citizens.

Scio ego, Quirites, plerosque non isdem artibus imperium a vobis petere, et, postquam adepti sunt, gerere: primo industrios, supplicis, modicos esse; dehinc per ignaviam et superbiam aetatem agere: sed mihi contra ea videtur. Nam, quo universa respublica pluris est, quam consulatus aut praetura, eo majore cura illam administrari, quam haec peti debere. Neque me fallit, quantum cum maxumo beneficio vestro negotii sustineam. Bellum parare simul, et aerario parcere: cogere ad militiam, quos nolis offendere; domi forisque omnia curare; et ea agere inter invidos, occursantis, factiosos, opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii si deliquere, vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum et adfinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitae, quas necesse est et virtute, et innocentia tutari: nam alia infirma sunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse: aequos bonosque favere: quippe benefacta mea reipublicae procedunt; nobilitatem locum invadendi quaerere. Quo mihi acrius adnitendum est, ut neque vos capiamini, et illi frustra sint. Ita ad hoc aetatis a pueritia fui, ut omnis labores, pericula consueta habeam. Quae ante vestra beneficia gratuito faciebam, ea uti, accepta mercede, deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatibus temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere:

mihi, qui omnem aetatem in optumis artibus egi, benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit.

98. Euclio finds his Possessions gone.

Perii, interii, occidi! Quo curram? quo non curram?
Tene, tene: — Quem quis? —
Nescio: nil video: caecus eo atque equidem quo eam aut ubi sim aut qui sim
Nequeo cum animo certum investigare. Obsecro vos ego, mihi auxilio,
Oro, obtestor, sitis, et hominem demonstretis qui eam abstulerit.
Quid est? quid ridetis? Novi omnes: scio fures esse hic complures,
Qui vestitu et creta occultant sese atque sedent quasi sint frugi.
Quid ais tu? Tibi credere certum est: nam esse bonum e voltu cognosco.
Hem, nemo habet horum. — Occidisti! Dic igitur si quis habet. Nescis?
Heu me miserum! misere perii! male perditus pessime ornatus eo:
Tantum gemiti et malae moestitiae hic dies mihi obtulit,
Famem et pauperiem. Perditissimus ego sum omnium senum
In terra. Nam quid mihi opus est vita, qui tantum auri perdidi,
Quod custodivi sedulo? Egomet me defraudavi
Animumque meum geniumque meum! nunc alii laetificantur
Meo malo et damno: pati nequeo.

99. The Death of Cæsar.

Quum ad Alexandriam venisset Caesar, Ptolemaeus ei insidias parare voluit, qua de causa regi bellum illatum est.

Rex victus in Nilo periit, inventumque est corpus ejus cum lorica aurea. Caesar, Alexandria potitus, regnum Cleopatrae dedit. Tum inde profectus Pompeianarum partium reliquias est persecutus, bellisque civilibus toto terrarum orbe compositis, Romam rediit. Ubi quum insolentius agere coepisset, conjuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus, equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter conjuratos Bruti duo ex genere illius Bruti, qui, regibus expulsis, primus Romae consul fuerat. Ergo Caesar, quum in curiam venisset, viginti tribus vulneribus confossus est.

100. The Leap of Curtius.

Eodem anno, seu motu terrae, seu qua vi alia, Forum medium, ferme specu vasto, collapsum in immensam altitudinem dicitur: nec ea vorago conjectu terrae, cum pro se quisque gereret, expleri potuit, prius quam, deum monitu, quaeritur, Quo plurimum populus Romanus posset. Id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempublicam perpetuam esse vellent.

Tum M. Curtius, juvenis bello egregius, castigavit dubitantes an ullum magis Romanum bonum esset, quam arma virtusque. Silentio facto, intuens templa deorum immortalium, quae Foro imminent, Capitoliumque, et porrigens manus nunc in caelum, nunc in patentes terrae hiatus ad deos Manes, se devovit. Equo deinde quam poterat maxime exornato insidens, armatum se in specum immisit: donaque ac fruges super eum a multitudine virorum ac mulierum sunt congestae; lacusque Curtius ab hoc est appellatus.

101. Iphicrates.

Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine rerum gestarum quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur,

sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit tamtumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partem meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit. Cum ante illum imperatorem maximis clipeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur, ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastae pedites appellabantur), ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. Idem genus loricarum et pro sertis atque aenis linteas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret et leve esset, curavit.

Bellum cum Thracibus gessit, Seuthem, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque consuetudinem adduxit, ut, cum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum interfecit, quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit, quo facto magnam adeptus est gloriam. Cum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicraten ab Atheniensibus ducem petivit, quem praeficeret exercitui conducticio, cujus numerus duodecim milium fuit. Quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quem ad modum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos in summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis profectus Epaminondae retardavit impetus. Nam nisi ejus adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

Fuit autem et animo magno et corpore imperatoriaque forma, ut ipso aspectu cuivis iniceret admirationem sui, sed in labore nimis remissus parumque patiens, ut Theopompus memoriae prodidit, bonus vero civis fideque magna. Quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta mortuo ad Iphicraten confugit ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo, eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit ex Thrassa natum, Coti regis filia. Is cum interrogaretur, utrum pluris patrem matremne faceret, "matrem" inquit. Id cum omnibus mirum videretur, at ille "merito" inquit "facio: nam pater, quantum in se fuit, Thracem me genuit, contra ea mater Antheniensem."

102. Hannibal.

Plurimum audaciae ad pericula capessenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat. Nullo labore aut corpus fatigari aut animus vinci poterat: caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali non voluntate modus finitus. Vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora: id quod gerendis rebus superesset, quieti datum: ea neque molli strato nec silentio accersita: multi saepe militari sagulo opertum humi jacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. Vestitus nihil inter aequales excellens: arma atque equi conspiciebantur. Equitum peditumque idem longe primus erat: princeps in proelium ibat, ultimus conserto proelio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia aequabant, inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum jusjurandum, nulla religio.

103. Actium.

Paulo post Antonius, repudiata sorore Caesaris Octaviani, Cleopatram, reginam Aegypti, uxorem duxit. Ab hac incitatus ingens bellum commovit, dum Cleopatra cupiditate muliebri optat Romae regnare. Victus est ab Augusto navali pugna clara et illustri apud Actium, qui locus in Epiro est. Hinc fugit in Aegyptum, et, desperatis rebus, quum omnes ad Augustum transirent, se ipse interemit. Cleopatra quoque aspidem sibi admisit, et veneno ejus exstincta est. Ita bellis toto orbe confectis, Octavianus Augustus Romam rediit anno duodecimo postquam consul fuerat. Ex eo inde tempore rem publicam per quadraginta et quattuor annos solus obtinuit. Ante enim duodecim annis cum Antonio et Lepido tenuerat. Ita ab initio principatus ejus usque ad finem quinquaginta sex anni fuere.

104. The Plan of Darius.

At Darius, nunciata Memnonis morte, haud secus quam par erat, motus, omissa omni alia spe, statuit ipse decernere, quippe quae per duces suos acta erant, cuncta damnabat; ratus, pluribus curam, omnibus abfuisse fortunam. Igitur castris ad Babylonem positis, quo majore animo capesserent bellum, universas vires in conspectum dedit; et circumdato vallo, quod decem millium armatorum multitudinem caperet, Xerxis exemplo, numerum copiarum iniit. Orto sole ad noctem agmina, sicut descripta erant, intravere vallum. Inde emissa occupaverunt Mesopotamiae campos, equitum peditumque propemodum innumerabilis turba, majorem quam pro numero speciem gerens. Persarum erant centum millia, in quibus eques triginta millia implebat. Medi decem equitum, quinquaginta millia peditum habebant. Barcanorum equitum duo millia fuere, armati bipennibus. levibusque scutis cetrae maxime speciem reddentibus; peditum decem millia

pari armatura sequebantur. Armenii quadraginta millia miserant peditum, additis septem millibus equitum. Hyrcani, egregii ut inter illas gentes, sex millia expleverant, equis militatura. Derbices quadraginta millia peditum armaverant. Pluribus aere aut ferro praefixae hastae, quidam lignum igne duraverant; hos quoque duo millia equitum ex eadem gente comitata sunt. A Caspio mari octo millium pedester exercitus venerat, ducenti equites. Cum his erant ignobiles Asiae gentes: duo millia peditum, equitum duplicem paraverant numerum. His copiis triginta millia Graecorum, mercede conducta, egregiae juventutis, adjecta sunt. Nam Bactrianos et Sogdianos, et Indos, ceterosque rubri maris accolas, ignota etiam ipsi gentium nomina, festinatio prohibebat acciri.

105. Æneas answers Liger's Revilings.

"Non Diomedis equos nec currum cernis Achillis
aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
his dabitur terris." Vesano talia late
dicta volant Ligeri. Sed non et Troius heros
dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
admonuit biiugos, proiecto dum pede laevo
aptet se pugnae, subit oras hasta per imas
fulgentis clipei, tum laevum perforat inguen:
excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
"Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae:
ipse rotis saliens iuga deseris." Haec ita fatus
arripuit biiugos; frater tendebat inertis
infelix palmas, curru delapsus eodem:
"Per te, per qui te talem genuere parentes,
vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis."

Pluribus oranti Aeneas: "Haud talia audum
dicta dabas. Morere et fratrem ne desere frater."
Tum latebras animae pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
more furens. Tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus.

106. Marcellus at Syracuse.

Marcellus ut moenia ingressus ex superioribus urbem omnium ferme illa tempestate pulcherrimam subjectam oculis vidit, illacrimasse dicitur partim gaudio tantae perpetratae rei, partim vetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersae et duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant et tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot tam opulenti tyranni regesque. Ea quum universa occurrerent animo, subiretque cogitatio, jam illa momento horae arsura omnia et ad cineres reditura, priusquam signa Achradinam admoveret, praemittit Syracusanos, qui intra praesidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni impellerent hostes ad dedendam urbem.

107. The Troubles of Marius and Sulla.

Dum bellum in Numidia contra Jugurtham geritur, Romani consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonibus et Tigurinis et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, victi sunt juxta flumen Rhodanum, et ingenti internecione attriti, etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. Timor Romae grandis fuit, ne iterum Galli Romam venirent. Ergo Marius post victoriam Jugurthinam secundo consul est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutonas decretum est. Tertio quoque ei et quarto

delatus est consulatus, quia bellum Cimbricum protrahebatur. Sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. Cum Cimbris itaque conflixit, et duobus proeliis ducenta millia hostium cecidit, octoginta millia cepit et ducem eorum Teutobodum, propter quod meritum absens quinto consul est factus. Interea Cimbri et Teutones, quorum copia adhuc infinita erat, ad Italiam transierunt. Iterum a C. Mario et Q. Catulo contra eos dimicatum est, sed a Catuli parte felicius. Nam proelio, quod simul ambo gesserunt, centum quadraginta millia, aut in pugna, aut in fuga, caesa sunt, sexaginta millia capta. Romani milites ex utroque exercitu trecenti perierunt. Tria et triginta Cimbris signa sublata sunt. Is belli finis fuit. Triumphus utrique decretus est.

Anno urbis conditae sexcentesimo sexagesimo secundo primum Romae bellum civile commotum est, eodem anno etiam Mithridaticum. Causam bello civili C. Marius sexies consul dedit. Nam quum Sulla consul contra Mithridaten gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paulisper teneret, ut belli socialis, quod intra Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius affectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. Qua re Sulla commotus cum exercitu ad urbem venit. Illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. Primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita, consulibus ordinatis in futurum annum Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna, ad Asiam profectus est. Mithridates enim, qui Ponti rex erat, primo Nicomeden, amicum populi Romani, Bithynia voluit expellere, senatuique mandavit, bellum se ei propter injurias, quas passus fuerat, illaturum. A senatu responsum est Mithridati, si id faceret, fore ut bellum a Romanis et ipse pateretur. Quare iratus Cappadociam statim occupavit, et ex ea Ariobarzanen, regem et amicum populi Romani, fugavit. Mox etiam Bithy-

niam invasit et Paphlagoniam, pulsis ex ea regibus, amicis populi Romani, Pylaemene et Nicomede. Inde Ephesum contendit, et per omnen Asiam literas misit, ut, ubicunque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur. Postea commisso proelio contra Archelaum, Mithridatis in Achaia ducem, ita eum vicit, ut ex centum viginti millibus vix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu quattuordecim tantum homines interficerentur. Hac pugna cognita, Mithridates septuaginta millia lectissima ex Asia Archelao misit, contra quem Sulla iterum commisit. Primo proelio quindecim millia hostium interfecta sunt. Secundo omnes Mithridatis copiae exstinctae sunt, Archelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. Hac re audita, Mithridates cum Sulla de pace agi jussit. Sed quum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sulla esse respondit, nisi rex, relictis iis, quae occupaverat, ad regnum suum rediisset. Postea tamen ad colloquium ambo venerunt. Pax inter eos ordinata est, ut Sulla ad bellum civile festinans a tergo periculum non haberet. Nam dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridatem vincit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, bellum in Italia reparaverunt, et ingressi urbem Romam nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt, ipsius Sullae domo eversa, filios et uxorem ad fugam compulerunt. Universus reliquus senatus ex urbe fugiens ad Sullam in Graeciam venit, orans, ut patriae subveniret. Ille in Italiam trajecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem consules. Et primo proelio Norbanum vicit non longe a Capua. Inde etiam ad Scipionem se convertit, et ante proelium totum ejus exercitum sine sanguine in deditionem accepit. Sed quum Romae mutati consules essent, Marius, Marii filius, ac Papirius Carbo consulatum accepissent, Sulla contra Marium juniorem dimicavit, et, viginti millibus ejus occisis, quadringentos de suis perdidit. Mox etiam urbem

ingressus est. Marium, Marii filium, Praenesten persecutus, obsedit, et ad mortem compulit.

108. Phocion.

Phocion Atheniensis etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo ejus notior integritas vitae quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla, illius autem magna fama, ex quo cognomine Bonus est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset propter frequentes delatos honores potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. Hic cum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur accipere simulque admonerent, si ipse iis facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille "si mei similes erunt, idem hic" inquit "agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam."

Idem cum prope ad annum octogesimum prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium, primo, quod cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat ejusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de re publica meriti existimabantur, populi scito in exsilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. Namque auctus adjutusque a Demosthene eum, quem tenebat, ascenderat gradum, cum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in judiciis, cum capitis causam diceret, defensus aliquotiens, liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine, quod, cum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri praefectum, insidiari Piraeo Atheniensium a Dercylo moneretur idemque postularet ut provideret, ne com-

meatibus civitas privaretur, huic audiente populo Phocion negavit esse periculum seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piraeo est potitus. Ad quem reciperandum cum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit. Sine quo Athenae omnino esse non possunt.

Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatium. In hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis utebatur: nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte Cassandrus Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus statim duces adversariae factionis capitis damnatos patria propulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent ut sua decreta confirmaret. Huc eodem profectus est Phocion. Quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyperchontem jussus est dicere: namque is tum regis rebus praeerat. Hic ab Agnone accusatus, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consilii sententia in custodiam conjectus Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

Huc ut perventum est, cum propter aetatem pedibus jam non valeret vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, cum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira exacuerentur propter proditionis suspicionem Piraei maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. Quare ne perorandi quidem ei data est facultas et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecimviris, quibus ad supplicium more Atheniensium publice damnati tradi solent. Hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. Is cum lacrimans dixisset "o quam indigna perpeteris, Phocion!" huic ille "at non

inopinata" inquit: "hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses." In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

109. Pompey at the Beginning of the Civil War.

Tu, nova ne veteres obscurent facta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne, times; te jam series ususque laborum
Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.
Nec quemquam jam ferre potest Caesarve priorem
Pompeiusve parem. Quis justius induit arma,
Scire nefas: magno se judice quisque tuetur:
Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.
Nec coiere pares: alter, vergentibus annis
In senium, longoque togae tranquillior usu,
Dedidicit jam pace ducem; famaeque petitor,
Multa dare in vulgus; totus popularibus auris
Impelli, plausuque sui gaudere theatri:
Nec reparare novas vires, multumque priori
Credere fortunae. Stat magni nominis umbra:
Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuvias veteres populi sacrataque gestans
Dona ducum, nec jam validis radicibus haerens,
Pondere fixa suo est; nudosque per aera ramos
Effundens, trunco, non frondibus efficit umbram;
Et quamvis primo nutet caesura sub Euro
Tot circum silvae firmo se robore tollant,
Sola tamen colitur.

110. Tarquinius.

Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt. Is primores Patrum, quos Servii

rebus favisse credebat, interfecit: et conscius male quaerendi regni ab se ipso adversus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsaepsit. Neque enim ad jus regni quicquam praeter vim habebat; ut qui neque populi jussu, neque auctoribus Patribus, regnaret. Eo accedebat, ut in caritate civium nihil spei reponenti metu regnum tutandum esset: quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat: perque eam causam occidere, in exsilium agere, bonis multare poterat non suspectos modo aut invisos, sed unde nihil aliud, quam praedam, sperare posset. Ita Patrum praecipue numero imminuto statuit nullos in Patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusque per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a prioribus morem de omnibus senatum consulendi solvit: domesticis consiliis rempublicam administravit: bellum, pacem, foedera, societates per se ipse, cum quibus voluit, injussu populi ac senatus, fecit diremitque. Latinorum sibi maxime gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter cives esset: neque hospita modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoque jungebat. Octavio Mamilio Tusculano — is longe princeps Latini nominis erat, si famae credimus, ab Ulixe deaque Circe oriundus — ei Mamilio filiam nuptum dat; perque eas nuptias multos sibi cognatos amicosque ejus conciliat.

Nec, ut injustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit. Is primus Volscis bellum movit, Suessamque Pometiam ex his vi cepit. Ubi quum divendenda praeda quadraginta talenta argenti aurique refecisset, concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quae digna deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci majestate esset. Captivam pecuniam in aedificationem ejus templi seposuit.

Excepit deinde eum lentius spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, nequicquam vi adortus, quum obsidendi

quoque urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo minime arte Romana, fraude ac dolo, aggressus est. Nam quum, velut posito bello, fundamentis templi jaciendis aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus filius ejus, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se saevitiam intolerabilem conquerens. Benigne ab Gabinis exceptus, et in consilia publica adhibitus, dux ad ultimum belli legitur. Ibi quum, inscia multitudine quid ageretur, proelia parva inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerumque Gabina res superior esset; tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deum sibi missum ducem credere. Apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter praedam munifice largiendo, tanta caritate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romae, quam filius Gabiis esset. Itaque, postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat, tum e suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet. Huic nuntio, quia, credo, dubiae fidei videbatur, nihil voce responsum est. Rex, velut deliberabundus, in hortum aedium transit, sequente nuntio filii: ibi, inambulans tacitus, summa papaverum capita dicitur baculo decussise. Interrogando exspectandoque responsum nuntius fessus, ut re imperfecta, redit Gabios; quae dixerit ipse, quaeque viderit, refert: seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi quid vellet parens patuit, primores civitatis, criminando alios apud populum, alios clam interfecit. Quidam in exsilium acti sunt; absentiumque bona juxta atque interemptorum divisui fuere. Largitionis inde praedaeque et dulcedine privati commodi sensus malorum publicorum adimi; donec, orba consilio auxilioque, Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

111. Hamilcar.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, Karthaginiensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. Cum ante ejus adventum et mari et terra male res gererentur Karthaginiensium, ipse, ubi adfuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione data lacessivit semperque superior discessit. Quo facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Karthaginienses classe apud insulas Aegates a C. Lutatio, consule Romanorum, superati, statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviundum putavit, quod patriam exhaustam sumptibus diutius calamitates belli ferre non posse intellegebat, sed ita, ut statim mente agitaret, si paulum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis persequi, donicum aut virtute vicissent aut victi manus dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit, in quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostes adversariis tradere. Hujus pertinaciae cessit Catulus.

At ille, ut Karthaginem venit, multo aliter, ac sperarat, rem publicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut numquam in pari periculo fuerit Karthago, nisi cum deleta est. Primo mercennarii milites, quibus adversus Romanos usi erant, desciverunt: quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienarunt Africam, ipsam Karthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam

auxilia ab Romanis petierint eaque impetrarint. Sed extremo, cum prope jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solum hostes a muris Karthaginis removit, cum amplius centum milia facta essent armatorum, sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi plures fame quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africae, restituit patriae. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

Rebus his ex sententia peractis fidenti animo atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat praeterea cum eo adulescens illustris, formosus, Hasdrubal. De hoc ideo mentionem fecimus, quod Hamilcare occiso ille exercitui praefuit resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Karthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium.

At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis, armis, viris, pecunia totâm locupletavit Africam. Hic cum in Italiam bellum inferre mediaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

112. Evander's Reception of the Body of his Son.

Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos et moenia replet,
quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.

Arcades ad portas ruere et de more vetusto
funereas rapuere faces ; lucet via longo
ordine flammarum et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungit
agmina. Quae postquam matres succedere tectis
viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere,
sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque,
et via vix tandem vocis laxata dolore est.
" Non haec, O Palla, dederas promissa parenti,
cautius ut saevo velles te credere Marti ;
haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
et praedulce decus primo certamine posset.
Primitiae iuvenis miserae bellique propinqui
dura rudimenta et nulli exaudita deorum
vota precesque meae ! Tuque, O sanctissima coniunx,
felix morte tua neque in hunc servata dolorem !
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
obruerent Rutuli telis ! Animam ipse dedissem
atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret,
nec vos arguerim, Teucri, nec foedera nec quas
iunximus hospitio dextras : sors ista senectae
debita erat nostrae. Quod si immatura manebat
mors natum, caesis Volscorum milibus antè
ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
quam pius Aeneas [et quam magni Phryges et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis].
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto :
tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
esset par aetas et idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?

Vadite et haec memores regi mandata referte:
quod vitam moror invisam Pallante perempto,
dextera causa tua est, Turnum natoque patrique
quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero,
nec fas, sed nato Manis perferre sub imos."

113. The Seizure of the Sabine Women.

Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatium bello par esset: sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat. Tum ex consilio Patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumque novo populo peterent. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Aegre id Romana pubes passa, et haud dubie ad vim spectare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret Romulus, aegritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat, Neptuno Equestri sollennes. Indici deinde finitimis spectaculum jubet: quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant; ut rem claram exspectatamque facerent. Multi mortales convenere, studio etiam videndae novae urbis; maxime proximi quique, Caeninenses, Crustumini, Antemnates. Jam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac conjugibus venit. Ubi spectaculi tempus venit, deditaeque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis: signoque dato juventus Romana ad rapiendas virgines discurrit. Turbato per metum ludicro, maesti parentes virginum profugiunt, incusantes violati hospitii foedus, deumque invocantes, cujus ad sollenne ludosque venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor: sed ipse Romulus circumibat, hortans ut mollirent iras, et, quibus fors corpora dedisset, darent animos. Accedebant blanditiae virorum, factum purgantium cupiditate atque amore; quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

114. The Combat.

Recipiunt inde se ad stationem, et duo in medio armati spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam visu ac specie aestimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste pictisque et auro caelatis refulgens armis: media in altero militaris statura modicaque in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus non exsultatio armorumque agitatio vana, sed pectus animorum iraeque tacitae plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Ubi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus velut moles superne imminens projecto laeva scuto in advenientis arma hostis vanum caesim cum ingenti sonitu ensem dejecit: Romanus, mucrone subrecto, quum scuto scutum imum perculisset totoque corpore insinuasset se inter corpus armaque, uno ulteroque subinde ictu ventrem atque inguina hausit et in spatium ingens ruentem porrexit hostem: jacentis inde corpus uno torque spoliavit, quem respersum cruore collo circumdedit suo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos: Romani alacres ab statione obviam militi suo praegressi gratulantes laudantesque ad dictatorem perducunt.

115. The Eruption and the Flight.

Ab altero latere nubes atra et horrenda, ignei spiritus tortis vibratisque discursibus rupta, in longas flammarum figuras dehiscebat; fulguribus illae et similes et majores erant. Nec multo post nubes illa descendere in terras, operire maria. Tum mater orare, hortari, jubere, quoquo modo fugerem; posse enim juvenem; se et annis et corpore gravem bene morituram, si mihi causa mortis non fuisset. Ego contra, salvum me, nisi una, non futurum; dein manum ejus amplexus addere gradum cogo. Paret aegre, incu-

satque se, quod me moretur. Jam densa caligo tergis imminebat, quae nos, torrentis modo infusa terrae, sequebatur. Vix consederamus, et nox, non qualis illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine exstincto. Audires ululatus feminarum, infantium quiritatus, clamores virorum. Hi suum casum illi suorum miserabantur, erant qui metu mortis mortem precarentur. Multi ad deos manus tollere; plures nusquam jam deos ullos, aeternamque illam et novissimam noctem mundo interpretabantur.

116. Dies Irae.

Dies irae, dies illa
Solvet saeclum in favilla:
Teste David cum Sibylla.

Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus!

Tuba, mirum spargens sonum,
Per sepulcra regionum,
Coget omnes ante thronum.

Mors stupebit et natura,
Quum resurget creatura,
Judicanti responsura.

Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur,
Unde mundus judicetur.

Judex ergo quum sedebit,
Quidquid latet apparebit:
Nil inultum remanebit.

Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus,
Quum vix justus sit securus?

Rex tremendae majestatis,
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis!

117. Friendship.

Quoniam ita ratio comparata est vitae naturaeque nostrae, ut alia aetas oriatur ex alia; maxime quidem optandum est, ut cum aequalibus possis, quibuscum tanquam e carceribus emissus sis, cum iisdem, ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res humanae fragiles caducaeque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, et a quibus diligamur. Caritate enim, benevolentiaque sublata, omnis est e vita sublata jucunditas.

Mihi quidem Scipio, quanquam est subito ereptus, vivit tamen, semperque vivet. Virtutem enim semper amavi illius viri, quae exstincta non est: nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui; sed etiam posteris erit clara et insignis. Nemo unquam animo aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet.

Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de republica consensus, in hac rerum privatarum consilium; in eadem requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem victus, isque communis: neque solum militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi

semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, omne otiosum tempus contrivimus.

Quarum rerum recordatio et memoria si una cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. Sed nec illa extincta sunt: alunturque potius et augentur cogitatione et memoria: et si plane istis orbatus essem, magnum tamen afferret mihi aetas ipsa solatium: diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. Omnia autem brevia tolerabilia esse debent, etiamsi magna sint.

118. The Siege of Rome.

Sed ante omnia obsidionis bellique mala fames utrumque exercitum urgebat: Gallos etiam pestilentia: induciae deinde cum Romanis factae, et colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem objicerent, eaque necessitate ad deditionem vocarent, dicitur, avertendae ejus opinionis causa, multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque dissimulari, neque ferri ultra fames poterat. Itaque, exercitus, stationibus vigiliisque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famem unam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret; postremo spe quoque jam, non solum cibo, deficiente, et cum stationes procederent, prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi se, quacumque pactione possent, jussit; jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, ut paciscerentur.

119. The Arrest at the Mulvian Bridge.

Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant jus jurandum, quod signatum ad civis perferant;

aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant, Cassius semet eo brevi venturum pollicetur, ac paulo ante legatos ex urbe proficiscitur. Lentulus cum eis T. Volturcium quendam Crotoniensem mittit, ut Allobroges prius quam domum pergerent cum Catilina, data atque accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Volturcio litteras ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est: "Quis sim, ex eo quem ad te misi cognosces. Fac cogites in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse: consideres quid tuae rationes postulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis." Ad hoc mandata verbis dat: cum ab senatu hostis judicatus sit, quo consilio servitia repudiet? in urbe parata esse quae jusserit: ne cunctetur ipse propius accedere.

His rebus ita actis, constituta nocte qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco et C. Pomptino praetoribus imperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant; rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur; cetera, uti facto opus sit, ita agant permittit. Illi, homines militares, sine tumultu praesidiis collocatis sicuti praeceptum erat, occulte pontem obsidunt. Postquam ad id loci legati cum Volturcio venere, simul utrimque clamor exortus est, Galli cito, cognito consilio, sine mora praetoribus se tradunt. Volturcius, primo cohortatus ceteros, gladio se a multitudine defendit; deinde ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus ac vitae diffidens velut hostibus sese praetoribus dedit.

120. The Story of Camilla.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
compellabat et has tristis Latonia voces

ore dabat: "Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
cara mihi ante alias." Neque enim novus iste Dianae
venit amor subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
infantem fugiens media inter proelia belli
sustulit exsilio comitem matrisque vocavit
nomine Casmillae mutata parte Camillam.
Ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
solorum nemorum: tela undique saeva premebant
et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fugae medio summis Amasenus abundans
spumabat ripis: tantus se nubibus imber
ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
tardatur caroque oneri timet. Omnia secum
versanti subito vix haec sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte gerebat
bellator, solidum nodis et robore cocto,
huic natam, libro et silvestri subere clausam,
implicat atque habilem mediae circumligat hastae;
quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
Dixit et adducto contortum hastile lacerto
immittit: sonuere undae, rapidum super amnem
infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam urgente caterva,
dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor
gramineo donum Triviae de caespite vellit.
Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
accepere neque ipse manus feritate dedisset:

pastorum et solis exegit montibus aevom.
Hic natam in dumis interque horrentia lustra
armentalis equae mammis et lacte ferino
nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
institerat, iaculo palmas armavit acuto
spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit
et fundam tereti circum caput egit habena
Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
optavere nurum: sola contenta Diana
aeternum telorum et virginitatis amorem
intemerata colit. "Vellem haud correpta fuisset
militia tali, conata lacessere Teucros:
cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
abere, nympha, polo finisque invise Latinos,
tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam:
hac quicumque sacrum violarit volnere corpus,
Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube cava miserandae corpus et arma
inspoliata feram tumulo patriaeque reponam."
Dixit; at illa levis caeli delapsa per auras
insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

121. Ancus Marcius.

Mortuo Tullo, res, ut institutum jam inde ab initio erat, ad Patres redierat: hique interregem nominaverant. Quo comitia habente, Ancum Marcium regem populus creavit:

Patres fuere auctores. Numae Pompilii regis nepos, filia ortus, Ancus Marcius erat. Qui, ut regnare coepit, avitae gloriae memor, omnia sacra ex commentariis Numae pontificem in album relata proponere in publico jubet. Inde et civibus otii cupidis et finitimis civitatibus facta spes, in avi mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus, Tullo regnante, ictum foedus erat, sustulerant animos: et, quum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt; desidem Romanum regem inter sacella et aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, et Numae et Romuli memor. Quare, demandata cura sacrorum flaminibus sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscipto profectus Politorium, urbem Latinorum, vi cepit; secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et quum circa Palatium, sedem veterum Romanorum, Sabini Capitolium atque arcem, Caelium montem Albani implessent; Aventinum novae multitudini datum. Janiculum quoque adjectum; non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. Id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primum in Tiberi facto, conjungi urbi placuit. Nec urbs tantum hoc rege crevit, sed etiam ager finesque. Silva Maesia Veientibus adempta, usque ad mare imperium prolatum, et in ore Tiberis Ostia urbs condita.

122. The War between Cæsar and Pompey.

Hinc jam bellum civile successit exsecrandum et lacrimabile, quo praeter calamitates, quae in proeliis acciderunt, etiam populi Romani fortuna mutata est. Caesar enim rediens ex Gallia victor coepit poscere alterum consulatum atque ita, ut sine dubio aliquo ei deferretur. Contradictum est a Marcello consule, a Bibulo, a Pompeio, a Catone, jus-

susque dimissis exercitibus ad urbem redire. Propter quam injuriam ab Arimino, ubi milites congregatos habebat, adversum patriam cum exercitu venit. Consules cum Pompeio senatusque omnis atque universa nobilitas ex urbe fugit et in Graeciam transiit. Apud Epirum, Macedoniam, Achaiam, Pompeio duce, senatus contra Caesarem bellum paravit. Caesar vacuam urbem ingressus dictatorem se fecit. Inde Hispanias petiit. Ibi Pompeii exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus, L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone, superavit. Inde regressus in Graeciam transiit, adversum Pompeium dimicavit. Primo proelio victus est et fugatus, evasit tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit, dixitque Caesar, nec Pompeium scire vincere, et illo tantum die se potuisse superari. Deinde in Thessalia apud Pharsaliam, productis utrimque ingentibus copiis, dimicaverunt. Nunquam adhuc Romanae copiae in unum neque majores, neque melioribus ducibus convenerant, totum terrarum orbem facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est ingenti contentione, victusque ad postremum Pompeius et castra ejus direpta sunt. Ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter juvenilem ejus aetatem, acciperet auxilia. Qui, fortunam magis quam amicitiam secutus, occidit Pompeium, caput ejus et annulum Caesari misit. Quo conspecto, Caesar etiam lacrimas fudisse dicitur, tanti viri intuens caput et generi quondam sui.

Mox Caesar Alexandriam venit. Ipsi quoque Ptolemaeus parare voluit insidias, qua causa regi bellum illatum est. Victus in Nilo periit, inventumque est corpus ejus cum lorica aurea. Caesar Alexandria potitus regnum Cleopatrae dedit, Ptolemaei sorori. Rediens inde Caesar Pharnacem, Mithridatis Magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto atque multas populi Romani provincias occupantem, vicit acie, et postea ad mortem coegit.

Postea Caesar Romam regressus quarto se consulem fecit, et statim ad Hispanias est profectus, ubi Pompeii filii, Cnaeus et Sextus, ingens bellum reparaverant. Multa proelia fuerunt, ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut, fugientibus suis, se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in potestatem adolescentium natus annos sex et quinquaginta veniret. Denique, reparatis suis, vicit. Ex Pompeii filiis major occisus est, minor fugit.

Inde Caesar, bellis civilibus toto orbe compositis, Romam rediit. Agere insolentius coepit et contra consuetudinem Romanae libertatis. Quum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo antea deferebantur, nec senatui ad se venienti assurgeret, aliaque regia ac paene tyrannica faceret, conjuratum est in eum a sexaginta vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter conjuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat, C. Cassius et Servilius Casca. Ergo Caesar, quum senatus die inter ceteros venisset ad curiam, tribus et viginti vulneribus confossus est.

123. The Later Wealth and Luxury of Rome.

Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam honorem imperium bonus et ignavos aeque sibi exoptant; sed ille vera via nititur, huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit: ea quasi venenis malis imbuta corpus animumque virilem effeminat, semper infinita insatiabilis est, neque copia neque inopia minuitur. Sed postquam L. Sulla, armis recepta re publica, bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius alius agros cupere, neque modum neque modestiam

victores habere, foeda crudeliaque in civis facinora facere. Huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo sibi fidum faceret, contra morem majorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat: loca amoena voluptaria facile in otio ferocis militum animos molliverant. Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare; signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari; ea privatim et publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur ei milites postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe secundae res sapientium animos fatigant: ne illi corruptis moribus victoriae temperarent.

Postquam divitiae honori esse coepere, et eas gloria imperium potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci coepit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere: rapere, consumere; sua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere. Operae pretium est, cum domos atque villas cognoveris in urbium modum exaedificatas, visere templa deorum, quae nostri majores, religiosissumi mortales, fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant, neque victis quicquam praeter injuriae licentiam eripiebant. At hi contra, ignavissumi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissumi viri victores reliquerant: proinde quasi injuriam facere id demum esset imperio uti.

Nam quid ea memorem, quae nisi eis qui videre nemini credibilia sunt, a privatis compluribus subvorsos montis, maria constrata esse? Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae: quippe quas honeste habere licebat, abuti per turpitudinem properabant. Sed lubido stupri, ganeae ceterique cultus non minor incesserat: viri muliebria pati, mulieres pudicitiam in propatulo habere; vescendi causa terra mari-

que omnia exquirere; dormire prius quam somni cupido esset; non famem aut sitim, neque frigus neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. Haec juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant: animus imbutus malis artibus haud facile lubidinibus carebat: eo profusius omnibus modis quaestui atque sumptui deditus erat.

124. Conon.

Conon Atheniensis Peloponnesio bello accessit ad rem publicam, in eoque ejus opera magni fuit. Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefectus classis magnas mari res gessit. Quas ob causas praecipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pheras cepit, coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium ab Lysandro sunt devictae. Sed tum afuit, eoque pejus res administrata est: nam et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Itaque nemini erat iis temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

Rebus autem adflictis, cum patriam obsideri audisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniae et Lydiae eundemque generum regis et propinquum: apud quem ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam cum Lacedaemonii Atheniensibus devictis in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat et cum Lacedaemoniis coierat societatem, hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator, re quidem vera exercitui praefuit Conon ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum Agesilaum impe-

divit saepeque ejus consiliis obstitit, neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo setius apud praefectos regis versabatur iisque omnibus magno erat usui.

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi quam ceteris erat apertum: multis enim magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio non maneret, valebat. Neque id erat mirandum, si non facile ad credendum adducebatur, reminiscens ejus se opera Cyrum fratrem superasse. Hujus accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus posteaquam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithrausten accessit seque ostendit cum rege colloqui velle: nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille "nulla" inquit "mora est, sed tu delibera, utrum colloqui malis an per litteras agere quae cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem [quod προσκύνησιν illi vocant]. Hoc si tibi grave est, per me nihilo setius editis mandatis conficies quod studes." Tum Conon "mihi vero" inquit "non est grave quemvis honorem habere regi, sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, cum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consuerit, potius barbarorum quam illius more fungar." Itaque, quae huic volebat, scripta tradidit.

Quibus cognitis rex tantum auctoritate ejus motus est, ut et Tissaphernem hostem judicarit et Lacedaemonios bello persequi jusserit et ei permiserit quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet, sed se suadere Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret

classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrant, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem, prudentem regiis opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant, quem neque consilio neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem: proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro utrosque, et Piraei et Athenarum, reficiendos curat pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda quam in adversa esset fortuna. Nam classe Peloponnesiorum devicta, cum ultum se injurias patriae putaret, plura concupivit quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri quam regis maluit. Nam cum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset non solum inter babaros, sed etiam omnes Graeciae civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam et Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id cum minus diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle magna de re. Hujus nuntio parens cum venisset, in vincla conjectus est, in quibus aliquamdiu fuit. Inde nonnulli eum ad regem abductum ibique eum perisse scriptum reliquerunt. Contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.

125. Virtue.

Virtus est homini scire id quid quaeque habeat res.
Virtus scire homini, rectum utile quid sit, honestum;
Quae bona, quae mala: item quid inutile turpe, inhonestum;
Virtus quaerendae rei finem scire modumque;
Virtus, divitiis pretium persolvere posse;
Virtus, id dare, quod re ipsa debetur honori:
Hostem esse atque inimicum hominum morumque malorum,
Contra defensorem hominum morumque bonorum;
Magnificare hos, his bene velle, his vivere amicum;
Commoda praeterea patriae sibi prima putare,
Deinde parentum, tertia jam postremaque nostra.

BERWICK & SMITH, PRINTERS, BOSTON.

A Manual for the Study of Latin Grammar.

By E. T. TOMLINSON, Head Master of Rutgers College Grammar School, N.J. Paper. 34 pp. Introduction Price, 20 cts.

This little book is designed for all Latin classes in the Preparatory Course. It does not aim to supplant, but to supplement the other work. So much time and labor are lost because of a lack of systematic study of the Grammar, which must be the basis of an accuracy as well as breadth in Latin scholarship, that this work nas been called into being to supply this demand.

It aims to give the pupil something definite in his work, and not simply to study the Grammar to learn his "grammar lesson." It is claimed, with its use, that time and labor will be saved, knowledge will be increased, and better habits of study formed.

Edgar S. Shumway, *Adjunct Prof. (in charge) of Latin, Rutgers Coll.:* After a very careful practical test of Mr. Tomlinson's "Manual for the Study of Latin Grammar" I am convinced of its high practical "wisdom in a nutshell." You will do a real service to the cause of thorough scholarship by putting it into the hands of every teacher and student of Latin. I shall use it at both the Amherst and Chautauqua Summer schools. The omissions of references are remarkably few. I have, as yet, found only three. Every student of Latin should have the neat little work for daily tests of his own readiness in Latin grammar. It is especially valuable for use in teaching by correspondence from its system and exhaustiveness. Perhaps, after all, I can best show you what I think of it by saying that I wondered that no one has carried out the idea before. (*March* 13, 1884.)

Albert B. Watkins, *New York State Inspector of Teachers' Classes:* In the hands of a progressive teacher it will be very useful to both teacher and class.

Warrington Somers, *Auburn, N.Y., High School:* I have been using Tomlinson's "Manual for the Study of Latin Grammar" in my classes for several weeks. I like it very much. It is useful in reviews in calling up points that may have been neglected or forgotten. It is also an advantage in advance work, as it brings out some points in a clearer light than do many of the grammars.

J. A. Estee, *Prin. Bristol, R.I., High Sch.:* At the next meeting of the committee I shall urge its adoption.

Orlo B. Rhodes, *Prin. Adams Collegiate Institute, Adams, N.Y.:* It will serve an excellent purpose as an aid to learning the grammar.

GINN & COMPANY, Publishers,
BOSTON, NEW YORK, AND CHICAGO.

Latin Text-Books.

		INTROD. PRICE.
ALLEN & GREENOUGH:	**Latin Grammar**	$1.12
	Latin Composition	1.12
	Cæsar (four books, with vocabulary)	1.12
	Sallust's Catiline	.60
	Cicero, 13 orations (or 8 orations with vocabulary)	1.12
	Cicero de Senectute	.50
	Ovid (with vocabulary)	1.40
	Virgil (Bucolics and 6 Books of the Æneid)	1.12
	Preparatory Course of Latin Prose	1.40
ALLEN	**Latin Primer**	.90
	New Latin Method	.90
	Introduction to Latin Composition	.90
	Latin Reader	1.40
	Latin Lexicon	.90
	Remnants of Early Latin	.75
	Germania and Agricola of Tacitus	1.00
BLACKBURN	**Essentials of Latin Grammar**	.70
	Latin Exercises	.60
	Latin Grammar and Exercises (in one volume)	1.00
CROWELL	**Selections from the Latin Poets**	1.40
CROWELL & RICHARDSON:	**Brief History of Roman Lit.** (BENDER)	1.00
GREENOUGH	**Virgil**: —	
	Bucolics and 6 Books of Æneid (with Vocab.)	1.60
	Bucolics and 6 Books of Æneid (without Vocab.)	1.12
	Last 6 Books of Æneid, and Georgics (with notes)	1.12
	Bucolics, Æneid, & Georgics (complete, with notes)	1.60
	Text of Virgil (complete)	.75
	Vocabulary to the whole of Virgil	1.00
GINN & HEATH:	**Classical Atlas and Geography** (cloth)	2.00
HALSEY	**Etymology of Latin and Greek**	1.12
	Classical Wall Maps (three or more), each	3.50
KEEP	**Essential Uses of the Moods in Greek and Latin**	.25
KING	**Latin Pronunciation**	.25
LEIGHTON	**Latin Lessons**	1.12
MADVIG	**Latin Grammar** (by Thacher)	2.25
PARKHURST	**Latin Verb**	.35
PARKER & PREBLE:	**Handbook of Latin Writing**	.50
SHUMWAY	**Latin Synonymes**	.30
STICKNEY	**Cicero de Natura Deorum**	1.40
TETLOW	**Inductive Latin Lessons**	1.12
TOMLINSON	**Manual for the Study of Latin Grammar**	.20
WHITE (J. W.)	**Schmidt's Rhythmic and Metric**	2.50
WHITE (J. T.)	**Junior Students' Latin-English Lexicon** (mor.)	1.75
	English-Latin Lexicon (sheep)	1.50
	Latin-English and English-Latin Lexicon (sheep)	3.00
WHITON	**Auxilia Vergiliana**; or, First Steps in Latin Prosody	.15
	Six Weeks' Preparation for Reading Cæsar	.35

Copies sent to Teachers for Examination, with a view to Introduction, on receipt of Introduction Price.

Send for description of our new Illustrated Caesar (seven books).

GINN & COMPANY, Publishers,

BOSTON, NEW YORK, AND CHICAGO.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.